

StandUp for Europe!

Ustrezen odziv na
antidemokratske
slogane

Zvezek 2:
Poglobitev pristopa k
spodbujanju demokracije v
Evropi

Projekt ERASMUS+ Stand up for Europe:

Argumentation training against antidemocratic slogans

Projektna pogodba: 2023-2-DE04-KA220-YOU-000175190

WWW.STANDUP4.EU

Sofinancira
Evropska unija

Kolofon

Ustrezen odziv na antidemokratske slogane: Poglobitev pristopa k spodbujanju demokracije v Evropi

Avtorji: Florian Wenzel, Katrin Kuhla, dr. Christian Boeser, prof. dr. Klaus-Peter Hufer

Urednik: Michael Sommer

Prevod in jezikovni pregled: Matej Cepin in Anja Debeljak

Oblikovanje in prelom: Anja Debeljak

Izdala: Socialna akademija, odgovorni: Matej Cepin

Ljubljana, 2026

AVTORSKE PRAVICE

Delo je licencirano pod licenco Creative Commons Attribution 4.0 International License. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

FINANCIRANJE

Publikacija je nastala v okviru projekta z imenom:

Stand up for Europe: Argumentation Training against Antidemocratic Slogans

Program: Erasmus+ Mladina

Projektna pogodba: 2023-2-DE04-KA220-YOU-000175190

Publikacija je brezplačna.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 270363651

ISBN 978-961-97354-1-1 (PDF)

Ta priročnik je nastal v okviru projekta Erasmus+ in je rezultat strokovnega znanja, predanosti ter odličnega mednarodnega sodelovanja projektnih partnerjev.

- Ari Inovasyon ve Bilim Egitim Hizmetleri Anonim Sirgeti, Konzorcij zasebnih šol Doga, Istanbul, Turčija: Dr. Zuhal Yılmaz Doğan, Umur Bakkal, Danny Arati;
- Katolikus Ifjúsági Alapítvány, Szeged, Madžarska: Zsuzanna Farkas, Áron Ternovác, Barnabás Gergely;
- Socialna akademija, Ljubljana, Slovenija: Eva Gajšek, Matej Cepin;
- InEuropa, Modena, Italija: Barbara Grazzini, Elisa Lai, Maria Rosaria Gagliardi, Daniela Ottolini;
- Univerza v Augsburgu, Netzwerk Politische Bildung Bayern na Katedri za pedagogiko s poudarkom na izobraževanju odraslih in nadaljevalnem izobraževanju
- Univerza v Augsburgu, Netzwerk Politische Bildung Bayern na Katedri za izobraževanje odraslih in nadaljnje izobraževanje, Nemčija: Katrin Kuhla, Florian Wenzel, Dr. Christian Boeser
- Akademie Klausenhof, Nemčija: dr. Michael Sommer, Pia Ziyout, Julia Bödeker

Projekt je financirala Evropska unija. Izražena stališča in mnenja so izključno stališča avtorja(-ev) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Evropska unija in EACEA zanje ne moreta biti odgovorni.

Sofinancira
Evropska unija

Kazalo vsebine

Uvod: Poglobitev pristopa

A Družbeno-politično ozadje: Evropska demokracija na preizkušnji

1. Demokracija – o čem govorimo?
2. Tehnokracija, populizem, lažne novice in teorije zarote
3. Psihološko ozadje: duševno zdravje in preobremenjene družbe

B Konceptualno ozadje: spodbujanje demokracije v Evropi

1. Naš pristop: vrednote, dileme, kompetence
2. Vpogledi evropskih partnerjev
3. Pot Klause-Petra Huferja – intervju

C Didaktično ozadje: participativna in demokratična usposabljanja

1. Skladnost teme in pristopa k usposabljanju
2. Moja vloga kot trener
3. Ciljne skupine: obravnavanje raznolikosti
4. Faze skupinske dinamike
5. Človeška interakcija: komunikacija in povratne informacije
6. Naš pogled na človeka
7. Živahna spletna usposabljanja

D Ozadje razširjanja pristopa: usposabljanje trenerjev

1. Kriteriji kakovosti za profesionalne trenerje
2. Oblikovanje prostorov za opolnomočenje
3. Coaching in svetovanje

E Ozadje kakovosti: demokratična evalvacija

1. Kakovost – standardi in dileme
2. Kazalniki uspešnosti
3. Vrednotenje kot demokratični impulz
4. Sedem korakov demokratične evalvacije

Priloga

Slovar pojmov in Bibliografija

Uvod: Poglobitev pristopa

Dobrodošli v drugem delu priročnika za usposabljanje: Odzovimo se na antidemokratske slogane. V tej publikaciji boste našli veliko gradiva, ki dopolnjuje bolj praktični prvi del istoimenskega priročnika.

Drugi del prinaša dodatno vrednost vsem, ki želijo bolje razumeti aktualne družbeno-politične procese in konceptualne odzive, ki sta jih razvila prof. dr. Klaus-Peter Hufer ter partnerji evropskega projekta. Gradivo je namenjeno tudi vsem, ki želijo ta pristop uporabiti naprej in usposablјati druge. Povabi jih, da se poglobijo v didaktične in filozofske temelje našega razumevanja učenja, različnih ciljnih skupin ter vloge trenerjev in udeležencev v učnem procesu. Hkrati odpira prostor za razmislek o evalvaciji, predvsem pa ponuja nekaj praktičnih idej, kako lahko evalvacijo izvedemo na način, ki temelji na vrednotah in demokratičnih načelih.

Del A predstavi ozadje groženj evropski demokraciji s populizmom in ekstremizmom. Pokaže, zakaj so, antiemokratski slogani, lažne novice in teorije zarote v Evropi tako privlačni. Predstavlja vpogled v različne situacije in teme, ki ogrožajo demokracijo v partnerskih državah projekta.

Del B podrobneje opiše naš koncept soočanja z antidemokratskimi slogani. Ena ključnih točk je poudarek na raznolikosti vrednot, ne le na argumentih. Prikazane so podobnosti in razlike na ravni vrednot med evropskimi partnerji projekta. Na koncu pa poglavje skozi intervju oriše življenjsko pot »očeta« tega pristopa, prof. dr. Klaus-Petra Huferja.

Del C poglobi didaktično razmišljanje in se osredotoča na naš cilj, da demokracije in vrednot ne obravnavamo le kot temo usposabljanj, temveč da ta usposabljanja izvajamo na demokratičen in vrednotno naraven način. Obravnavana so vprašanja poučevanja in učenja, procesa in rezultatov ter filozofskih pogledov na človeka. Pozornost namenjamo tudi vprašanju, kako nagovarjati ciljne skupine ali ljudi kot posameznike, skupinski dinamiki in zmotam v komunikaciji. Ti vidiki so namreč ključni pri tem, da postanemo bolj profesionalni trenerji. Na koncu ta del ponuja tudi napotke za izvajanje on-line treningov, ki pomagajo prenesti ta splošni pristop v virtualno učno okolje.

Del D prikazuje možnosti za nadaljnji razvoj: kaj je potrebno za vzpostavitev mreže trenerjev? Kako lahko zagotovimo kakovost pri prenašanju pristopa na druge? Kateri dodatni premisleki in medsebojno mentorstvo so smiselni? Ta del širi raven uporabe usposabljanj od individualne uporabe na raven, ki vključuje vzpostavitev trajnostne evropske mreže trenerjev.

Del E se poglobi v temo evalvacije. Evalvacija se pogosto obravnava kot nepotreben dodatek, ki naj bi nam pokazal naše neuspehe in primanjkljaje. Tukaj pa predstavljamo participativen, spodbuden in demokratičen pristop, ki ga lahko vključimo v dolgoročne projekte. Evalvacija je namenjena temu, da dejansko podpira učenje vseh udeležencev.

Priloga vsebuje slovar 23 pomembnih pojmov v priročniku ter bibliografijo navedenih virov, ki je odlično izhodišče za nadaljnje branje!

Želimo vam koristne vpogleds in spodbudne izzive pri poglobljanju vašega pristopa k treningu!

Florian Wenzel, Katrin Kuhla, Christian Boeser, Klaus-Peter Hufer

München, julij 2025

A Družbeno-politično ozadje: evropska demokracija na preizkušnji

1. Demokracija – o čem govorimo?

Med bojem in begom

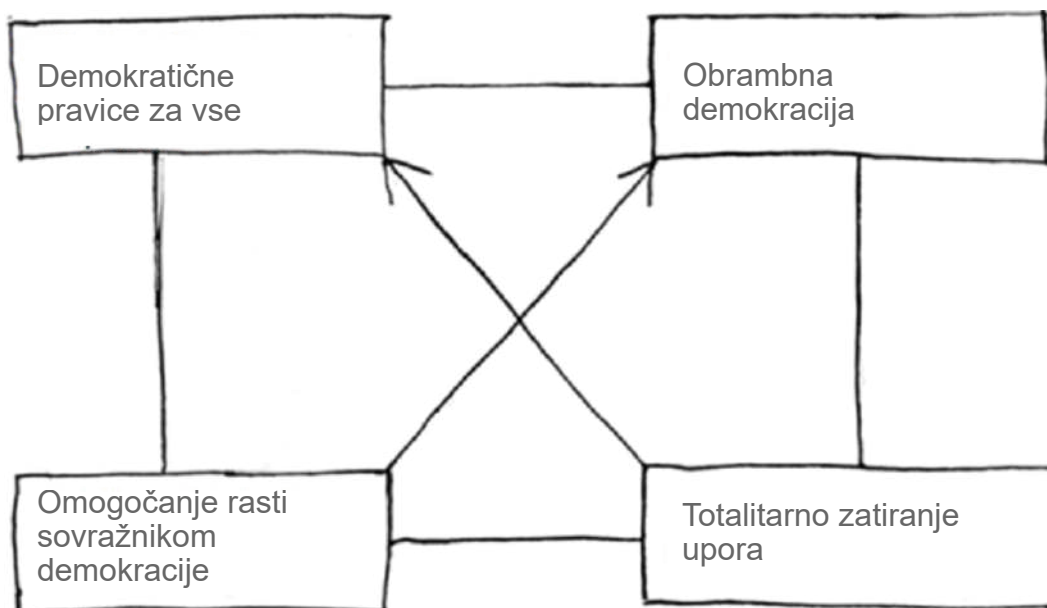
V družbi se trenutno soočamo z dvema težavama. Prva je težnja po izogibanju odprti razpravi, pasivnost in umik iz javnega prostora ter prenehanje aktivnega sodelovanja v javnih razpravah in delovanju. Druga pa je vse bolj sovražen odnos do ljudi, ki razmišljajo drugače, še posebej kadar gre za konfliktne teme, kot so integracija, varstvo podnebja, vprašanja spola ali obseg državnih ukrepov v času kriz, na primer med pandemijo covida-19. Obe težnji – beg pred konfliktom ali boj v konfliktu – predstavljata nevarnost za demokracijo: prva jo spodkopava s pasivnostjo in umikom, druga pa s stopnjevanjem konflikta v smeri sovražnosti, kjer se kot edina rešitev zdijo avtoritarne alternative.

Demokracija, kot jo razumemo v tem kontekstu, pomeni soočanje z raznolikostjo vrednot, ki obstajajo v pluralnih družbah, ob zavedanju njihove ne-nujnosti in spremenljivosti (kontingentnosti). Te vrednote lahko predstavljajo posamezniki, kulturne, verske, ekonomske in druge skupine. Demokracija pomeni, da nobena posamezna vrednota ne more postati absolutno vodilo, ki bi izključevalo ali izničilo druge. To pomeni tudi, da noben posameznik ali družbena skupina ne more trditi, da predstavlja absolutno vrednoto, ki bi morala veljati za vse. Ekstremisti in fundamentalisti zato ne sodelujejo v demokratični igri, temveč si prizadevajo ukiniti ta družbeni red.

V tem smislu (ob ustreznem okviru institucionalizirane demokracije) se moramo posloviti od ideje, da v demokraciji obstajata pravilno in napačno, tako kot v znanosti. Osredotočanje na pravilno in napačno izniči prostor pogajanja; »pravilno« in »napačno« (pogosto v obliki trditve, da »ni alternative«) sta tehnokratska odgovora na politične izzive. Takšni odgovori izzivov ne rešujejo, temveč ukinjajo prostor demokracije.

Demokrati sprejemajo, da biti človek pomeni biti omejen. Sprejemajo, da je prihodnost odprta in vedno nova preizkušnja. Prevezemajo odgovornost za svoje odločitve, hkrati pa vedo, da bi drugi v istih situacijah sprejeli drugačne odločitve. Demokrati si prizadevajo za konfliktno razpravo o tem, kaj je v določeni situaciji bolj ali manj koristno. Koristno ali nekoristno je demokratičen odgovor na logiko pravilnega in napačnega. Demokracija torej ni recept, ki bi mu sledili. Vključuje napetosti in dileme, ki jih ni mogoče odpraviti z več znanja ali večjo participacijo. Kot konceptualni pristop je lahko v pomoč to, kar imenujemo »dvojnost demokracije«, saj prikazuje ravnotežje in hkrati napetost med nasprotujočimi si demokratičnimi vrednotami. Koncept tudi pokaže, kako pretirano poudarjanje ene vrednote vodi v težave in negativne posledice, ki ogrožajo samo demokracijo. »Vrednostni in razvojni kvadrat« (Schulz von Thun 2008 in 2023) ponazarja to dvojnost na primeru demokracije.

Splošna dilema demokracije

Demokracija, zlasti liberalna demokracija, ima temeljno dilemo, ki je prikazana zgoraj. V zadnjih letih so se ob številnih krizah znova okrepile razprave o tem, kako demokracijo zaščititi. Vrednota odprtosti za različna mnenja in demokratične pravice za vse so privedle do številnih težav: algoritmi na »družbenih« omrežjih vse bolj spodbujajo skrajna stališča in izključujejo druga. Platforme niso zadostno omejevale sovražnega govora ter so to poimenovala »svoboda govora«. Tuje sile so aktivno širile lažne novice in »alternativne narative« z namenom destabilizacije evropskih demokracij.

Vse to je omogočilo, da so sovražniki demokracije okrepili svoj vpliv in spodkopali kohezijo (povezanost) družbe. Zato Evropska unija v zadnjih letih med drugim sodeluje z velikimi podjetji pri uveljavi *Kodeksa ravnanja EU za boj proti nezakonitemu sovražnemu govoru na spletu* (Evropska komisija 2016). To pomeni, da se je okrepila vrednota obrambne demokracije. Demokracija mora varovati svoje meje in postavljati rdeče zastave (rdeče črte). Hkrati gre za zelo ozko mejo, saj številni protestniki in ekstremistične stranke trdijo, da država zgolj zatira njihove ideje in ne dovoljuje nobenega odpora proti »vladajočim elitam«. Obenem avtoritarne države oziroma t. i. »neliberalne demokracije« vrednoto obrambne demokracije uporabljajo kot izgovor za dejansko zatiranje opozicije. Sklicevanje na tuji vpliv in spodbujanje terorizma je za avtokratske oblasti standarden argument za izključevanje pluralnosti v medijih in javnem prostoru.

V kriznih razmerah imamo pogosto težnjo, da pretirano poudarjamo eno izmed pozitivnih vrednot. Ko ugotovimo, da to ne deluje, se ekstremno premikamo med obema skrajnostma. Avtoritarnost se odpravi, kmalu pa zavlada kaos. Pozneje se pojavi klic po močnemu vodji, kar vodi v nove avtoritarne prakse. To kaže, da je demokracija zahtevna in kakovostna pot, ki poskuša uravnotežiti različne vrednote, od katerih ima vsaka svojo legitimnost.

2. Tehnokracija, populizem, lažne novice in teorije zarote

Individualizacija in modernost

Uspeh protidemokratskih sloganov je mogoče pojasniti z več dejavniki. Ti vključujejo modernizacijo, oddaljevanje od uveljavljenih političnih strank, porast spletnih in družbenih medijev, upad kakovosti javnega diskurza, vpliv neoliberalnih idej, vse večje družbene delitve ter strahove srednjega razreda pred izgubo socialnega in ekonomskega statusa. Ob tem omenimo dva ključna procesa: individualizacijo in globalizacijo, ki temeljito preoblikujeta družbo ter prispevata k občutkom odtujenosti in izgubi identitete.

Individualizacija vključuje rahljanje tradicionalnih družbenih vezi, kar vodi v večje zahteve po mobilnosti in fleksibilnosti, zlasti v industrializiranih družbah. Čeprav lahko to posameznike z več viri osvobodi rigidnih družbenih struktur, hkrati prinaša tudi izzive, kot je »izguba gotovosti v znanju, prepričanjih in vodilnih normah«, kot ugotavlja Ulrich Beck (Beck 1986, 206).

Ko postajajo ljudje vse bolj individualizirani, se za stabilnost vse pogosteje opirajo na svoj notranji jaz, namesto na zunanje družbene strukture. »Za posameznika postane samorefleksija resničnejša od njegovega doživljanja objektivnega družbenega sveta. Svoje »oporišče« v resničnosti zato išče bolj v sebi kot zunaj sebe« (Berger et al. 1987, 71). To lahko vodi v »stalno identitetno krizo« (ibid.), v kateri življenje deluje nomadsko in nenehno spreminjajoče se. Razlog za to je, da so »pluralistične strukture sodobne družbe naredile življenje vse več ljudi nomadska, monadična, nenehno spremenljiva in mobilna« (ibid., 159). V tem kontekstu občutki brezdomstva odražajo sodobno družbeno izkušnjo: »brezdomstvo je postalo izraz sodobnega družbenega življenja« (ibid., 159, 184). Ta ugotovitev, ki velja od sredine 80. let, ostaja veljavna tudi danes, zlasti v mnogih evropskih državah, ki so doživele hitro modernizacijo (Srednja in Vzhodna Evropa).

Preobrazba družbe ima danes še daljnosežnejše posledice. Andreas Reckwitz v svoji odmevni knjigi *Družba singularnosti* ugotavlja, da ne gre več zgolj za »neodvisnost in samooptimizacijo«, temveč za »zapleteno prizadevanje za edinstvenost in izjemnost« (Reckwitz 2018, 9). To vodi v »strukturno spremembo družbe, pri kateri družbena logika splošnega izgublja svojo prevlado v korist družbene logike posebnega« (ibid., 11). Posledica je kultiviranje lastnega jaza, ki hkrati subjektivizira pogled na svet in politiko.

Ta ugotovitev odpira vprašanje, kako in s strani koga je v takšni družbi sploh še mogoče stremeti k »splošno zavezujočemu«, k soglasju, ki povezuje vse člane, oziroma k »skupnemu dobremu«, ali pa to celo uresničiti. Reckwitz opisani razvoj razume kot »krizo splošnega [...], v katero vstopa družba, ki je radikalno usmerjena k posebnemu« (ibid., 435). Za obstoj demokracije je bistveno, da njeni člani izkazujejo empatijo, medsebojno priznavanje, solidarnost in zanimanje za skupne zadeve. Vendar pa so to pojmi, ki so v nasprotju s povsem individualizirano ali singularizirano družbo ter z usmerjenostjo k samouresničevanju ali uprizarjanju edinstvenosti. Globalizacija pomeni, da meje, tako naravne kot nacionalne, izgubljajo svoj pomen. Razdalje se krajšajo, oddaljeno postaja bližnje, dogodki, ki vplivajo na naša življenja, pa imajo pogosto oddaljene vzroke. Hkrati tudi bližnje določa oddaljeno. Odločilne gonilne sile globalizacije so gospodarske prepletenosti in interesi. Najpomembnejši postajajo ekonomska uporabnost, standardizacija in merljivost vseh dejavnosti. Svet postaja vse bolj podoben samemu sebi. Dva primera, ki ju pozna vsak: McDonald's je prisoten povsod, medtem ko tradicionalne restavracije izginjajo, Amazon pa nadomešča lokalne knjigarne. Internet in »družbena« omrežja se

uporabljajo za kroženje neštetih razlag in interpretacij sveta ter življenja, ki jih podpirajo interesi, ki niso več prepoznavni. To oblikuje življenja vseh ljudi. Posledično se lastne politične možnosti delovanja zdijo vse manj relevantne, kar vodi v fatalizem. Ta se izraža v pogosto slišani trditvi za šankom, da »se itak nič ne da spremeniti«. To se morda zdi protislovno sočasnemu procesu individualizacije, a je pravzaprav njegova dosledna posledica. Nenehno je treba sprejemati nove ideje in odločitve, pri čemer pogosto ni več mogoče oceniti okoliščin in posledic. Namesto tega je celoten sistem vse bolj mrežen in medsebojno odvisen. Obenem se tempo sprememb pospešuje. Ljudje, ki se še pred 50 ali 60 leti ne bi nikoli srečali, se zdaj srečujejo.

To odpira ključna vprašanja in izzive za politiko, družbo in kulturo: kako civilizirana in medsebojno spoštljiva so srečanja med »uveljavljenimi« in novimi priseljenci oziroma prišleki? Kakšno vlogo imajo strahovi in predsodki ter kako vplivajo na politiko in vsakdanje življenje? Kako je mogoče narediti mednarodne in globalne dogovore ter medsebojne odvisnosti pregledne in razumljive? Katere vrednote in pravila so v individualizirani družbi in globaliziranem svetu nujne in se o njih ni mogoče pogajati? Katere splošno priznane institucije ali organizacije jih lahko učinkovito zahtevajo? Kako se lahko spopadamo z občutkom individualne nemoči v tem globalnem procesu? Kakšno odgovornost, ali morda celo krivdo, nosijo ljudje, ki dobro živijo v bogatih državah severa, do ljudi v južnih regijah sveta, katerim s svojim življenjskim slogom jemljejo možnosti za preživetje? Ali je ta odgovornost sploh prepoznana in sprejeta? Kako sprejemamo dvoumnost in negotovost kot življenjski pogoj, pravzaprav kot predpogoj demokracije, ki je bila zgoraj opredeljena kot radikalno raznolik in odprt koncept?

Problematične posledice

Oglejmo si tri problematične posledice trenutnih razmer, ki ne predstavljajo zgolj krize demokracije, temveč tudi krizo zahodnega koncepta modernosti.

Posledica 1: Tehnokracija

Še vedno izjemen uspeh tehnoloških inovacij, ki ga spodbuja kopičenje kapitala, pri mnogih ustvarja vtis, da bi se bilo mogoče s sedanjimi izzivi spoprijeti preprosto tako, da bi bolj poslušali »strokovnjake«. Politika, razumljena kot prostor konfliktov, se pri tem dojema kot anahronizem. Vlade se vse pogostejše razume kot podjetja, ki bi morala biti »donosna« za svoje državljane. „Ne pripravajte se, začnite delati tako kot mi!“ je slogan, ki ga je bilo pogosto mogoče slišati na Evropskih ulicah. To spremlja prepričanje, da »ni alternative«. Ta trditev je bila zelo razširjena v času evropske finančne krize po letu 2007 in je vodila v državne izdatke za reševanje bank in drugih zasebnih podjetij. Na splošno se prenašanje liberalnih tržnih mehanizmov na vsa družbena področja dojema kot rešitev. Kot smo lahko opazovali, je to pogosto vodilo v nadzor trgov in stabilizacijo evropskih držav, vendar zelo pogosto na račun številnih ljudi iz nižjih družbenih slojev ter ob hkratnem zmanjševanju solidarnosti in večanju egoizma. Podoben vzorec je mogoče opaziti tudi pri tehnoloških poskusih prilagajanja na podnebne spremembe ali njihovega nadzora. Podnebne spremembe se ne obravnavajo kot temeljno vprašanje našega načina življenja in odnosa do planeta, temveč kot še en tehnološki izziv, ki naj bi ga bilo mogoče obvladovati s tržnimi mehanizmi.

Posledica 2: Populizem

Politolog Jan-Werner Müller (Müller 2016) poudarja, da ima populizem dve ključni značilnosti. Prvič, kritizira vladajoče elite in jih prikazuje kot pokvarjene in željene moči. Drugič, idealizira ljudi in jih prikazuje kot dobre in sposobne. Ti ideji sta v političnih razpravah privlačni, ker ponujata preproste razlage zapletenih družbenih vprašanj.

Kritika elit je privlačna zato, ker ljudem ponuja jasne krivce za družbene probleme in s tem preusmerja odgovornost stran od njih samih. Trditev, da nekdo govori v imenu ljudstva, je prav tako privlačna, saj pomeni, da lastnih stališč ni treba postavljati pod vprašaj. Včasih populisti namesto sklicevanja na ljudstvo zatrjujejo, da zastopajo zdravo pamet ali edino pravilno odločitev, ki naj bi temeljila na dejstvih. Ljudje imajo težnjo, da stvari poenostavljajo, saj se tako lažje spopadajo z ogromno količino informacij, s katerimi se srečujejo. Ta težnja otežuje spreminjanje znanih prepričanj in predsodkov. Ljudje se oklepajo svojega svetovnega nazora, še posebej, kadar je ta pomemben za njihovo dobrobit. Populizem poenostavlja življenje in daje občutek varnosti, saj politični svet naredi manj zapleten in ponuja jasne odgovore o tem, kdo je kriv za probleme. Populizem pa postane problematičen, ko svojo kritiko usmerja proti šibkejšim skupinam ali proti tistim, ki jih podpirajo, ter ko izraža prezir do politike in demokracije ter zagovarja avtoritarne alternative.

Posledica 3: Lažne novice in teorije zarote

Družbene razprave o političnem soočanju s pandemijo koronavirusa in o vprašanih glede posledic vojne v Ukrajini so sprožile mnoge polarizirane razprave. V sedanjih kriznih razmerah to še posebej velja za ravnanje z lažnimi novicami in teorijami zarote, ki so razširjene v zelo različnih družbenih okoljih. Težava ni nujno v namernem širjenju napačnih informacij kot takem. Zlasti v kriznih časih, ki jih zaznamujeta negotovost in strah, ljudje iščejo smiselne zgodbe oz. smiselne novice kot orientacijo, da bi zmanjšali kompleksnost, kar je razumljivo za urejanje lastnega mišljenja in delovanja. Dejstva in argumenti imajo zato zelo omejen učinek, kadar se soočajo z zgodbami, ki v negotovih in s strahovi prežetih razmerah ponujajo oporo. Ker pogosto temeljijo na čustvenem pretiravanju, jih hkrati nagrajujejo algoritmi družbenih omrežij, ki zaradi lastne privlačnosti spodbujajo škandalizacijo. Če pa se to dogaja množično in načrtno, tudi s pomočjo botov, je celoten družbeni diskurz v nevarnosti, da postane prostor zmede. V razmerah, kjer obstaja toliko nasprotujočih si narativov, preverjevalci dejstev nimajo več možnosti, da bi resnica sploh lahko pokazala svojo razlikovalnost.

Teorije zarote si v tej kaotični situaciji prizadevajo vzpostaviti domnevno skladen narativ oz. zgodbo. Opravljajo funkcijo, ki jo je treba jemati resno, in se med drugim napajajo iz uspeha naravoslovnih znanosti, ki so močno utrdile prepričanje v zmožnost nadziranja sveta. Svet, v katerem vedno prevladujejo omejitve, kaos in naključja, se zdi nepredstavljen in globoko vznemirjajoč. Negotovost – in to je veliko bolj problematično – se ponovno interpretira kot rezultat namernih dejanj peščice. Pogosto se trdi, da kaos povzročajo negativne sile, bodisi elite, bodisi, kar ima še hujše posledice, stigmatizirane manjšine. Te naj bi namerno škodovala prebivalstvu z namenom širjenja lastne moči. Teorije zarote pogosto na zelo čustven način ponovno aktivirajo stare nacionalistične, kulturne, antisemitske in rasistične vzorce. Čeprav navidezno pripisujejo odgovornost za »bolezni sveta« nekim »višjim silam«, v končni posledici vodijo predvsem v diskriminacijo in izključevanje šibkejših v naših družbah (glede teorij zarote kot notranjega problema izobraževalnega sistema glej Siegel et al. 2025).

Sprožitveni dejavniki

Steffen Mau (Mau et al. 2023) je opravil empirično raziskavo o pogosto obravnavani delitvi družbe. Ugotovil je, da dejansko obstajajo določene »točke sprožitve«, ki delujejo kot čustveni dražljaji in ljudi spodbudijo k zavzemanju jasnih stališč, od katerih se težko umaknejo. Hkrati pa na ravni celotne družbe empirično še vedno obstaja soglasje o številnih vprašanjih ter mnogo sivih odtenkov med črno-belimi pozicijami. Po njegovem mnenju je izziv predvsem v tem, da obstajajo določena združenja in stranke, ki delujejo kot »podjetniki delitve«. Čustveno škandalizirajo sprožilne teme ter jih v javnem diskurzu napihujejo in radikalizirajo. Najdemo jih zlasti v populističnih strankah in gibanjih, ki temeljno nasprotujejo obstoječemu demokratičnemu sistemu in delitvi oblasti. Sprožilce uporabljajo za vzpostavljanje močne opozicije med »nami« in »njimi« ter se pri tem pogosto opirajo na teorije zarote. Aktivno spodkopavajo raznolikost mnenj in, kot je bilo že omenjeno, pogosto izključujejo iz javnega diskurza tiste, ki imajo že sicer šibkejši položaj. Njihov cilj je vzpostavitev avtorskega reda, v katerem nadzor in moč zagotavljata orientacijo. Demokracija je tako predstavljena kot nekaj »šibkega«, kar proizvaja zmedo in negotovost. „Vrnite nam nadzor“ je slogan, ki ga je prvotno uporabila kampanja „Glasujte za izstop (Vote Leave)“, ki je vodila do Brexita. V svojih številnih različicah od takrat predstavlja to željo in avtorsko vizijo zagotavljanja moči, pogosto v nacionalistični viziji, v kateri so migranti predstavljeni kot del problema, ker naj bi rušili to zamišljeno kontrolo.

Naslednje teme so zelo pogosto sprožilci, ki se aktivno uporabljajo za »ponovni prevzem nadzora«. Po Evropi se razlikujejo glede na politični sistem, zgodovino in aktualne družbene razprave:

- Politika

Politiki so elita, ki želi ljudem odvzeti njihove pravice in vzpostaviti diktaturo nadzora, ki ne dopušča različnih mnenj. Primeri: Koronavirus kot izum za nadzor nad ljudmi in načrtno uničevanje energetskega sistema po začetku vojne v Ukrajini z namenom deindustrializacije Evropskih držav.

- Mediji

Mediji so pod nadzorom države in so razvili zaprt sistem s politiki, da bi nadzorovali mnenja ljudi in skrivaj uresničevali svoje skrite načrte, o katerih nihče ne sme vedeti.

- Integracija

Država načrtuje „veliko zamenjavo“ prebivalstva z migranti. Uničenje prvotnega prebivalstva olajša nadzor ozemlja s strani elit.

- Spol

Tako imenovana „Norost spola“ želi razpustiti kategorije moški, ženska in družina. Odprava vsega, kar je „moško“, povzroča družbeni kaos.

- Podnebje

Panika zaradi podnebnih sprememb služi ustvarjanju kaosa in vzpostavljanju vladajočih elit kot rešiteljev, ki ponujajo jasno smer.

Osnovna ideja, ki stoji za številnimi tovrstnimi stališči, je prepričanje, da v svetu obstaja nekaj »naravnega« ali »normalnega« (v vsakdanjem jeziku pogosto imenovanega »zdrava pamet«) kar naj bi bilo ogroženo s strani zarotniške elite. Naloga »ljudstva« naj bi bila braniti ta naravni red: tradicionalna razmerja med spoloma, hierarhije, zaščito lastne etničnosti ter neoliberalni kapitalistični način življenja brez postavljanja pod vprašaj obstoječih privilegijev, ki večinoma bremenijo šibkejši člane družbe (ter okolja, ki se izkorišča brez omejitev).

V zadnjem času pa je mogoče opaziti tudi gibanja, ki nasprotujejo tem problematičnim trendom, ki skušajo odločno ohraniti vrednoto solidarnosti. Predvsem organizacije civilne družbe razvijajo jasne slogane, vendar brez antidemokratskih namenov, temveč z namenom povezovanja in krepitev tistih, ki želijo ohraniti svobodno in enakopravno družbo. Prizadevajo si okrepiti glasove tistih, ki so zaradi zgoraj opisanih procesov postavljeni pod vprašaj v svoji identiteti. #blacklivesmatter in #metoo sta primera, kako je mogoče sprožilce (integracijo in spol) obravnavati na pozitiven način in oblikovati nasprotni narativ.

To predstavlja pomemben prispevek k temu, da antidemokratska gibanja ne prevladajo v javnih razpravah. Hkrati pa tudi prodemokratski slogani delijo isto dilemo, ki spremlja vsak populistični pristop: za poenotenje se fiksira ena kategorija (ženske, temnopolte osebe), pri čemer postaja težje obravnavati raznolikost ter razgradnjo kategorij spola, razreda in rase.

V zvezi z rasizmom - Mai-Anh Boger to poimenuje »trilema rasizma« (Boger 2016): če želim opolnomočiti temnopolte ljudi, moram fiksirati njihovo identiteto, s čimer pa ne priznam raznolikosti; če se osredotočim na raznolikost izkušenj temnopolnih oseb, ne morem učinkovito opolnomočiti skupin, ki so strukturno izključene. Tretja komponenta je navzoča v obeh možnostih: osredotočanje na raznolikost ali identiteto v povezavi z raso (ali drugimi kategorijami) ne prispeva k »normalizaciji« družbe, v kateri način, kako se srečujemo, ne bi več igral vloge. To je vizija »post-migrantske družbe« (Foroutan 2019), ki je vključujoča v tem smislu, da smo vsi enaki kot ljudje onkraj svojih kategorij.

To ponovno pokaže, zakaj antidemokratski slogani prodirajo veliko lažje, saj svet delijo na »nas« in »njih« ter se ne ukvarjajo z napetostmi in dilemami, ki so sestavni del demokracije.

3. Psihološko ozadje: duševno zdravje in preobremenjene družbe

Antidemokratski slogani niso posamezni izbruhi jeze. Nikakor ne gre le za osebne sovražne komentarje ali preprost ventil za sproščanje lastnih frustracij. Če bi jih razumeli tako, bi jih sicer lažje postavili v širši kontekst in se z njimi lažje spoprijeli. Rešitev bi bila tedaj predvsem v pomiritvi razburjene osebe ali morda celo v poskusu osebne terapije. To je lahko v določenih primerih smiselno, vendar s tem ne bi rešili problema.

Antidemokratski slogani niso osamljeni pojavi. Pojavljajo se prepogosto. Razkrivajo vrelo podtalje naše družbe in kažejo, kako se ljudje odzivajo na družbene, politične, ekonomske in kulturne razmere družbe, v kateri živijo. Slogani in izjave izražajo tisto, kar se čuti in misli v širokih delih družbe. So odraz obstoječih in spreminjajočih se okoliščin. Hkrati so tudi opozorilni znak, kako nestabilni so temelji civilnodružbene demokracije.

Avtoritarne, izključevalne, antidemokratske, rasistične in seksistične izjave danes niso več obrobni pojav, »problem« ekstremizma na robovih družbe, temveč prihajajo iz njenega središča. Seymour Martin Lipset je bil med prvimi, ki je skoval izraz »ekstremizem sredine«. Njegove ugotovitve kažejo, da sredina družbe, torej velika večina ljudi, ki družbeno ne zasedajo ne »zgornjih« ne »spodnjih« položajev, ni jamstvo za demokratično stabilnost.

Raziskovalci, ki preučujejo širjenje teh sredin, se v tem strinjajo. Naslovi številnih študij zadnjih let to potrjujejo. Značilnosti, ki se pripisujejo družbeni sredini, so jasne in nedvoumne: po empiričnih ugotovitvah je ta v številnih pogledih »krhka«, »razrahljana«, »razdeljena«, »izgubljena«, »sovražna« in »avtoritarna«. To ima posledice za politično kulturo: raziskovalci opažajo naraščajočo distanco do demokracije kot take (Zick et al. 2023).

Raziskovalec socializacije Wilhelm Heitmeyer (Heitmeyer 2024) in drugi znanstveniki so vrsto let preučevali strahove in stališča zahodnoevropskih družb. Njihove ugotovitve so privedle do pojma »groba meščanskost« (Rohe Bürgerlichkeit), ki pomeni, da v srednjih družbenih razredih obstaja na videz meščanska fasada, pod katero se skrivajo grobe ideologije neenakosti. Te se pokažejo, ko so sprožene z resničnimi ali zamišljenimi strahovi pred izgubo identitete.

Vse to še jasneje kaže, da se moramo pri krepitvi evropskih vrednot osredotočiti na družbene strukture kot celoto, namesto da bi se borili zgolj proti ekstremizmu na obrobju družbe. Razumeti moramo strukturne travme in njihove psihološke posledice, če želimo okrepiti demokratične temelje v sredini naših družb. Pri tem je nujno upoštevati psihološke koncepte in teorije, zlasti koncepte duševnega zdravja.

Duševno zdravje, preobremenjene družbe in demokracija

Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) opredeljuje duševno zdravje kot:

»Duševno zdravje je bistveni del posameznikove zmožnosti razmišljanja, čutenja, odnosov z drugimi, zaslužka za preživetje in uživanja v življenju. Zato koncept duševnega zdravja poudarja temeljne človeške vrednote samostojnega mišljenja in delovanja, sreče in prijateljstva. Duševno zdravje ogroža širok spekter individualnih, družbenih in okoljskih dejavnikov, vključno z revščino in pomanjkanjem, dolгови in brezposelnostjo ter nasiljem in konflikti« (WHO 2022).

To duševno zdravje postavlja kot temeljni element splošnega blagostanja posameznika. Tako kot pri telesnem zdravju tudi duševnega zdravja ne razumemo zgolj kot odsotnost duševnih bolezni.

Duševno zdravje pomeni stanje čustvenega, psihološkega in socialnega blagostanja. Nanaša se na zmožnost skrbeti zase, spoprijemanja z zahtevnimi situacijami, obvladovanja stresa, oblikovanja odnosov in uživanja v življenju. Z drugimi besedami: duševno zdravi smo takrat, ko so zadovoljene naše temeljne potrebe.

Klaus Grawe je razvil dobro empirično utemeljeno teorijo temeljnih potreb, ki so nujne za duševno zdravje (Grawe 2004). Opredelil je štiri osnovne potrebe:

- potrebo po navezanosti,
- potrebo po usmerjenosti in nadzoru,
- potrebo po krepitvi in zaščiti samospoštovanja,
- potrebo po ugodju in izogibanju neugodju.

Medtem ko so zadnje tri točke razmeroma samoumevne, zahteva potreba po navezanosti nekoliko več pozornosti. Na tem področju obstaja obsežno raziskovalno delo, na primer teorija navezanosti (Grossmann / Grossmann 2023), ki na podlagi podatkov dokazuje, da vzorci navezanosti pomembno vplivajo na naše duševno in telesno zdravje, tako pozitivno kot negativno. Teorija navezanosti se je razvila v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in je postala eden osrednjih pristopov k razumevanju zgodnjega socialnega razvoja. Ključna ugotovitev je, da interakcije dojenčkov z osebami, ki zanje skrbijo, oblikujejo vzorce navezanosti, ti pa ustvarjajo notranje delovne modele, ki vplivajo na kasnejše odnose. Razlikujemo štiri vzorce navezanosti, ki so na kratko opredeljene v tabeli:

Povzetek vzorcev navezanosti

Vzorec navezanosti	Pogled na sebe	Pogled na druge	Udobje z intimnostjo	Zaupanje v odnose
Varen	Pozitivno	Pozitivno	Visoko	Visoko
Anksiozen (zaskrbljen)	Negativno	Pozitivno	Visoko (vendar preveč odvisno)	Nizko
Izogibajoč (zavračevalen)	Pozitivno	Negativno	Nizko	Nizko
Nereden	Negativno	Negativno	Nizko (prestrašeno, a hkrati hrepeneče)	Nizko

Raziskave teorije navezanosti segajo čez več desetletij. V tem kontekstu se osredotočamo na njihov pomen za družbeno kohezijo v luči antidemokratskih sloganov. Navezanost obstaja na spektru. Večina ljudi kaže kombinacijo različnih vzorcev, pri čemer je eden običajno prevladujoč.

Vzorci navezanosti se lahko spreminjajo: življenjske izkušnje, samorefleksija in terapija lahko posameznikom pomagajo preiti k varni navezanosti.

Osebe z varno navezanostjo so praviloma bolj pogumne, odprte za nove izkušnje, bolj tolerantne do dvomnosti in vztrajnejše v konfliktih. Vse to so kompetence, ki so nujne za ohranjanje in krepitev evropske demokracije. Ob soočanju s stresnimi situacijami model varne navezanosti ponuja vzorce zmanjševanja stresa, saj posamezniki poiščejo tolažbo in podporo pri osebah, na katere so navezani. Ena ključnih značilnosti negotovih oblik navezanosti pa je prav slabša zmožnost zniževanja ravni stresa.

Če temeljne potrebe v okoljih, na delovnih mestih, v odnosih in v drugih življenjskih okoliščinah niso zadovoljene, ljudje zapadejo v stres. Stres je eden ključnih dejavnikov, ki ogrožajo duševno zdravje in prispevajo k razvoju duševnih bolezni. Ko so ljudje pod stresom, pogosto preidejo v »način preživetja«. V tem stanju lahko nadzor prevzame možgansko deblo, pri čemer sta v ospredju odziva boj ali beg. Splošno in kompleksno razmišljanje, ki zahteva delovanje neokorteksa, v tem stanju ni mogoče.

Zato za realno in produktivno razmišljanje o kompleksnih izzivih sodobnega sveta potrebujemo razmeroma sproščeno stanje, v katerem so naše temeljne potrebe ustrezno zadovoljene.

Današnje krize (vojne, podnebne spremembe, migracije, socialna neenakost, radikalizacija itd.) se odražajo v preobremenjenih družbah. Porast stresa je na primer viden v naraščanju duševnih bolezni v vseh evropskih državah. Povečana raven stresa pri posameznikih in porast težav v duševnem zdravju imata daljnosežne posledice za delovanje in zdravje demokratičnih sistemov.

Ko stres postane vsesplošen, lahko spodkoplje zaupanje v institucije in demokracijo samo, polarizira in fragmentira družbo ter demokracije naredi bolj ranljive za avtoritarne težnje. Tako se začne začarani krog družbenih kriz, naraščajočega stresa, pomanjkanja sproščujočih izkušenj in krepitev občutka individualnih kriz. Antidemokratski slogani so zato tudi simptom družbe, ki se sooča z duševnimi stiskami.

Spodbujanje demokracije v Evropi pomeni vključitev idej široke definicije zdravja, ki jo je oblikovala WHO. Z vidika duševnega zdravja moramo iskati prostore, v katerih je mogoče izkusiti sproščenost, podporo in navezanost ter v katerih imajo ljudje občutek, da so njihove temeljne potrebe zadovoljene, še preden se lotimo racionalne argumentacije in menjave perspektiv v kompleksnem svetu:

»Deljenje in ustvarjanje skladne, smiselne zgodbe (narativa) je bistveno ... V odnosih, v stiku z drugimi, je mogoče zaceliti razpoke v osebni zgodovini in v družbeni strukturi« (Mehr Demokratie e.V. 2022, str. 14).

B Konceptualno ozadje: spodbujanje demokracije v Evropi

1. Naš pristop, ki presega argumente: vrednote, dileme, kompetence

Vrednote – iskanje pozitivnega jedra sloganov

Ekstremna jeza, negativna čustva in slogani, ki temeljijo na zahtevah, vodijo v vztrajanje pri lastnem stališču in »resnici«. Te subjektivne resnice so pogosto utemeljene na izključevanjih drugih kot manjvrednih in jih poganjajo močna čustva. Zato jih je na racionalni ravni le stežka mogoče preprosto izpodbijati z boljšimi argumenti ali dejstvi.

Naš pristop se zato osredotoča na pozitivne funkcije, ki jih antidemokratski slogani izpolnjujejo. To nikakor ne pomeni, da bi jih glede na njihovo vsebino opravičevali; pogosto pa se za njimi skrivajo pozitivne vrednote, za katere se zdi, da so kršene. Te pozitivne vrednote je pogosto mogoče strniti v dve razsežnosti: svobodo in enakost.

Vsak človek potrebuje določen občutek avtonomije ter možnost delovati neodvisno od pravil in predpisov drugih. Liberalna demokracija ima res močne zgodovinske vezi z obdobjem razsvetljenstva in s kapitalizmom. Kot sta analizirala Marx in Engels, pa ima to lahko tudi uničujoče posledice:

»Vsa trdna, zmrznjena razmerja s svojim spremstvom starodavnih in častitljivih predsodkov in mnenj so odpravljena; vsa na novo oblikovana zastarajo, še preden se lahko okostenijo. Vse, kar je trdno, se razblini v zraku, vse, kar je sveto, se razvrednoti, in človek je končno prisiljen s treznimi čuti soočiti se s svojimi resničnimi življenjskimi razmerami in odnosi s sočloveki« (Marx / Engels 1848).

Z drugimi besedami: individualna svoboda lahko vodi v atomizacijo družbe, v kateri so uničene vse kolektivne vezi. Hkrati obstaja kritika, da nimajo vsi ljudje enakih možnosti in enakega dostopa do uresničevanja svojih življenjskih ciljev. Močni in privilegirani (moški, belci, zdravi, premožni) pogosto uresničujejo svojo svobodo na račun šibkejših.

Zato imajo ljudje tudi močan čut za potrebo po skupnosti. Vrednota enakosti pomeni, da se kot ljudje ne rodimo s temeljnimi razlikami in da je to treba spoštovati, tudi z zagotavljanjem pravil in predpisov, ki veljajo enako za vse. Enakost opozarja na dejstvo, da imamo vsi enako pravico do dostojnega življenja. Gre za kolektivno vrednoto, ki postavlja meje in nas povezuje med seboj.

Izvori te vrednote segajo v delavska gibanja, ki so se kolektivno zoperstavila lastnikom kapitala in lastnine z namenom izboljšanja življenjskih pogojev. V sodobni družbi obstajajo številni ukrepi za krepitev vrednote enakosti: zavarovanja, progresivni davčni sistem, varnostni pasovi, nošenje zaščitnih mask v času pandemije covida-19 in obvezno izobraževanje so primeri, ki si prizadevajo ustvarjati več enakosti in preprečevati, da bi privilegirani živeli svojo svobodo na račun drugih.

Prav privilegirani posamezniki pogosto dojemajo vrednoto enakosti kot omejitev svojega individualnega življenja, medtem ko je za druge enakost edina možnost za dostojno življenje in za razvijanje lastne svobode. Primer s področja spola so varne hiše za ženske na anonimnih lokacijah. Moški so iz teh prostorov izključeni – le na ta način je ženskam zagotovljena varnost kot temelj za njihovo svobodo.

Ti primeri kažejo, da antidemokratski slogani niso (le) posamezne izjave, ki bi jih bilo treba zgolj zavrniti ali ovreči. Antidemokratski slogan je prej simptom strukturnega problema pomanjkanja ravnotežja in občutka lastne učinkovitosti. Ne bi smeli zdraviti simptoma, temveč se osredotočiti na njegovo jedro in se z njim spoprijeti na strukturni ravni.

Dileme – napetosti med vrednotami

Vzpostavljane ravnotežja med tema dvema temeljnima vrednotama pri konkretnih temah in političnih odločitvah ni preprosto. Demokracija zahteva pripravljenost in odgovornost vseh državljanov, da prispevajo k temu ravnotežju. Kot je bilo že poudarjeno, demokracija v svoji radikalni obliki ne ponuja jasnih navodil, temveč potrebuje konfliktni dialog za iskanje dobrih rešitev za vse. Ne gre za vprašanje »prav« ali »narobe«, temveč za temeljne vrednotne dileme, s katerimi se moramo soočiti.

Poudariti je treba, da so bile številne danes veljavne temeljne norme šele po dolgotrajnih diskurzivnih bojih oblikovane kot človekove pravice in zapisane v ustavne določbe, da bi iz njih lahko izhajali pravni zahtevki. Te norme predstavljajo zavezujoče smernice in temelj skupnega družbenega razumevanja osnovnega demokratičnega okvira. Ščitijo sodobno demokracijo pred preobremenitvijo in notranjim razkrojem. Hkrati pa mora ta osnovni okvir živeti skozi držo »demokracije kot načina življenja« in se nenehno obnavljati.

To zahteva razpravo o vrednotah, v kateri se različni standardi in pravni zahtevki različno razvrščajo glede na perspektivo. Jasno postane, da moramo veljavne demokratične norme vsakodnevno na novo udejanjati v konkretnih sporih. Ne moremo jih aplicirati kot tehnična navodila. V svoji individualni in kolektivni odgovornosti se vedno znova odločamo, kako ravnati z neodpravljivimi področji napetosti tukaj in zdaj – na primer med svobodo in varnostjo, med pravili in fleksibilnostjo, med zahtevami večine in manjšin.

Tu se razkrivajo demokratične dileme kot bistveno jedro političnega: nenehen spor o teži in vrednotenju veljavnih norm. Demokracija se ne izčrpa v abstraktnem sledenju pravilom. Konflikt – in s tem tudi odgovornost za lastno stališče – je jedro, ki predstavlja ustvarjalni potencial demokracije za oblikovanje prihodnosti. Negotovost je »cena« za dejstvo, da nam noben kralj, verski voditelj, zgodovinski dogodek ali moralni kodeks ne pove, kako moramo živeti skupaj in kaj je prav ali narobe. Negotovost pomeni tudi, da spol, etničnost in družbeni razred ne morejo več služiti kot merilo za različno obravnavo ljudi.

Antidemokratični slogani so v tem smislu pojavi kriz, v katerih je ravnotežje med svobodo in enakostjo porušeno, negotovost pa postane tako velika, da je ni več mogoče sprejeti kot značilnost demokracije in človeškega življenja. Odziv nato ni iskanje novega ravnotežja, temveč zdrs v nasprotno skrajnost. Poziv k enakosti se lahko preobrazi v željo po izključevanju drugih, ki naj bi to enakost ogrožali. Poziv k svobodi pa se lahko spremeni v izključevalni egoizem, ki želi odpraviti vsa pravila in omejitve.

Demokracija je ogrožena, ko teh temeljnih vrednotnih konfliktov ni več mogoče razreševati. V številnih aktualnih sporih in političnih razpravah je mogoče opaziti, da se sposobnost demokratičnega konflikta opušča v korist »ekstremiziranih« vrednot in zahtev.

Zastopnike drugih stališč se ostro obsoja in jim odreka legitimnost. Lastne vrednote se pogosto moralno povečuje in jih razume kot dokončne ter zavezujoče norme, ki jih je treba vsiliti drugim v imenu (vodilne) kulturne discipline. Po intenzivnih razpravah o migracijah se je ta vzorec ponovno kazal v kriznih razmerah pandemije covid-19. Tudi tu se je od druge strani zahtevalo, da opusti domnevno napačne ali protidemokratične vrednote. To preprečuje konfliktni dialog o vrednotah, kritično presojo lastnih in tujih vrednot ter notranje prevzemanje odgovornosti za vrednotne odločitve.

Zgoraj opisani izzivi so primeri soočanja z raznolikostjo v naši družbi. Izziv Evrope je v tem, da se vpraša, kaj naše lastne vrednote pomenijo v praksi, kako niso zgolj opredeljene v razliki do drugih, temveč kako jih lahko živimo v lastni evropski raznolikosti.

Osnovna teza je naslednja: namesto glasnega boja za prevlado v diskurzu z osnovnimi razlikovanji med pravim in napačnim oziroma dobrim in slabim potrebujemo vrednotno razpravo o tem, kaj je koristno in kaj manj koristno pri skupnem oblikovanju prihodnosti. Vrednotni dialogi najprej pomenijo refleksijo samoumevnih razumevanj različnih vrednot in stališč ter soočanje z vprašanjem, katere vrednote so v konkretnih primerih v konfliktu.

Pomembno je tudi razmišljati o tem, kako te vrednote dejansko živimo. Kaj na primer pomeni vrednota svobode? Svoboden razvoj moje lastne domišljije? Ali omogočanje svobode delovanja ljudem, ki tega sami ne zmorejo? In kaj konkretno pomeni vrednota enakosti: enake pravice kot enake možnosti za vse? Ali morda omogočanje enakega dostopa do virov?

Ta vprašanja jasno kažejo, da soočanje z antidemokracijskimi slogani pomeni ozaveščanje lastne drže v razpravi z drugimi. Ne gre zgolj za kognitivno iskanje najboljšega argumenta, temveč tudi za čustveno zmožnost zdržati raznolikost vrednot v osebnih srečanjih in ob tem razvijati lastno stališče. To najbolj deluje v neposrednih osebnih srečanjih in ga ni mogoče preprosto nadomestiti z virtualno spletno komunikacijo.

Kompetenca – prevzemanje odgovornosti v skupinah

Kako se lahko izognemo odzivanju na skrajne dezinformacije z domnevno »boljšim« znanjem in poučevalnimi protiargumenti in se namesto tega raje osredotočimo na boljše vključevanje zelo različnih družbenih skupin? Kako lahko učenje za demokracijo prispeva h krepitvi demokratičnega sobivanja in odgovornosti za demokracijo? Pri tem je pomembno preusmeriti pozornost z »znanja« na »kompetenco«. Aprila 2008 sta Evropski parlament in Svet Evropske unije sprejela predlog Evropske komisije za »Evropski okvir kvalifikacij za vseživljenjsko učenje« (EQF - Komisija Evropskih skupnosti 2006). Njegov namen je delovati kot univerzalno prevajalsko orodje za nacionalne sisteme kvalifikacij ter zajeti znanje, spretnosti in kompetence. EOK, kot kratico navajamo v slovenščini, si prizadeva opisati formalne, neformalne in priložnostne razsežnosti učenja. Ključno pri tem je, da ta instrument zavrača stare predstave o »kanonu znanja«, ki naj bi bil zavezujoč za vse. S tem znanje in dejstva izgubijo absolutno primarnost v korist skupne odgovornosti za skupno delovanje.

Namesto vhodnih vsebin je veliko pomembnejši »izhodiščni rezultat« učnega procesa, torej kaj je posameznik sposoben narediti. To je bližje pozivu k dejanjem, ki se skriva v številnih antidemokracijskih sloganih. Pri osredotočenosti na učne izide se učenje razume kot aktivni dosežek udeleženca. Temelji na konstruktivističnem razumevanju učenja, po katerem je pomen vsebin konstruktivni dosežek učečega se, zato lahko podobni vložki vodijo do zelo različnih učnih izidov. To krepi pomen neformalnih učnih poti, saj se učenje kot aktivno delovanje lahko odvija tudi v okoljih zunaj institucij, tako rekoč sproti. V središče učnih procesov se tako postavljata zmožnost delovanja in samostojen prevzem odgovornosti.

Takšno učenje je manj individualiziran dosežek, kot je to značilno za klasičen prenos znanja, temveč poteka v izmenjavi znotraj skupin in ga je zato treba razumeti kot družbeno dejavnost. Takšno razumevanje učenja je skladno z učenjem za demokracijo, ki povezuje različne ljudi in njihove biografske izkušnje postavlja za izhodišče učnih procesov. Etienne Wenger je s konceptom »skupnosti prakse« (Wenger et al. 2002) opisal spremembe v kulturi učenja in poudaril povezavo med kolektivnimi učnimi procesi ter razvojem širše socialne skupnosti. Podobno je že John Dewey s pedagoškega vidika povezal samouresničevanje posameznika z vpetostjo v skupnost, kar omogoča

demokracijo (Dewey 1916). To pomeni, da se boj proti protidemokratičnim sloganom spremeni v družbeno dejavnost, ki mora sama po sebi predstavljati demokratičen proces vključenosti in participacije vseh.

Osredotočenost na učne rezultate zato krepi aktivno učenje in s tem pomembnost naučenega za posameznika in družbo kot celoto: »Če imajo učni izidi osrednje mesto, je to tesno povezano s spremembo perspektive k aktivnemu učenju, pri čemer se postopoma briše ločnica med teoretičnim in praktičnim učenjem« (CEDEFOP 2008). Ta koncept aktivnega učenja zagotavlja, da učni izidi v smislu emancipatorne usmerjenosti učenja za demokracijo vedno ohranjajo svobodo učenca in skupnosti.

Katere konkretne učne izide, kompetence in veščine potrebujemo za krepitev demokracije ter za to, da z antidemokratičnimi slogani ne bi zgolj nasprotovali, temveč z njimi ravnali produktivno, spoštljivo in participativno?

OECD (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) je v mednarodnem in interdisciplinarnem procesu s svojimi 38 državami članicami poskušala to vprašanje konkretizirati. Od leta 1997 deluje projekt DeSeCo (Definition and Selection of Competencies – <https://www.deseco.ch/>), katerega cilj je opredeliti ključne, temeljne in osnovne kompetence za izobraževanje v demokratičnih družbah.

»Katere individualne kompetence potrebuje sodobna, demokratično urejena družba, ki se sooča z raznolikimi procesi sprememb? In katere bi morala spodbujati? Pristop ima zato socioanalitično in sociopolitično ozadje« (OECD 2005, str. 6).

DeSeCo kompetenco opredeljuje takole:

»Kompetenca je več kot zgolj znanje in kognitivne spretnosti. Gre za zmožnost spoprijemanja s kompleksnimi izzivi z uporabo in mobilizacijo psihosocialnih virov (vključno s kognitivnimi spretnostmi, stališči in vedenjem) v določenem kontekstu« (ibid.).

Refleksivnost je opisana kot jedro kompetence: „Refleksivnost ne vključuje le sposobnosti spopadanja s specifično situacijo po rutinski formuli ali metodi, ampak tudi spopadanje s spremembami, učenje iz izkušenj ter kritično razmišljanje in delovanje“ (ibid., str. 7). Na ta način je osredotočanje na kompetenco v kombinaciji s pozitivnimi vrednotami pristop, ki pomaga okrepiti osebno odgovornost in spopadanje z (demokratično) negotovostjo.

DeSeCo opredeljuje tri kategorije kompetenc, ki se prekrivajo kot krogi in so v različnih situacijah potrebne v različni meri:

Kategorija kompetenc 1: Interaktivna raba orodij in medijev

1a: sposobnost interaktivne rabe jezika, simbolov in besedil

1b: sposobnost interaktivne rabe znanja in informacij

1c: sposobnost interaktivne rabe tehnologij

Kategorija kompetenc 2: Delovanje v heterogenih skupinah

2a: sposobnost vzpostavljanja in vzdrževanja dobrih in trajnostnih odnosov

2b: sposobnost sodelovanja

2c: sposobnost upravljanja in reševanja konfliktov

Kategorija kompetenc 3: Avtonomno delovanje

3a: sposobnost delovanja v širšem kontekstu

3b: sposobnost načrtovanja in uresničevanja življenjskih načrtov in osebnih projektov

3c: sposobnost prepoznavanja pravic, interesov, meja in potreb

Kategoriji kompetenc 2 in 3 sta še posebej pomembni v kontekstu delavnic, ki obravnavajo antidemokratske slogane. Delovanje v heterogenih skupinah (kategorija 2) krepi potrebo po odzivanju na delitve in sovražnost ter postavlja to vprašanje v središče izobraževalnega sistema kot celote. Glede zmožnosti ravnanja s konflikti, ki je osrednja za demokratične procese pogajanja, se navaja, da naj bi udeleženci znali »prepoznati probleme in interese, ki so v igri (npr. moč, priznanje, delitev dela, enaka obravnavo), izvore konflikta in argumente vseh strani, prepoznati več možnih perspektiv, identificirati področja soglasja in nesoglasja, na novo opredeliti problem, razvrstiti potrebe in cilje po prioritetah ter se odločiti, čemu so pripravljeni odpovedati in pod kakšnimi pogoji« (ibid., str. 15).

Kategorija kompetenc 3 (avtonomno delovanje) se navezuje na razpravo o odgovornosti, avtonomiji in svobodi kot ključnih učnih izidih učenja za demokracijo. Gre za »ocenjevanje neposrednih in posrednih posledic lastnih dejanj, izbiro med različnimi možnostmi delovanja ob upoštevanju možnih posledic ter v razmerju do individualnih in skupnih norm in ciljev« (ibid., str. 17).

Ob tej analizi postane jasno, da se moramo odreči logiki zgolj izključevanja antidemokratskih sloganov. Namesto tega moramo, kolikor je mogoče, poskušati konstruktivno vključevati ljudi, ki jih izrekajo. In – to je ključno – antidemokratskih sloganov ne smemo individualizirati, temveč jih razumeti kot strukturne krizne pojave pozne kapitalistične modernosti.

Ocena, pristnost in empatija

Spoštovanje, avtentičnost in empatija

Kaj se morajo ljudje naučiti in osebno razvijati? Psiholog Carl Rogers je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja ponudil presenetljivo preprost odgovor, ki velja še danes: ljudje potrebujejo odnose, ki jih zaznamujejo spoštovanje, avtentičnost in empatija (Rogers 1977). Ne glede na to, ali gre za otroke, mlade ali odrasle. Pri učenju ima učitelj ključno vlogo pri uspehu učenja.

Pri tem pa sta odločilnega pomena drža učitelja in odnos, ki ga vzpostavi z udeleženci. To lahko dobro opazujemo tudi pri sebi: ko se počutimo sprejete kot osebe, ko čutimo razumevanje in ko verjamemo, da se nam sogovornik približuje avtentično in ne manipulativno, smo veliko lažje pripravljeni sprejeti tudi nove misli ali celo kritiko samega sebe. Če pa naletimo na osebo, ki nas zavrača, ki nas očitno ne razume ali nas noče razumeti in ki nam deluje neiskreno, bomo le stežka pripravljeni sprejemati njene spodbude.

Vzpostavljanje drže do soljudi, ki temelji na avtentičnosti, spoštovanju in empatiji, je izjemno zahtevno in verjetno ostaja vseživljenjska razvojna naloga za vsakogar, ki se tega loteva.

. Pri razmisleku o ustrezni držji je pomembno premisliti, katera drža v medosebnih stikih ne spodbuja zgolj našega lastnega razvoja, temveč tudi razvoj druge osebe. Pri tem so medsebojne povezave med avtentičnostjo, spoštovanjem in empatijo ključnega pomena. Naša pripravljenost za empatično vključevanje v odnos z drugim je odvisna od tega, koliko ga cenimo. Naše spoštovanje pa je odvisno od tega, koliko ga znamo razumeti, torej kako empatično se z njim povežemo. Naša pripravljenost za avtentičnost je prav tako povezana z našim spoštovanjem do drugega, to spoštovanje pa je spet odvisno od avtentičnosti drugega in od avtentičnosti, s katero mi vstopamo v odnos.

Spoštovanje do drugega ima zato osrednji pomen. Pot do več spoštovanja do drugega pa neizogibno vodi skozi odnos z njim. In tu se vračamo k namenu te držje pri soočanju s populizmom: gre za to, da se lahko druga oseba sploh odpre naši poziciji in našemu argumentiranju ter se, tako kot mi, nauči nečesa novega. To pa se ne more zgoditi, če se druga oseba ob našem ravnanju počuti ogroženo ali izzvano.

2. Ugotovitve evropskih partnerjev

Partnerske države delijo zavezanost evropskim vrednotam, vendar se njihove interpretacije in uporabe razlikujejo glede na zgodovinske, politične in kulturne dejavnike. Vse so zavezane demokratičnim načelom, vendar se njihovo izvajanje razlikuje. Nemška povojna ustava trdno utemeljuje demokratične vrednote, medtem ko je nedavni madžarski pristop „neliberalne demokracije“ vzbudil zaskrbljenost. Italijanska ustava poudarja enakost, vendar so to izpodbijala populistična gibanja. Slovenske demokratične institucije so se soočile s preizkušnjami zaradi politične polarizacije, turška demokracija pa je bila pod pritiskom zaradi nestabilnosti in poskusa državnega udara leta 2016. Naslednja analiza prikazuje pozitivno jedro vrednot, na katerih je treba graditi pri obravnavanju protidemokratičnih sloganov v usposabljanjih in javni razpravi. So sidra za konstruktivne razprave o tem, kako želimo živeti skupaj v Evropi.

Deljenje vrednot

Demokracija in enakost

Nemška povojna ustava jasno utrjuje demokratične vrednote, pri čemer slogani, kot je »Grundgesetz ist die beste Verfassung« (Temeljni zakon je najboljša ustava), izražajo ponos na ta načela. Hkrati obstajajo izzivi, med njimi porast desničarskega populizma in ksenofobije, kar se kaže v sloganih, kot je »Ausländer raus« (Tujci ven).

Italijanska ustava poudarja enakost, kar se odraža v sloganih, kot je »Libertà è partecipazione« (Svoboda je participacija), vendar so ta načela v zadnjih letih izpodbijala populistična gibanja.

Demokratične institucije v Sloveniji so bile preizkušene zaradi politične polarizacije, kljub sloganom, kot je »Slovenija, moja dežela«, ki izražajo nacionalno identiteto.

Demokracija v Turčiji je bila oslABLJENA zaradi politične nestabilnosti in poskusa državnega udara leta 2016, hkrati pa slogani, kot je »Ne mutlu Türküm diyene« (Kako srečen je tisti, ki se imenuje Turka), odražajo patriotizem.

Vključevanje in raznolikost

Partnerske države imajo raznoliko prebivalstvo in politike, usmerjene v vključevanje. Vse države imajo zakonodajo za zaščito človekovih pravic, vendar izzivi ostajajo. Nemčija se kljub svoji »Willkommenskultur« (kulturi dobrodošlice) v času begunske krize sooča z naraščajočo ksenofobijo, kar se odraža v sloganih, kot je »Kein Mensch ist illegal« (Noben človek ni nezakonit). Italija ima na splošno pozitivno stanje na področju človekovih pravic, kar izražajo slogani, kot je »La solidarietà non è un reato« (Solidarnost ni kaznivo dejanje), vendar diskriminacija migrantov in manjšin ostaja problem.

Slovenija je dosegla napredek na področju pravic LGBTQ+ ter vključevanja manjšinskih skupnosti, kar se odraža v sloganih, kot je »Spoštovanje do drugačnosti«, vendar romske skupnosti še vedno ostajajo marginalizirane. Raznolikost v Turčiji ima globoke zgodovinske korenine, a napetosti med večinskim prebivalstvom in manjšinami vztrajajo.

V vseh državah je evropska integracija prepoznana kot ključna za mir in blaginjo. To izražajo slogani, kot je »Einigkeit macht stark« (Enotnost daje moč) v Nemčiji. Kar zadeva strpnost, imajo vse države zakonodajo proti diskriminaciji in sovražnemu govoru. Slogani, kot sta »Kein Mensch ist illegal« v Nemčiji in »Spoštovanje do drugačnosti« v Sloveniji, spodbujajo vključevanje. Kljub temu protimigrantska čustva v vseh državah ostajajo prisotna v različni meri.

Pravna država

Vse države imajo neodvisno sodstvo in zakone proti korupciji, vendar obstajajo izzivi. V Nemčiji je pravna država močna, vendar so odmevni primeri, kot je škandal Wirecard, sprožili vprašanja. Sodne reforme na Madžarskem so bile deležne kritik zaradi morebitnega političnega vmešavanja. Italija je dosegla napredek v boju proti organiziranemu kriminalu, vendar korupcija ostaja problem. Pravna država v Sloveniji je na splošno trdna, a so nekateri odmevni primeri korupcije preizkusili institucije. V Turčiji je bila pravna država močno obremenjena zaradi političnih pritiskov in posledic poskusa državnega udara, kar se odraža tudi v sloganih, kot je »Adalet yoksa demokراسی de yok« (Če ni pravičnosti, ni demokracije).

Solidarnost

Partnerske države izkazujejo solidarnost prek socialnih sistemov, civilne družbe in sodelovanja v EU. Nemško socialno-tržno gospodarstvo skuša uravnotežiti konkurenco in socialno varnost. Italijanska solidarnost se kaže v regionalni redistribuciji in močnih družinskih mrežah. Majhnost Slovenije je prispevala k občutku nacionalne solidarnosti, solidarnost v Turčiji pa ima korenine v islamskih in nacionalističnih vrednotah. Kljub temu so gospodarske krize in povečan prihod beguncev v vseh državah obremenili družbeno kohezijo, kar odražajo slogani, kot sta »Prima gli italiani« (Najprej Italijani) v Italiji in »Brüssel diktál« (Bruselj diktira) na Madžarskem, ki izražajo evroskepticizem. Primerjava teh izkušenj razkriva skupne izzive, kot so usklajevanje raznolikosti in vključevanja, varovanje pravne države ter ohranjanje solidarnosti v času kriz. Hkrati poudarja tudi odpornost demokratičnih institucij in nenehna prizadevanja za zaščito človekovih pravic in enakosti. Z učenjem drug od drugega in s dialogom v okviru pobud, kot je Stand Up for Europe, lahko države okrepijo svojo zavezanost tem vrednotam in naslovijo ranljivosti. Končni cilj je bolj vključujoča, pravična in povezana Evropa, ki bo uresničevala svoja temeljna načela.

Izzivi pri spodbujanju vrednot

Analiza vrzeli in omejitev pri spodbujanju ključnih evropskih vrednot skozi izobraževalne pobude in programe, namenjene mladim, izobraževalcem in učiteljem v nacionalnih okoljih, razkriva več skupnih ovir, kot so nasprotujoče si kulturne in družbene norme, pomanjkanje praktičnih usmeritev za učitelje ter potreba po dodatnih raziskavah na specifičnih področjih. Hkrati se vsaka država sooča tudi s posebnimi izzivi, ki izhajajo iz njenega izobraževalnega sistema in družbeno-političnega konteksta.

Skupen izziv v vseh partnerskih državah so nasprotujoče si kulturne in družbene norme, ki lahko otežujejo učinkovito prenašanje evropskih vrednot. V Nemčiji obilica in raznolikost programov političnega izobraževanja otežujeta prepoznavanje najučinkovitejših pristopov, dodatno pa situacijo zapletajo kritike desničarskih populističnih strank. Podobno lahko tradicionalne in konservativne

družbene strukture v nekaterih regijah Turčije mladim otežijo sprejemanje evropskih vrednot, zlasti v primerjavi z mladimi v velikih mestih.

Skupna omejitev je tudi pomanjkanje praktičnih usposabljanj za učitelje za učinkovito izvajanje izobraževanja o vrednotah. V Italiji se učitelji pogosto soočajo s pomanjkanjem časa za dostop do razpoložljivih informacij in usposabljanj, poleg tega pa je izobraževanje pogosto preveč teoretično. Raziskava UNESCO je pokazala, da se italijanski učitelji počutijo manj samozavestno pri poučevanju vedenjskega učenja in socio-čustvenih vidikov. Podobno v Turčiji obstaja potreba po več interdisciplinarnih študijah in praktičnih virih, ki bi podprli učitelje pri razvoju argumentacijskih sposobnosti in njihovi vključitvi v pouk.

Raziskave v Sloveniji izpostavljajo togost šolskega sistema kot pomembno oviro, saj se ta počasi prilagaja spremembam in novim trendom. To omejuje vključevanje tem, ki niso del učnega načrta, kot so evropske vrednote. Poleg tega prenasičen trg programov s področja evropskih vrednot otežuje doseganje udeležencev in širše javnosti, zlasti kadar so programi tekmovalno naravnani ali namenjeni zgolj »uspešnim« učenecem.

V Turčiji omejeno število raziskav o tehnikah argumentiranja na področju družboslovja, zgodovine in filozofije ter pomanjkanje kvalitativnih raziskav o razrednih interakcijah in individualnih učinkih argumentacije ustvarjajo vrzeli v razumevanju, kako učinkovito spodbujati evropske vrednote skozi izobraževanje. Dolgotrajna kandidatura države za članstvo v EU ter naraščajoča družbena in politična polarizacija lahko dodatno ustvarjata nezaupanje ali negativne predstave o evropskih vrednotah, kar otežuje delo izobraževalcev.

Primerjalna analiza vrzeli in omejitev pri spodbujanju evropskih vrednot skozi izobraževanje v Nemčiji, Italiji, Sloveniji in Turčiji razkriva več skupnih izzivov, kot so nasprotujoče si kulturne norme, pomanjkanje praktičnega usposabljanja za učitelje ter potreba po bolj ciljno usmerjenih raziskavah. Hkrati se vsaka država sooča s specifičnimi ovirami, ki izhajajo iz njenega izobraževalnega sistema in družbeno-političnega okolja. Za odpravo teh vrzeli in povečanje učinkovitosti izobraževanja o vrednotah morajo partnerske države razviti prilagojene strategije, ki upoštevajo njihove posebne potrebe in izzive. To lahko vključuje zagotavljanje bolj praktičnih in dostopnih virov za učitelje, izvedbo ciljno usmerjenih raziskav o učinkih argumentacijskih usposabljanj ter spodbujanje bolj vključujočega pristopa k izobraževanju o vrednotah, ki doseže širši krog mladih. Z učenjem iz izkušenj drug drugega in sodelovanjem v pobudah, kot je Stand Up for Europe, lahko partnerske države prispevajo k preseganju teh ovir in krepitvi razumevanja ter spoštovanja evropskih vrednot med mladimi.

Pristopi v različnih državah

Nacionalna poročila iz Nemčije, Italije, Slovenije in Turčije ponujajo dragocen vpogled v trenutno stanje usposabljanj na področju argumentacije ter spodbujanja evropskih vrednot v posameznih državah. Čeprav obstajajo podobnosti glede prisotnosti populističnih in diskriminatornih sloganov ter prepoznane potrebe po argumentacijskih usposabljanjih, se države razlikujejo glede pravnih okvirov, razširjenosti populističnih pogledov in razpoložljivosti izobraževalnih programov.

Vse štiri države poročajo o prisotnosti populističnih in diskriminatornih sloganov, usmerjenih proti različnim skupinam, kot so migranti, manjšine in aktivisti. Potreba po usposabljanjih na področju argumentacije za soočanje s temi slogani in krepitev evropskih vrednot je priznana v vseh nacionalnih poročilih.

Civilna družba ima v vseh štirih državah ključno vlogo pri spodbujanju in zagovarjanju evropskih vrednot, tudi kadar vladne politike delujejo v nasprotju s temi vrednotami. Poročila prav tako poudarjajo pomen vključevanja mladih in mladinskih delavcev v razvoj in izvajanje argumentacijskih usposabljanj.

V Nemčiji se že 25 let široko uporablja uveljavljena metoda Trening argumentacije proti 'gostilniškim' sloganom, medtem ko v Sloveniji in Turčiji specifična argumentacijska usposabljanja niso tako razširjena, čeprav so sorodna področja, kot sta preprečevanje sovražnega govora in debatiranje, vključena. Italija in Turčija imata razmeroma močne pravne okvire za varovanje vrednot EU, medtem ko se Slovenija sooča z izzivi pri doslednem izvajanju teh zakonov. Delež populističnih stališč se med državami razlikuje; v Nemčiji približno tretjina prebivalstva izraža tovrstna stališča, medtem ko je v Italiji in drugih evropskih državah ta delež pogosto bistveno višji.

3. Pot Klausa-Petra Huferja – intervju

Prof. dr. Klaus-Peter Hufer, rojen leta 1949, je študiral politologijo, filozofijo in geografijo na Tehniški univerzi v Darmstadtu v Nemčiji. Od leta 1976 do 2014 je bil vodja oddelka za humanistične in družbene vede na Volkshochschule (Center za izobraževanje odraslih) Viersen v Severnem Porenju-Vestfaliji. Leta 1984 je doktoriral iz političnih ved na Tehnični univerzi v Darmstadtu, leta 2001 pa habilitiral iz pedagoških ved na Univerzi v Essnu. Poučuje kot izredni profesor na Univerzi v Duisburgu-Essnu. Napisal je številne publikacije o političnem izobraževanju in izobraževanju odraslih, vključno z „Argumentationstraining gegen Stammtischparolen“.

Predava in vodi seminarje na različnih univerzah in izobraževalnih ustanovah. V praksi je aktiven v številnih usposabljanjih na temo populizma, desničarskega ekstremizma in teorij zarot.

Je navdih za začetek evropskega projekta o usposabljanjih za argumentacijo, ki ga širi na evropsko raven in ga bogati z aktualnimi konceptualnimi spoznanji in izkušnjami partnerjev iz Madžarske, Italije, Slovenije, Turčije in Nemčije. V intervjuju, ki ga je vodil Max Barnewitz iz Bavarske mreže za državljansko izobraževanje, daje osebne in strokovne vpogled v svojo motivacijo, navdih in upanje za demokracijo.

Mreža za državljansko izobraževanje v Bavarski (Netzwerk Politische Bildung Bayern – NPBB): Kaj je bila vaša prvotna motivacija za razvoj vašega koncepta?

Prof. dr. Klaus-Peter Hufer: To je dolga zgodba. Dolga leta sem organiziral in poučeval politično izobraževanje odraslih na lokalni visoki šoli in večkrat poskušal najti dogodke, ki bi ljudi motivirali k prostovoljnemu sodelovanju. To je bilo zelo težko in zahtevno početje. Odziv na bolj tradicionalne dogodke o politiki in družbi je bil omejen. To je bilo zame resnično frustrirajoče. Spomnil sem se, da bi bilo dobro narediti nekaj, kar bi se dalo uporabiti v praksi: samozavest, retorične sposobnosti... In dobil idejo, da bi to združil s političnim izobraževanjem. Poleg tega je tu še moja lastna zgodovina: že zelo zgodaj sem se začel zavzemati proti desničarskemu ekstremizmu. Tudi iz tega se je razvila ta ideja in na neki točki, kot strela z jasnega, mi je prišla misel: „Stammtischparole“ (gostilniški slogan). To je bil izraz, ki se je nato izkazal kot sidro za vse nadaljnje razvojne korake in se je izkazal za zelo uspešnega.

NPBB: Ali je bil za to odločitev kakšen poseben razlog, kakšna posebna situacija?

Hufer: Ne, to se je razvijalo postopoma. Vedno je šlo za nasprotovanje vrnitvi nacizma, neonacizmu, desničarskemu ekstremizmu, širjenju splošnega desničarskega populističnega razpoloženja. Nobenega akutnega, aktualnega razloga ni bilo. Seveda so bili vedno senzacionalni incidenti, vendar je bil dejanski glavni razlog za razvoj ta, da bi politično izobraževanje postalo privlačno.

NPBB: Je bil kje kakšen naročnik, pri katerem ste lahko preizkusili to idejo?

Hufer: Najprej sem jo preizkusil v svojem centru za izobraževanje odraslih v okrožju Viersen. Imel sem privilegij, da sem to lahko storil in ugotovil: deluje! Posledično so tudi kolegi iz drugih centrov za izobraževanje odraslih z veseljem vključili ta seminar v svoje programe. In končno je prišlo do preboja, ko sem se odločil, da bom vse to zapisal. Leta 2000 je nastalo prvo delo, prva knjižica: „Argumentationstrainings gegen Stammtischparolen“ (Usposabljanje za argumentacijo proti gostilniškim sloganom). To je zelo hitro povzročilo senzacijo. Na novinarski konferenci, uradno z ministrom, je bilo imenovano za uradni modelni projekt proti desničarskemu ekstremizmu v Severnem Porenju-Vestfaliji.

Hkrati je model naletel na ustrezen odziv tudi v drugih zveznih deželah. Postal je zelo priljubljen, kar pomeni, da je publiciteta privedla do številnih intervjujev in vabil. Opravljenih je bilo več intervjujev za časopise, radio, televizijo itd. in tako se je projekt razširil. Takrat še ni bilo naročnikov ali finančnih podpornikov.

NPBB: Kako ste razvili svoj koncept? Kdo je sodeloval pri razvoju koncepta?

Hufer: Nihče. Samo jaz.

NPBB: Kaj je bilo za vas pomembno pri razvoju? Ste imeli v mislih določene filozofije, ljudi, koncepte, situacije?

Hufer: Moj interes je bil (in je še vedno), da tistim, ki se soočajo s takšnimi slogani, omogočim, da lahko delujejo in se odzovejo, da najdejo ustrezne izraze in da imajo civilni in družbeni pogum, da nasprotujejo in predstavijo nasprotno mnenje. To je bil glavni cilj. Drugi cilj, ki ga nikoli ne ločujem od prvega, pa je bil profesionalen: utrditi politično izobraževanje v realnem svetu.

NPBB: Kaj menite, da lahko ta koncept doseže?

Hufer: Organiziral sem na stotine dogodkov. Kaj lahko s tem dosežemo? Zelo spodbudno se mi zdi, da se poleg tradicionalnih izobraževalnih institucij na to odziva veliko akterjev, organizacij, pobud in nevladnih organizacij iz celotne družbe, ki ponujajo usposabljanje. To kaže, da lahko politično izobraževanje doseže širok krog ljudi. In drugič, lahko doseže – kot potrjujejo udeleženci, ki so se ga udeležili –, da so bili spodbujeni k nasprotovanju in razmišljanju o tem, kaj se dogaja v naši družbi in kako ogrožena je demokracija. To so točke, ki jih je mogoče doseči in so bile dosežene. Torej raznolikost povpraševanja, tako da se ponudba podvoji v socialnih sektorjih in hkrati pride do odziva udeležencev, ki so bili tam in so rekli: „Delovalo je in bilo je dobro.“

NPBB: Ko že govorimo o možnostih: v kolikšni meri ste naleteli na omejitve v konceptu?

Hufer: To je pomembno vprašanje. Prvič, omejitve se kažejo v dejstvu, da lahko dosežete le tiste, ki so že motivirani za sodelovanje – kar je logično, vendar to ni problem, ampak kljub temu omejitev. Druga omejitev je, da za sodelovanje potrebujete določeno sposobnost izražanja. To pomeni, da morate imeti določen potencial za razmišljanje in izražanje. Tretja omejitev je v zadnjem času postala vse bolj vidna: kako lahko koga prepričate z argumenti, če nihče več ne verjame nikomur. Postfaktualno. To je težka točka, ki ima vse pomembnejšo vlogo in o njej moramo temeljito razmisliti. V zadnjih letih je prišlo do skoraj vsesplošnega razmaha »socialnih« medijev. Kar se tam hitro objavi, čemur sledijo takojšnje, refleksivne reakcije, ki pa vodijo do hitrih odgovorov, preprečuje skupno razmišljanje in diskurzivno razumevanje. To ima polarizirajoč učinek, namesto da bi združevalo. Na to moramo še najti ustrezne odgovore z argumentacijskim usposabljanjem.

NPBB: Ali obstaja način, da se lotimo strukturnih problemov političnega izobraževanja (ali izvenšolskega izobraževanja)?

Hufer: Pogosto se zgodi, da šole zaprosijo za usposabljanje za argumentacijo. Vendar gre večinoma za šolske konference, konference učiteljev. Zahteve za usposabljanje z razredom so redkejšje. Šolski razred je v veliki meri homogen in v njem so socialni vzorci že pogojeni, zato je v njem težko priti do česa presenetljivega. Konflikti so dobre vaje. Obstaja še ena omejitev, ki se kaže v sposobnosti artikuliranja in pripravljenosti prenašati dvoumnosti – torej protislovja. To je v največji meri mogoče v višjih ravneh izobrazbe. Potem je tu še dejstvo, da so šole vedno v načinu pouka... Torej, ali tam deluje? Da in ne.

NPBB: Kako ste dojemali udeležence vaših dogodkov? Kakšne so bile njihove reakcije?

Hufer: Zainteresirani. Zavzeti. Zaskrbljeni. Včasih jezni. Pozorni. In da, uživali so v sodelovanju v igrah vlog.

NPBB: Je bilo za vas na dogodkih kaj posebnega? Nekakšna vodilna izkušnja, o kateri lahko poročate?

Hufer: Lepo je, ko nekdo po dogodku pride in reče: »Delovalo je, hvala lepa.« To se je pogosto dogajalo. Ali pa me je navdušila izjava: »Na seminarju sem z drugimi izkusil in se naučil, da nisem edini, ki se zdi tako nemočen, ampak da je to v strukturi. In da za to nisem odgovoren. To mi je dalo olajšanje in pogum.« Torej, spoznanje, da je nemoč, ko se na primer nenadoma soočiš z rasističnim sloganom, ni osebna pomanjkljivost ali osebna nesposobnost, ampak preprosto strukturni problem, prinaša olajšanje in se to tudi sporoča. Vesel sem tega, ker daje tudi pogum, da presežeš lastno miselnost.

NPBB: Se vam je kdaj zgodilo, da so bili dogodki izrecno moteni?

Hufer: Da, predavanja. Toda nikoli seminarji. Na seminarje vedno pridejo isti ljudje. Toda na seminarjih se je zgodilo, da so bili prisotni ljudje, ki so bili zelo blizu AfD (nova desničarska politična stranka Alternative für Deutschland / Alternativa za Nemčijo, v zvezni parlament od leta 2017, ki jo uradno opazuje urad za varstvo ustave), toda potem so se obnašali relativno dobro, potem ko je večina drugih ugovarjala. Na posameznih dogodkih je pogosto prihajalo do motenj, včasih celo do agresivnega vedenja. To je tudi posledica določene stopnje slave, ki obdaja mene kot osebo. Včasih je bilo predavanje treba izvesti pod policijsko zaščito. Nedavno sem bil v centru za izobraževanje odraslih, kjer se je pojavila cela skupina članov AfD. Vendar so le postavljali vprašanja, to je treba sprejeti, saj je legitimno, če, kot v tem primeru, ne gre za skrajno desničarska stališča. Bila so predstavljena in nato obravnavana. In kot vedno je učinek opazen zelo hitro: velika večina tistih, ki so prišli, hitro zavzame stališče in ga zagovarja. Kot vodja dogodka, kot moderator, ni treba storiti veliko. Vendar pa pride tudi do množičnih napadov.

NPBB: Kako je vaše delo z argumentacijskim usposabljanjem doslej razširilo vašo lastno perspektivo?

Hufer: Najprej z zadovoljstvom, da je bilo mogoče ustvariti tako izjemno uspešen projekt. Zdaj je dosegel celo evropski obseg. Drugič, moj pogled je vse bolj optimističen, ker sem v teh letih spoznal na tisoče ljudi, ki si prizadevajo za pluralistično demokracijo, odprto družbo in proti rasizmu in desničarskemu ekstremizmu, proti brutalnosti v vsakdanjih odnosih z drugimi skupinami ljudi. To je zelo lepa in pozitivna izkušnja, ki postaja vse močnejša kljub vsem pesimističnim informacijam in včasih zatiralskim dogodkom, ki jih je trenutno treba sprejeti.

NPBB: O tem ste že spregovorili: kako je mogoče posredovati ustrezen odnos do gostilniških sloganov in do ljudi, ki te slogane izrekajo? Z drugimi besedami, tistih, ki jih ni mogoče doseči s klasičnim izobraževanjem zunaj šole?

Hufer: To je vprašanje, na katerega je enostavno odgovoriti, ker jih ni mogoče doseči. Doseči jih je mogoče le, ko so prisotni. Ne morete hoditi po mestu in poskušati nagovoriti nekoga, ampak le, ko je nekdo prisoten. Dosežete aktivne ali tiste, ki so se že odločili, da bodo aktivni.

NPBB: Ali je na tej točki potrebna dopolnitev modela ali je to problem, ki ga zaradi sistemskih razlogov ni mogoče rešiti?

Hufer: Pri tem ni mogoče ničesar dopolniti. To je problem že odkar obstaja izobraževanje odraslih. V političnem izobraževanju se vedno znova pojavlja vprašanje: kako doseči tiste, ki jih ni mogoče doseči? In: ali organiziramo potrditveno prireditev za tiste, ki so že bili potrjeni? To je res tako. Toda to ni problem, ni treba obupavati. Tisti, ki pridejo, so pomembni multiplikatorji, ki nato odidejo v svoje vsakdanje življenje in delijo svoje izkušnje s svojimi družinami, na družabnih srečanjih, v organizacijah in pobudah na svojih delovnih mestih. Tam se razprava nadaljuje.

NPBB: Izbrali ste naslov »Argumentation Training against Stammtischparolen« (Usposabljanje za argumentacijo proti gostilniškim sloganom), ker že sam po sebi pove veliko. Najprej gre za usposabljanje za argumentacijo, ki izraža »proti«, »gostilniški slogani« pa je tudi izraz, ki ga zaznamuje široko razumevanje pojma. Kaj za vas ta pojem pomeni?

Hufer: Točno to, kar pove ime.

NPBB: Malce bolj natančno: kaj so za vas gostilniški slogani?

Hufer: Slogani za mizo rednih gostov so jasno opredeljeni kot togost, skrajna stališča, polna predsodkov, črno-bele slike, ki ne dopuščajo nobenih »če« in »ampak«, delujejo samozavestno in v svoji togosti ne dopuščajo nobenih nasprotij.

NPBB: Težava, povezana z izrazom „Stammtischparole“, je, da diskreditira stališče, ki je označeno kot „Stammtischparole“. V kolikšni meri je izraz zato primeren za programe političnega izobraževanja?

Hufer: To ste dobro povedali! V zavračanju drugih stališč kot „Stammtischparole“ se skriva določena arogantnost. Tudi mene to skrbi, vendar mi ni padlo na pamet nič boljšega. Včasih namesto tega rečem „proti sloganom in populizmu“. Toda to ni tako zanimivo, ker – in to je presenetljivo – v nemško govorečih državah je izraz „Stammtischparole“ jasno povezan s tem, o čemer govorimo. Jasno. Seminarje vodim po vsej Nemčiji, od Mecklenburg-Vorpommerna do Bavarske, pa tudi v Avstriji, Švici in Luksemburgu: izraz je jasen. A prav imate: v njem je določeno preziranje. Po drugi strani pa se lahko rešiš: preziranje je relativno, ker se v teh „Stammtischparolen“ pojavi veliko preziranja.

NPBB: Ponujate koncept s sodelujočimi in zavezniškimi partnerji?

Hufer: Dolgo časa nisem imel spletne strani, ne oglašujem in ne ponujam usposabljanja, ampak to počnem na podlagi zahtev in povabil. Nisem agencija, sem v privilegiranem položaju, da nisem odvisen od samostojnega dela. Seveda morajo samostojni delavci sami poskrbeti za delo, to je jasno. Med tistimi, ki zahtevajo moje storitve, so tradicionalne izobraževalne ustanove, politične stranke, cerkvene organizacije, sindikati, socialne organizacije, šolske konference, centri za izobraževanje odraslih in tradicionalne izobraževalne ustanove. Tudi nevladne organizacije in upravni organi. Veliko sem delal z Attacom in Amnesty International. Name so se obrnili tudi rotarijci in javne knjižnice. Torej obstaja širok spekter sodelujočih partnerjev.

NPBB: Katere ciljne skupine so bile v zadnjem času posebej zanimive?

Hufer: Na primer, bila je zelo aktivna skupina temnopoltih Afričanov, ki so neposredno prizadeti zaradi rasizma. Iz njihovih izkušenj sem se v usposabljanju veliko naučil. V zadnjem času, od leta 2015, je prišlo veliko pomočnikov beguncev, ki se morajo zaradi svojega sodelovanja opravičevati svojim družinam in prijateljem in so zaradi tega včasih napadeni. To kaže, kako razkol v tej družbi sega v zasebno sfero. Prijavile so se tudi zasebne skupine, na primer ena iz vasi v Mecklenburg-Vorpommern, kjer so prisotni neonacisti. Skupina se je hotela braniti pred njimi. Nekoč so me kontaktirali geji in lezbijke. Tako sem spoznal ta vidik diskriminacije. Lepo je bilo, ko je poklicala cela cerkvena skupnost iz Porenja. Interaktivno predavanje je potekalo v zelo lepi cerkvi. Tam je sedelo 150 ljudi in razvilo se je nekaj neverjetno dobrega. Imel sem seminarje z umetniki in ti so prosili za »zavezništva proti desnici ter za demokracijo in raznolikost«. Člani štirih frakcij v mestnem svetu so me tudi kontaktirali, da bi z mano razpravljali, kako naj se v svojih odborih spopadejo s predlogi in ukrepi AfD.

NPBB: V kolikšni meri postavljate meje glede sodelovanja ali zavezniških partnerjev? Recimo, da bi AfD zaprosila za usposabljanje za argumentacijo...

Hufer: Ne prosijo. Če bi me AfD prosila, bi rekel: Zakaj? Kako to? AfD in skrajno desničarsko okolje moti usposabljanje za argumentacijo. Obstaja knjiga z naslovom „Mit Linken leben“ (Živeti z levico), v kateri se avtorja na skoraj 40 straneh ukvarjata z usposabljanjem za argumentacijo in z mano osebno. To je desničarska polemika, ki jo je izdala založba Antaios. To kaže, da smo zadeli žebelj na glavico, ko smo jim odvzeli „Stammtischhoheit“ (suverenost nad mizo rednih gostov).

NPBB: Mišljeno je bilo bolj vprašanje postavljanja meje...

Hufer: Pomembno je postaviti mejo. Mejo postavim tudi v drugo smer, ko pridejo v igro akcionistični bojni izrazi – kot je na primer v primeru „Stammtischkämpfer*innenausbildung“ (usposabljanje za redne pivske borbe). Takrat postavim mejo, čeprav pobudniki in akterji morda želijo isto kot jaz. A svoje usposabljanje vedno razumem kot prispevek k političnemu izobraževanju, k samorefleksiji in k obravnavanju vprašanja: kje so moje možnosti za ukrepanje? S tem izrazom »Stammtischkämpfer*innenausbildung« ne morem ničesar storiti. Boj kot politična kategorija obstaja med desničarji, na primer med njihovim glavnim idejnim vodjem Carlom Schmittom. Zame je torej meja, tam ne želim nobenega sodelovanja. Drugo vprašanje, ki ga verjetno želite sprožiti, pa se ne pojavi, in sicer, da desničarske skupine še nikoli niso stopile v ospredje. Nasprotno.

NPBB: To je tudi absurdna misel. V tem smislu je zanimivo raziskati, kakšen je naš moralni imperativ.

Hufer: To je res zanimivo vprašanje za nas in naš odnos. Ponovno se vrača k temu, kar ste že vprašali: kako lahko na eni strani imamo jasno predstavo o cilju teh tečajev argumentacije, hkrati pa nikogar ne preseneti ali preobremeni? Kako lahko obvladamo napetost med jasnim zavzemanjem proti protidemokračičnim, seksističnim, rasističnim in diskriminatornim stališčem, hkrati pa v celoti priznavamo ljudi, ki sodelujejo v našem usposabljanju, kot odrasla, odgovornea, človeška bitja? To kaže, da gre vedno za nas same in naš odnos ter moralne standarde. Brez aktivizma. Razmislek namesto aktivizma. Brez preobremenjevanja. Brez vznemirjanja. Še vedno normativno. In to ni lahko.

NPBB: Pravkar ste omenili, da se že več kot 25 let ukvarjate z gostilniškimi slogani. Od kdaj ponujate posebej usposabljanje za argumentacijo?

Hufer: 2001, 2002. Da, točno.

NPBB: Ali lahko približno ocenite, koliko usposabljanj izvajate ali ste izvedli na mesec?

Hufer: Seminarjev in predavanj? No, recimo dogodkov. Med tednom, brez počitnic, izvedem dva, včasih tri. Težko mi je to zdaj količinsko opredeliti, saj je odvisno od »gospodarske situacije«, ki je že več let zelo močna. Veliko prošenj posredujem kolegom, ki prav tako izvajajo usposabljanja in s katerimi sem v tesnem stiku...

NPBB: Katere časovne oblike običajno ponujate? Na primer, predavanja: kako dolgo trajajo?

Hufer: To je odvisno od tega, koliko časa se potrebuje. Predavanja, moja so vedno interaktivna, trajajo približno dve uri. Tri ure trajajo kratki seminarji, kratke delavnice. Včasih sem jih vodil tudi štiri dni. Torej je to spremenljivo. S predavanji dosežem veliko ljudi, na nekaterih predavanjih je prisotnih 200 ali več ljudi. Največje število udeležencev na majhnih seminarjih pa je približno 20.

NPBB: Katera imena dogodkov uporabljate? Se držite klasičnega »Trening argumentiranja proti gostilniškim sloganom« ali se imena dogodkov razlikujejo?

Hufer: Običajno ostajam pri tej temi. Če gre za predavanje, je naslov preprosto »Argumenti proti gostilniškim sloganom. Če gre za seminar, je naslov »Trening argumentacije proti...«. Včasih je izraz »gostilniški slogani« nadomeščen s »Slogani in populizem – kako se jim upreti?«.

NPBB: V kolikšni meri so lokalni tisk ali drugi mediji podprli dogodke?

Hufer: Zelo pogosto, skoraj vedno. Praviloma se v lokalnem okolju pojavijo dobro umeščene najave, pred in po dogodkih pa je bilo veliko intervjujev: podpora tiska je zelo, zelo močna.

NPBB: Danes obstaja izredno širok trg usposabljanj v argumentaciji, z mnogimi različnimi vsebinskimi poudarki, bodisi s področja političnega izobraževanja bodisi s področja retorike ali psihologije. Kako vidite medsebojno sodelovanje teh področij?

Hufer: Medsebojno delujejo na integriran način, referenčne točke, smernice in perspektive morajo biti povezane. Zame je seminar predvsem prispevek k političnemu izobraževanju, natančneje k samospoznavanju. Ne k izobraževanju, ki je pokroviteljsko, ampak k samospoznavanju. Zato so seminarji zasnovani tako, da so interaktivni; ne smejo biti didaktični seminarji. Tako bi izgubili svoj namen. Retorični elementi so pomembni, vendar ne gre za retorične tehnike, ampak za ciljno uporabo retorike in jezikovne občutljivosti. Seveda potrebujete tudi psihološke razlage: zakaj so ljudje nagnjeni k predsodkom? Kako trdni so predsodki? Kje jih je mogoče izpodbijati? Potrebujete tudi komunikacijske teorije in znanje komunikacijskih ved. Vse je torej povezano. Vendar ničesar ne smemo absolutizirati: izobraževanje zahteva razmislek in sposobnost prenašanja protislovij, ne jasnih rešitev, ampak tudi prepoznavanje kompleksnosti problema. In ker je problem kompleksen, je treba upoštevati številne vidike in tematske posebnosti.

NPBB: Ali politična znanost igra podobno vlogo v tej trojici?

Hufer: Politologija ima v našem kontekstu pomembno vlogo, čeprav ni več normativna znanost. Nekoč je bila. Videla se je kot znanost o demokraciji, danes pa je znanost o svetovanju. Vendar ima vlogo, ker se ukvarja s centralnimi kategorijami, ki so v ospredju: gre za moč, gre za interese, gre za konflikte, gre za poskuse vplivanja na politično javnost.

NPBB: Dobro. Tako pridemo do zanimivega vprašanja, kako se je vse to razširilo. Kako so bili multiplikatorji usposobljeni za ta koncept? In kdaj ste prišli do točke, ko ste rekli, da bi bilo koristno ta koncept nadalje razširiti?

Hufer: Kot sem rekel, sam tega nisem začel, ampak sem usposabljal multiplikatorje državnih centrov za politično izobraževanje, za Nemško združenje za izobraževanje odraslih, za Avstrijsko društvo za politično izobraževanje v Švici, za Amnesty International. To sem storil za različne druge institucije, vedno na njihovo prošnjo. Menim, da je smiselno usposobiti več multiplikatorjev, ker bi se ideja ali pripravljenost za vključevanje v socialne problematične področje, področja konfliktov, morala uresničevati neodvisno od mene na čim več mestih v tej družbi. V tem smislu z veseljem opravljam usposabljanje multiplikatorjev. Želim, da se usposabljanje širi in da se številni ljudje, ki so se ga udeležili, vidijo kot zagovorniki demokracije.

NPBB: Kakšno strokovno ali akademsko ozadje morajo imeti multiplikatorji?

Hufer: Imeti morajo vsaj socialne veščine, to je zelo pomembno. To pomeni, da morajo biti pripravljeni sodelovati z ljudmi in razumeti ljudi, ki morda niso istega mnenja kot oni. Imeti morajo občutek za skupinske procese. Sposobni morajo biti zavzeti avtentično stališče proti populističnim, desničarskim ekstremističnim ali desničarskim konservativnim gibanjem, zato morajo biti normativno usmerjeni. Profesionalno morajo biti sposobni konstruktivno razvijati pogovor v okviru usposabljanja, da dosežejo rezultat. Seznanjeni morajo biti z družbenimi razvojnimi gibanji in pretresi. Prav tako morajo biti sposobni uporabiti najnovejše relevantne študije o politični kulturi, zlasti o desničarskem ekstremizmu, v svojem delu. Potrebujejo osnovno znanje socialne psihologije in komunikacijske teorije. To je precej veliko, vendar ne zahteva nujno visoko specializiranega strokovnega znanja. To je znanje, ki ga je mogoče pridobiti z delom s skupino in z lastnim nadaljnjim izobraževanjem. In če se poglobite v to temo ali se želite poglobiti vanjo, je to mogoče.

NPBB: Katere metodološke veščine so za tem?

Hufer: Metodološka znanja so: sposobnost poslušati, se umakniti in kljub temu strukturirati proces. Najpomembnejše znanje je verjetno sposobnost opazovati skupinski proces z veliko koncentracijo skozi ves dan, da se zagotovi, da ne uide izpod nadzora, da se vedno upošteva cilj in da skupina vedno deluje v smeri tega cilja. Nato je treba posredovati, kadar je to potrebno. Kadar je potrebno, je treba dati impulze. Pomembno je spreminjati metode, ne le skupinske igre, ampak tudi vključiti ustrezne informacijske enote med njimi, da se ustvari raznolikost interakcij. Zato je treba obvladati celoten nabor metodološkega repertoarja.

NPBB: Če bi morali idealnega multiplikatorja za vaš koncept opisati s tremi značilnostmi, katere bi bile to?

Hufer: Avtentičen, vztrajen, uživa v delu z ljudmi in nima namena poučevati ljudi na usposabljanjih. V duhu Sokrata mora imeti mojstrsko znanje v umetnosti porajanja intelektualnega razvoja.

NPBB: Že ste se dotaknili tega: kateri so razlogi, poleg tistih, ki ste jih že omenili, ki so vas spodbudili k razvoju in izvajanju vašega koncepta?

Hufer: To sem omenil že na začetku. Strokovni razlog izhaja iz didaktičnih kategorij političnega izobraževanja odraslih: usmerjenost v udeležence, usmerjenost v življenjski svet in usmerjenost v delovanje. Vse to je prisotno v tem usposabljanju. Ker ga nadzirajo udeleženci, izhaja iz njihovega življenjskega sveta, s seboj prinašajo svoje izkušnje. Hkrati pa naj bi spodbujal k delovanju, posredovanju, odzivanju.

NPBB: Kaj po vašem mnenju pomeni trening argumentacije? Če nasprotujete populističnim sloganom, kaj je pri tem proaktivni element?

Hufer: Pripravljenost podpirati in braniti demokratično kulturo in civilno družbo.

NPBB: Kako se ta demokratična kultura oblikuje? Kje so še vedno meje ali možnosti za vstop v diskurz? Poleg tega je toleranca tudi zelo elastičen pojem...

Hufer: Toleranca je resnično prožen pojem. Je tudi težaven pojem, ker latinska beseda »tolerare« pomeni prenašati ali trpeti. Nekaterih stvari ni treba prenašati in trpeti, vendar demokratična kultura vključuje tudi sporne teme in pripravljenost na konflikt. In tudi občutljivost za prav tiste razvojne trende in odnose, ki postavljajo pod vprašaj vse, kar sestavlja demokratično kulturo. Demokratična kultura ni poljubna: »Vse bom prenašal, vsi smo enaki, vsi smo odlični« – to ni demokracija.

NPBB: Torej bi lahko povzeli, da je cilj demokratična kultura, v kateri se lahko tudi spremo?

Hufer: Da, tako bi lahko rekli.

NPBB: Na koncu bi vas prosil, da dopolnite naslednji stavek: Uspešno usposabljanje za argumentiranje proti gostilniškim sloganom ...

Hufer: ... je, ko vsi odidejo domov zadovoljni in rečejo vodji tečaja: »To mi je bilo všeč.«

NPBB: Najlepša hvala za vaše izčrpne, premišljene in navdihujoče vpoglede!

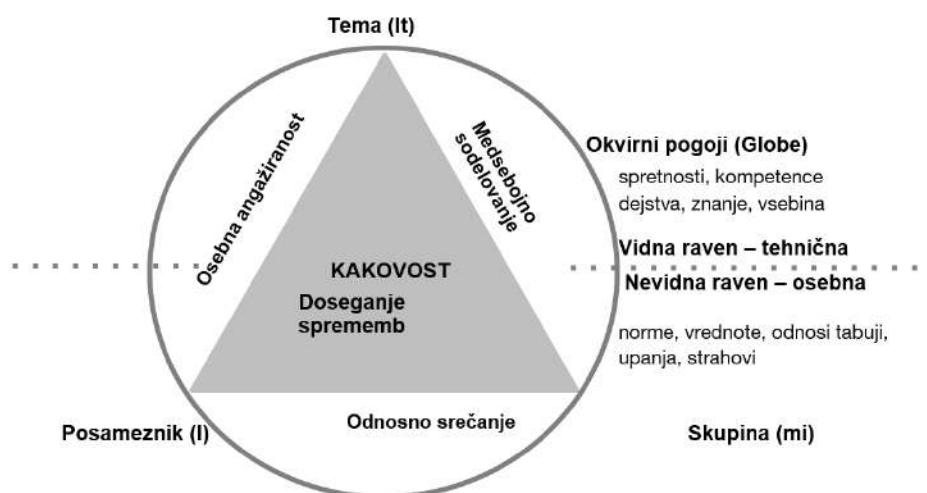
C Didaktično ozadje: participativna in demokratična usposabljanja

1. Skladnost teme in pristopa k usposabljanju

Spodbujanje demokracije v Evropi je usmerjeno v soočanje s spreminjajočimi se družbenimi izzivi na samostojen, odgovoren in samoreflektiven način. Da bi se tega naučili, je treba demokracijo doživeti ne le kot obliko vladavine in družbe, ampak tudi kot način življenja, kot poudarja Himmelmann: „Ne gre za ‚poučevanje‘, ampak za omogočanje zbiranja konkretnih ‚izkušenj‘ z demokracijo v najrazličnejših oblikah in za ‚rast tehkušenj‘... Tu gre za »osebno« raven demokracije» (Himmelmann 2006, str. 77). Ta pristop, ki individualno izkušnjo postavlja v središče učenja demokracije kot njen pomemben sestavni del, sega nazaj k Johnu Deweyju (Dewey 1916), ki je z izobraževalnega vidika izobraževanje kot celoto povezal z demokracijo, zato pa je danes deležen vse večjega zanimanja: »Za Deweyja je demokracija predvsem odprt in svoboden način življenja, posebej bogat način odnosov, način življenja, drža do življenja ter red oziroma oblika življenja« (Himmelmann 2006, str. 116). Za Deweyja demokracija pomeni nič manj kot »način življenja«, ki zajema spoznavne procese, čustva, refleksivnost in delovanje. Posledično, Dewey veliko večji poudarek namenja izkustvenemu učenju: »Gram izkušenj je vreden več kot tona teorije, preprosto zato, ker ima vsaka teorija svoj živ in preverljiv pomen le v izkušnji« (Dewey 1916, str. 193). Novo in intenzivnejše sprejemanje Deweya v tem kontekstu ponazarja celovito zahtevo po učenju demokracije v izobraževalnem prostoru demokratičnih družb kot celote.

Vsebinska, individualna in skupinska dinamika v ravnovesju: Na temo osredotočena interakcija

V tem poglavju bo predstavljeno bistvo izvajanja usposabljanj, ki se ukvarjajo z antidemokracijskimi slogani. Da bi dosegli celostne, globinske in trajnostne spremembe, ki presegajo zgolj prenos znanj s področja državlanske vzgoje, sta ključnega pomena način izvajanja in refleksije delavnic oziroma procesov sprememb. Splošni pristop »na temo osredotočene interakcije« (TCI) (Schneider-Landolf et al. 2017) je posebej primeren, saj se osredotoča na vrednotno utemeljene procese preobrazbe in si prizadeva osvetliti skrite ter pogosto nevidne razsežnosti učenja, ki so v obstoječih aktivističnih priročnikih za državlansko vzgojo pogosto zanemarjene. Pristop je v nadaljevanju na kratko predstavljen v prilagojeni različici, s poudarkom na tranzicijskem kontekstu.

Pri izvajanju delavnice ali procesa sprememb, ki se ukvarja s protidemokratskimi slogani, je vedno prisotna uradna tema (v shemi poimenovana »To« /»It«). Ta tema je širše razumljena vrednota demokracije ter konkretnije populizem, lažne novice, teorije zarote in slogani. Te teme so na vrhu in predstavljajo »vidno« raven delavnice. V bolj tradicionalnih učnih okoljih, kot so šola ali univerza, pa tudi v številnih interaktivnih usposabljanjih, ki temeljijo na igranju vlog ali simulacijah, je ta raven pogosto edini fokus. Za prenos dejstev, spretnosti in kompetenc, povezanih s temo, se uporabljajo različni metodološki pristopi, vendar je rezultat tega, kaj naj bi bilo razumljeno, naučeno in izvedeno, vedno izpeljan »od zgoraj«.

Zlasti v situacijah tranzicije po dolgem obdobju stabilnosti, zatiranja in uradne »resnice« – pogosto v oddaljenih skupnostih, tako v fizičnem kot tudi psihološkem smislu glede na center ali prestolnico države – obstaja veliko neozaveščenih osebnih vrednot. Te vrednote usmerjajo življenje posameznikov, njihova stališča o tem, kdo je prijatelj in kdo sovražnik, njihove osebne upe in strahove, ki jih ni mogoče neposredno izraziti, pa tudi tabuje, o katerih sploh ni mogoče govoriti. Razmere preobrata so razmere individualnega in družbenega pretresa, za katere ne obstajajo usposabljanja ali jasne poti, ki bi jim bilo mogoče preprosto slediti.

Vse to lahko razumemo kot nevidno raven delavnice. To raven je treba spoštovati in jo na nek način tudi ceniti kot temeljno in izhodiščno realnost udeležencev in skupnosti, s katerimi delamo. Pogosto sta njena razsežnost in moč bistveno večji od moči uradne teme. Če model primerjamo z ledeno goro, je le majhen del realnosti in tematik skupnosti viden, večina pa ostaja skrita pod gladino.

Glavna naloga usposabljanja je zato zagotavljanje individualnih in kolektivnih povezav med temo in udeleženci. Na individualni ravni lahko povezava med „To“ in „jaz“ vodi do osebnega angažiranja za temo. Prav tukaj je ključno, da izhajamo iz temeljnega vrednotnega sistema vsakega udeleženca in ga poskušamo najprej narediti vidnega, še preden »vsilimo« abstraktne ideje evropskih vrednot in demokracije. Če so ljudje ob predstavitvi nečesa novega osebno razdraženi ali vznemirjeni, se bodo od procesov sprememb odmaknili in ne bodo več osebno vključeni. Ustvarjanje prostora odprtosti, participacije in spoštovanja na začetku delavnice je pomembno orodje za odpiranje pogovorov o osebnih vrednotah, normah, pa tudi o predsodkih in strahovih. Vloga trenerja je zagotoviti aktivnosti, ki udeležence osebno vključujejo prek biografske refleksije ter gradijo na družbeni in ekonomski realnosti skupnosti.

V poznejših fazah delavnice medsebojna podpora udeležencev pomaga preoblikovati osebno vključenost posameznika v temo v kolektivno delovanje. Meja med „to“ in „mi“ omogoča uresničitev medsebojnega sodelovanja, ki kaže, kako lahko skupina udeležencev sama doseže spremembe, brez vsiljevanja le-teh „od zgoraj“. Projekti se razvijajo neodvisno in odgovorno v skupinah udeležencev. Pri sodelovanju se bodo udeleženci soočili z razlikami in konflikti, predsodki, doseganjem soglasja in demokratičnim sprejemanjem odločitev. V skupini udeležencev se tako lahko preizkusijo pomembne veščine voditeljev skupnosti. Vloga trenerjev je, da metodološko vodijo ta proces, ne da bi ga usmerjali. Poleg tega zagotavljajo prostor za refleksijo procesa ter kakovosti interakcij pri skupnem ustvarjanju.

Tretja linija interakcije poteka med »jaz« in »mi«. Ker udeleženci v času delavnice skupaj delajo in živijo, prihaja do številnih odnosnih srečanj. Za razliko od drugih pristopov ta razsežnost ni razumljena kot neformalni ali prosti čas. Če delavnico razumemo kot model skupnosti, je treba interakcije znotraj skupine, ne glede na uradno temo, izrecno izpostaviti in jih narediti vidne. Na tej ravni potekajo skupinske dinamike, ki jih ni mogoče »nadzirati« na enak način kot znanje ali spretnosti. Skupina

pogosto na tej ravni deluje avtonomno, zlasti ko se pojavijo konflikti. Kot učno polje lahko to udeležencem pokaže, kaj se lahko zgodi, ko se v skupnosti vzpostavljajo transformacijski projekti in zavijejo v nepredvidene smeri. Vloga trenerjev je zagotavljanje rednega prostora za medsebojne povratne informacije in refleksijo procesa ter kakovosti interakcij znotraj delavnice.

Celotno delavnico na koncu obdaja »globus« – okvirni pogoji, ki hkrati omogočajo in omejujejo to, kar je mogoče doseči v tem konkretnem pedagoškem okolju. Dejavniki, kot so čas, prostor, temperatura, zunanji politični dogodki ali pritiski oblasti, vplivajo na to, kako velik krog sprememb je sploh mogoč. Te dejavnike morajo trenerji reflektirati, da lahko realno ocenijo možni obseg sprememb. Zunanjih pomanjkljivosti, kot sta delovanje pravosodnega sistema ali izvršne oblasti, pedagoški pristopi ne morejo neposredno spremeniti – ti dejavniki lahko spremembe podpirajo ali ovirajo. Pomembno pa je razložiti, kje in kako se družbene spremembe lahko uresničujejo prek civilne participacije aktivistov ter kje so nujni drugi pristopi (zakonodaja, protikorupcijski ukrepi, varnost ipd.).

Ta splošni pristop predstavlja celovit model za umestitev možnosti doseganja sprememb znotraj usposabljanj. Hkrati se z izvajanjem delavnic na ta način že udeležajo pomembni vidiki demokratičnih vrednot in demokracije kot načina življenja. Tega ne gre razumeti kot pedagoško vsiljevanje vrednotnega sistema, saj so odpor in nasprotovanje temu pristopu pogosto tudi del razprav znotraj delavnice. Kljub temu gre za pristop, ki odpira široke možnosti za te razprave in posledično za prevzem osebne in kolektivne odgovornosti za doseganje sprememb, ki so prilagojene kontekstu in realnosti posamezne skupnosti.

Nasvet za trenerje I – uporaba tematsko osredotočene interakcije za »jutranje kroge«

Shemo TCI (na temo osredotočene interakcije) lahko začnete uporabljati tako, da jo predstavite udeležencem in jo nato uporabljate vsako jutro kot orodje za sprotno povratno informacijo o delavnici ali tudi o delu ekipe. Vsak dan začnite z »jutranjim krogom«, v katerem 3–5 udeležencev povabite, da delijo, kako podporna je bila delavnica glede na teme, individualni učni proces, skupino in okvirne pogoje. V drugem krogu lahko drugi udeleženci dodajo pomembne uvide. Nato povzemite izpostavljenih vprašanj in z udeleženci delite razmislek o tem, kako bi se delavnica lahko za doseganje boljšega ravnovesja razvijala v nadaljevanju.

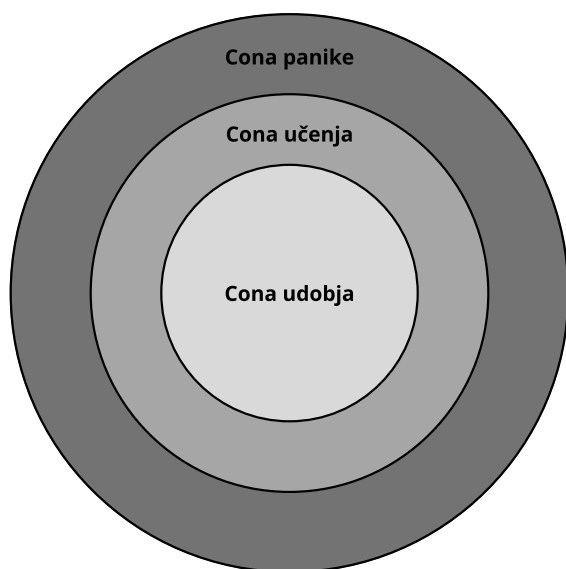
Kot različico lahko še bolj poudarite odgovornost vsakega udeleženca na naslednji način: udeležence povabite, naj si zapišejo štiri kategorije (Jaz, skupina, globus, vsebina) in nato za vsako kategorijo ocenijo, koliko so do zdaj sami prispevali k učnemu procesu na lestvici od 0 do 10. Nato naj zapišejo, kako bi lahko osebno povečali to oceno na enem ali dveh področjih. Vsi naj to delijo v skupini, pri tem pa poskrbite, da govorijo le o tistem, kar je povezano z njihovo lastno zmožnostjo in odgovornostjo prispevati k procesu.

Nasvet za trenerje II – cona udobja in cona učenja

Pri izvajanju aktivnosti se je vedno treba zavedati ciljne skupine, s katero delamo. Nekatere ciljne skupine so zelo vajene uporabe osebnih in biografskih primerov ter odprtega in ustvarjalnega dela. Za druge pa je to lahko neprimeren poseg v zasebnost, ki ga doživljajo kot neprofesionalnega ali relativističnega, saj od usposabljanja pričakujejo jasna navodila in orientacijo.

Odgovornost trenerja je, da pri vsaki aktivnosti presodi, kako vzpostaviti ustrezno ravnovesje med »tehnično-strokovnim« (vidnim) in »osebnim, odprtim« (nevidnim) pristopom. Pri tem pa vedno upošteva razsežnosti celostne spremembe. Naloga trenerja je, da aktivnosti prilagodi tako, da se povežejo s pričakovani ciljne skupine, hkrati pa jo spodbudijo k spremembi stališč. V tem smislu je vedno pomembno prilagajati globino tega procesa glede na to, kako globoko želimo vstopiti v nevidne razsežnosti, da bi omogočili spremembo.

Trenerji morajo nenehno loviti ravnotežje med tem, da udeležencem omogočijo zapustiti svojo cono udobja (tisto, kar poznajo, počnejo in jim je vsakodnevno domače) ter jih na pozitiven način vznemiriti – saj se le tako lahko zgodi učenje. Če pri tem pretiravamo, udeleženci vstopijo v »cono panike«, kjer se zaprejo, umaknejo ali se počutijo resno ogrožene. Smiselno je, da trener sam pri sebi reflektira, kje je njegova lastna cona udobja, kdaj se je sam učil nečesa novega in kdaj je doživel paniko zaradi preobremenjenosti. Takšna refleksija je lahko dobra osnova za delo z udeleženci. Naslednja shema (Senninger 2000) prikazuje model cone udobja.

Opolnomočenje v praksi: ideje za izobraževalne okvire

Opolnomočenje se nanaša na proces opremljanja posameznikov z znanjem, veščinami, vrednotami in samozavestjo, potrebnimi za aktivno sodelovanje v demokratičnih procesih, vključevanje v njihove skupnosti in zagovarjanje svojih pravic in pravic drugih. V nadaljevanju je nekaj idej za opolnomočenje v okviru usposabljanja.

Zaupanja vredni odnosi kot temelj

Odnosi, ki temeljijo na zaupanju, so zaznamovani s priznanjem, spoštovanjem, cenjenjem, naklonjenostjo, veseljem in humorjem. Za mnoge ljudi so ti elementi samoumevni predpogoji za sodelovanje, zato jim pogosto ne posvečamo posebne pozornosti. Vendar pa prav ti odnosi predstavljajo morda najpomembnejšo osnovo za učna okolja, ki lahko nudijo opolnomočenje.

Koncept zaupanja vrednih odnosov je tesno povezan s pojmom varne navezanosti, kot je bilo obravnavano že zgoraj. Iz tega izhaja spoznanje, da moramo najprej vlagati v vzpostavljanje zaupanja vrednih odnosov, šele nato pa se lahko lotevamo čustveno zahtevnih ali potencialno spornih tem. Le na podlagi takšnih odnosov je mogoče razviti spoštovanje do pogledov drugih, preseči razdrobljenost in se konstruktivno soočati z ideologijami.

Ko so tovrstni odnosi vzpostavljeni, lahko naslednja načela prispevajo k oblikovanju učnih okolij, ki udeležence opolnomočijo.

Participativni pristop

V participativnih procesih so ljudje povabljeni k soustvarjanju. Arnstein (1969) je stopnje participacije opisala v konceptu lestvice, ki prikazuje različne ravni sodelovanja posameznikov ali skupin v procesih odločanja.

1. Manipulacija

- Ljudje so vključeni na način, ki služi interesom drugih, brez resničnega vpliva ali razumevanja.
- Primer: vključitev v odbor brez dejanske možnosti odločanja.

2. Dekoracija

- Ljudje so prisotni zgolj simbolično, brez vsebinskega prispevka.
- Primer: prisotnost na dogodkih zgolj za videz podpore.

3. Tokenizem (simbolno vključevanje)

- Ljudje so vprašani ali obveščeni, vendar njihov prispevek nima dejanskega vpliva.
- Primer: zbiranje mnenj, ki niso upoštevana.

4. Posvetovanje

- Mnenja in povratne informacije se zbirajo in upoštevajo pri odločanju.
- Primer: ankete, fokusne skupine ali javne razprave.

5. Vključenost

- Ljudje aktivno sodelujejo pri oblikovanju načrtov in dejavnosti.
- Primer: sodelovanje v delovni skupini z deljeno odgovornostjo.

6. Partnerstvo

- Moč in odgovornost za odločanje so enakovredno porazdeljene.
- Primer: sooblikovanje projektov s skupnostjo ali lokalnimi oblastmi.

7. Delegirana moč

- Ljudem je dodeljen pomemben nadzor nad odločitvami in viri.
- Primer: mladinski svet, ki samostojno vodi svoje pobude.

8. Nadzor državljanov

- Popolno opolnomočenje, kjer ljudje samostojno upravljajo procese in vire.
- Primer: avtonomne skupnostne organizacije.

Da bi ustvarili spodbujajoč učni prostor, je treba vključiti čim več udeležencev. Nekaj vprašanj za razmislek:

- Ali lahko udeleženci (vsaj delno) sodelujejo pri izbiri tem?
- Ali lahko vnaprej pripravljen urnik vključuje prostor za skupno odločanje – pred ali med usposabljanjem?
- Ali je smiselno načrtovati čas za nepričakovane teme in prispevke udeležencev?
- Ali naj bo program delno »odprt«, da omogoča resnično participacijo, odgovornost in identifikacijo z usposabljanjem?

Participativni pristop zmanjšuje odpor do učnega procesa in omogoča, da se ta lažje razreši. Povečuje energijo in motivacijo udeležencev, pogloblja občutek lastništva nad procesi in rezultati ter krepi občutek pripadnosti skupini.

Pristopi, usmerjeni v vire

Pri pristopih, usmerjenih v vire, se ljudje zavedajo svojih močnih strani in so spodbujeni, da jih uporabljajo. Takšni pristopi so že vrsto let uveljavljeni v družboslovnih teorijah in v socialnem delu. Raziskave kažejo, da se ljudje učijo hitreje in trajneje, kadar izhajamo iz njihovih moči in ne iz primanjkljajev.

Ljudje se pogosto bolj zavedajo svojih slabosti kot svojih močnih strani. Osredotočanje na vire krepi samozavest, kar posledično omogoča tudi delo z zahtevnimi temami, kot so izključenost, diskriminacija ali konflikti.

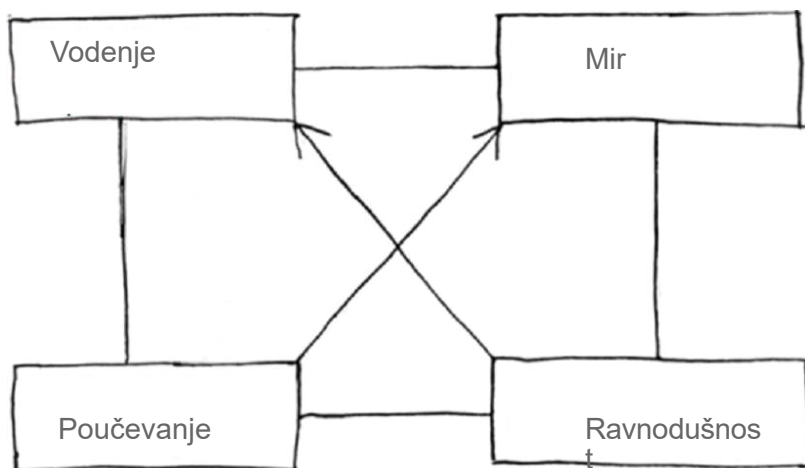
Vprašanja za razmislek v kontekstu usposabljanja:

- Kako lahko prepoznamo spretnosti in izkušnje udeležencev ter jim damo prostor v usposabljanju?
- Kako lahko kot trenerji prilagodimo svojo držo, da udeležence spodbujamo k prepoznavanju lastnih moči?
- Kako lahko udeležence povabimo, da začasno prevzamejo vlogo trenerjev in svoje znanje delijo z drugimi?

Pristopi, usmerjeni v vire, povečujejo motivacijo in zavzetost za celoten učni proces. Udeleženci so lahko celo opolnomočeni, da svoje kompetence uporabijo za izboljšanje svojega vsakdanjega življenja.

2. Moja vloga kot trener

Kot smo videli, takšna oblika usposabljanja daleč presega zgolj poučevanje in prenašanje znanja. Kot je bilo že nakazano, vloga in vključenost trenerja v procesno usmerjenih in interaktivnih usposabljanjih, ki obravnavajo konfliktna tema, nista preprosti. Zato si v nadaljevanju podrobneje ogledamo temeljno napetost, ki jo prinaša razumevanje vloge »demokratskega« trenerja.

Prisotna je napetost glede drže in vloge trenerja. Vodenje je potrebno na dva načina: prvič kot učna ponudba, ki je jasno zasidrana v demokratični tradiciji, in drugič kot socialno vodenje skupine učečih se. Hkrati pa mora biti ta vrednota vodenja v ravnovesju z vedrino oziroma umirjenostjo, ki dopušča, da se dogajanje v skupini odvija tako, kot se v danem trenutku razvija. V tej protiteži vodenju je zasidrano zavedanje svobode kot temeljnega pogoja, da se učenje lahko zgodi na samoodgovoren in samoorganiziran način. Spodbujanje demokracije v Evropi zato ni le vsebinska zahteva, temveč se kaže tudi v načinu izvajanja delavnic.

Pojma na spodnjem delu diagrama ponazarjata pretiravanja posameznih pozitivnih vrednot. Preveč vodenja v poučevanju lahko zdrsne v klasično instrukcijo, ki preraste v paternalizem in si prizadeva posredovati vnaprej pripravljene vsebine, kar je v nasprotju z osnovno predpostavko demokratične interakcije na didaktični ravni. Na drugi strani se lahko umirjenost prevesi v brezbržnost, kjer je vse obravnavano enako, delavnica pa zdrsne v relativizem, udeležence pahne v dezorientacijo in na koncu ne ponuja nobenih sredstev za soočanje z diskriminacijo, ki se lahko pojavi tudi znotraj samega usposabljanja.

Kot vrednostno-razvojni kvadrat shema vsebuje normativno komponento: kjer je preveč brezbržnosti, je potrebno okrepiti vodenje; kjer je preveč instrukcije, je potrebno vaditi umirjenost. Razvojne linije tako potekajo proti nasprotnima pozitivnim vrednotama, da bi se ponovno vzpostavilo ravnovesje. Ključno ni preskakovanje med neproduktivnimi oblikami pretiravanja temveč nenehno uravnoteževanje produktivne napetosti v praksi ter zavestno odločanje, kdaj je v usposabljanju čas za jasno pozicioniranje in kdaj je bolj smiselno spraševajoče poslušanje. Glede na aktualne politične razmere v Evropi je nujno, da trener jasno pokaže svoj profil: ne tako, da bi predpisoval normativna stališča, temveč tako, da ponuja jasno orientacijo ob poskusih temeljnega spodbujanja liberalno-demokratskega reda. Zato je za trenerja pomembno, da v imenu demokracije tudi znotraj učnega konteksta jasno označi rdeče črte.

Če povzamemo, iz vrednostno-razvojnega kvadrata lahko izpeljemo temeljne drže, ki so v pomoč pri pripravi in samorefleksiji metodoloških enot:

- *Spoštovanje in čuječnost* sta ključna za sistemski pogled. Lastno realnost sistemov je treba spoštovati, udeležencev pa ne obravnavati kot objekte, nad katerimi trener stoji in jim neposredno posreduje znanje. To pomeni tudi visoko stopnjo pozornosti do procesov in aktualne družbene realnosti skupine.
- S tem je povezana *predanost*. Opustiti je treba predstavo popolne obvladljivosti ter razvijati umirjenost in zbranost, ki omogočata opazovanje dogajanja. Trener je tu bolj poslušalec kot akter.
- *Skromnost* pred kompleksnostjo družbene realnosti in njenih interakcij je bistvena. Treba je priznati temeljno nepreglednost družbenih sistemov, kar pomeni, da ni mogoče ponujati vnaprej pripravljenih rešitev zgolj v obliki tehnik ali vedenjskih vzorcev.
- *Zaupanje* predstavlja dopolnjujočo vrednost skromnosti. Skupine in sistemi se pogosto razvijajo »sami od sebe«, skupinska dinamika poteka na različne načine, trener pa naj takšno samoorganizacijo čim bolj dopušča in, v najboljšem primeru, omogoči, da skupina postane sposobna samostojnega delovanja in diferencirane refleksije.
- Spontanost je nujna tam, kjer želimo procese ceniti v njihovi edinstvenosti. Spontanost ni tehnika temveč pripravljenost biti pozoren na »tukaj in zdaj« ter se z njim produktivno soočiti. V smislu močnega pojma svobode to pomeni, da lahko tudi kljubovanje, trma, duhovitost, nestrinjanje ali ironija v določenih situacijah prispevajo k uspešnemu samovodenju demokratičnih procesov.
- Konfliktov in nesporazumov ni treba za vsako ceno preprečevati. Mogoče jih je uporabiti kot priložnosti za učenje v realni situaciji skupine, pogosto tudi med vajami ali zunaj njih.
- Refleksija in samorefleksija o različnih interpretacijah in slepih pegah morata biti stalen proces. Namesto zagotovljenih rezultatov naj bodo v ospredju premišljenost in ključne izkušnje.

3. Ciljne skupine: obravnavanje raznolikosti

Obravnavanje „drugega“ – raznolikost

Obravnavanje različnih ciljnih skupin v bistvu pomeni obravnavanje raznolikosti. Klasični koncept naslavljanja določenih »posebnih« skupin v družbi je v kontekstu usposabljanja, ki poskuša okrepiti kohezijo in razumevanje, zavajajoč. Osredotočanje na ciljne skupine kot take namreč lahko vodi k instrumentalizaciji in objektivizaciji tega, kdo so. Nekatere njihove lastnosti se obravnavajo kot nekaj, kar je potrebno „zdraviti“. Zelo pogosto to gre z roko v roki z izrecnim ali implicitnim označevanjem ciljnih skupin s „primanjkljaji“: „Še niso ...“, „Potrebujejo zlasti ...“, „Če želimo doseči neakademike ...“, „Izziv z migranti je ...“

Na ciljne skupine je bolje gledati z vidika raznolikosti. Ker je bistvo našega pristopa povezovanje ljudi z zelo različnimi perspektivami, biografskimi ozadji in izkušnjami, je »drugi« vedno prisoten. Prav zato se v tem poglavju osredotočamo na koncepte raznolikosti, medkulturnih kompetenc in protidiskriminacije (za več informacij glej Hackstein et al. 2022).

Raznolikost

Pod raznolikostjo razumemo podobnosti in razlike, ki se kažejo v različnih načinih življenja ali značilnostih identitete: »To razumevanje zajema celoten spekter raznolikosti in hkrati upošteva medsebojne povezanosti v smislu intersekcionalnosti: ljudje vedno pripadajo več skupinam hkrati in se razlikujejo tudi znotraj iste skupine« (Schröer / Szukitsch 2016, brez strani). Izhodišče pojma raznolikosti izhaja iz ameriške tradicije, kjer so bile osrednje dimenzije spol, razred in rasa. Danes med ključne »osnovne dimenzije« raznolikosti sodijo še starost, svetovni nazor in religija, spol in spolna identiteta, duševne in telesne zmožnosti, etnična samoopredelitev ter spolna usmerjenost in identiteta. Vedno pogosteje se upošteva tudi dimenzija socialnega izvora oziroma socioekonomskega položaja.

Izraz »raznolikost« se praviloma uporablja tudi v prizadevanjih za socialno pravičnost. Raznolikost med ljudmi ne bi smela pomeniti slabšega položaja ene skupine v primerjavi z drugo, temveč naj bi bila razumljena kot skupni vir in dodana vrednost. S tem je neposredno ali posredno povezano tudi vprašanje kulture. Kaj torej razumemo pod pojmom kultura?

Kultura

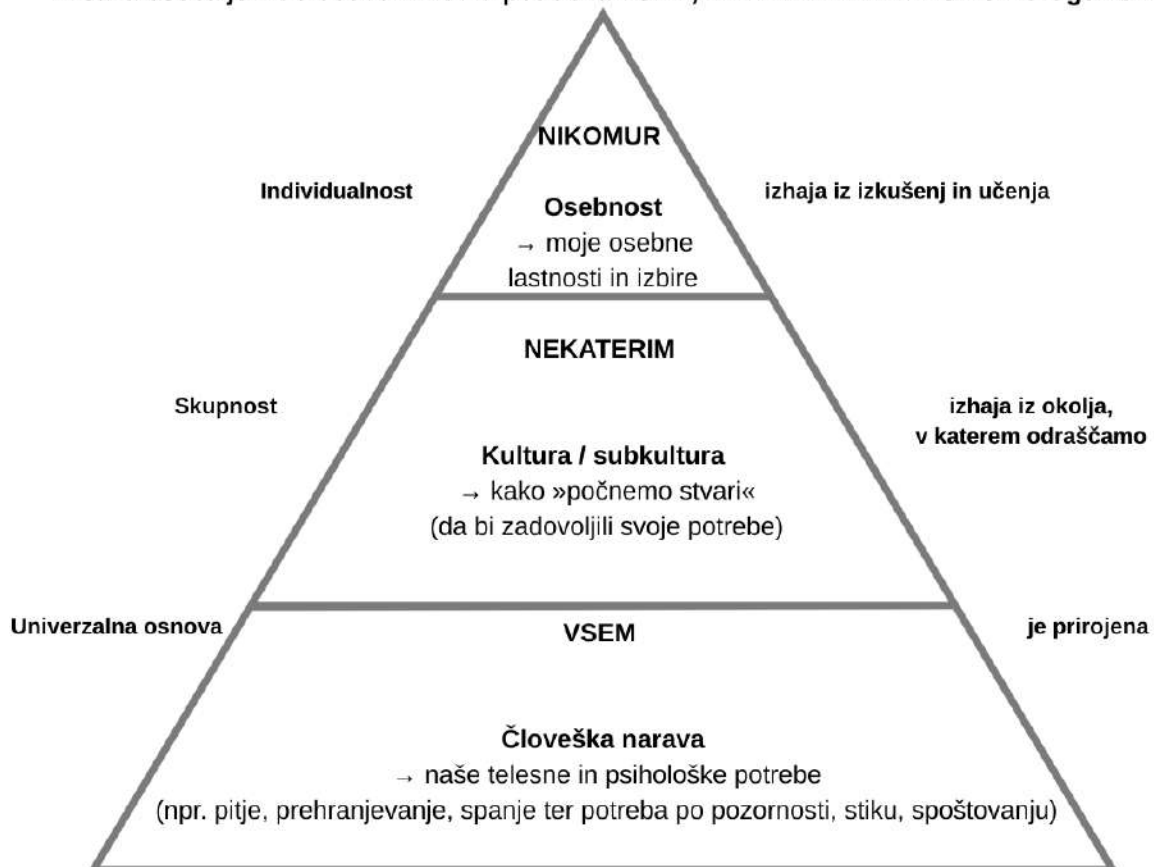
Auernheimerjev koncept kulture temelji na razširjenem, odprtem razumevanju kulture, poudarja njen procesni značaj in jo vedno umešča v kontekst razmerij moči, mehanizmov izključevanja, rasizma in diskriminacije:

»Kultura je sistem pojmov, prepričanj, stališč in vrednot, s katerimi se družbene skupine odzivajo na strukturno določene zahteve. Gre za sistem orientacije, ki je podvržen spremembam in opredeljuje zaznavanje, vrednote, mišljenje in delovanje ljudi v družbenih, političnih in ekonomskih kontekstih« (Auernheimer et al. 2012).

Pojem »družbene skupine«, uporabljen v tem citatu, je osrednji tudi v t. i. kulturni piramidi (glej spodaj). Po tem razumevanju imajo vsi ljudje enake osnovne biološke potrebe, kultura pa določa, kako se te

potrebe izražajo na ravni skupnega razumevanja, na primer skozi strah, ljubezen ali žalost. Na podlagi dodatnih dejavnikov, kot so značaj, izkušnje ali geni, posameznik razvija lastne osebne interpretacije.

»Vsaka oseba je v določenem vidiku podobna VSEM, NEKATERIM in NIKOMUR drugemu.«

Tri ravni človeške »programiranosti« (Hofstede, 1993)

Kulturne dimenzije

Koncept kulturnih dimenzij izhaja iz medkulturnih raziskav (med drugim Hofstede 1991) in opisuje vzorce mišljenja in vedenja ljudi. Različni načini življenja so predstavljeni z njihovo notranjo logiko, brez vrednostnega presojanja. Kulturne dimenzije so orodje za razumevanje vedenj, ki se nam morda zdijo nerazumljiva, pa tudi za prepoznavanje njihove notranje utemeljenosti. Večina ljudi ne pripada izključno eni strani določene dimenzije; na primer, ne delujejo zgolj individualistično. Možno pa je določena vedenja ali vrednote, ki jih ljudje izražajo v konkretnih situacijah, npr. v konfliktih, povezati z določeno dimenzijo. Med številnimi kulturnimi dimenzijami se v tem kratkem pregledu osredotočamo na dve: individualizem in kolektivizem ter neposredno in posredno komunikacijo.

Vidik	Individualistično	Kolektivistično
Nadrejeni cilj	Individualni cilj	Skupni cilj
Identiteta	Samoidentiteta	Skupinska identiteta
Zaupanje	Temelji na kogniciji	Temelji na čustvih
Odgovornost	Individualna	Skupinska
Komunikacija	Delni kanal	Celovit kanal
Razdeljevanje nagrad	Na podlagi pravičnosti	Na podlagi enakosti
Odnosi	Tekmovalnost	Harmonija
Pravila	Malo pravil	Veliko pravil

Neposredni in posredni komunikacijski slogi

(Lionel Laroche, PhD, 2007)

Neposredni komunikatorji	Posredni komunikatorji
Najprej se osredotočajo na opravljanje naloge	Najprej se osredotočajo na odnos
Sporočilo je kratko	Sporočilo je v kontekstu rabe besed, glasovne raznolikosti, neverbalnih znakov, odnosov itd.
Ekspliciten (jasen, očiten) pomen	Impliciten (nakazan, skrit) pomen
Komunikacija je bolj neosebna	Komunikacija je bolj osebna
»Naravnano k bistvu«, odprto	»Branje med vrsticami«, subtilen jezik
Konflikte rešujejo neposredno, frontalno	Konflikte rešujejo posredno, z ohranitvijo ugleda
Konflikt rešujejo iz oči v oči z vpleteno osebo	Uporabijo zaupanja vredno tretjo osebo za pomoč pri reševanju konflikta

Medkulturna kompetenca

Glede na različne načine opisovanja kulture obstaja veliko različnih opredelitev medkulturnih kompetenc. Ena izmed njih pravi: »Medkulturna kompetenca je sposobnost ustvarjanja normalnosti, omogočanja vključevanja in soustvarjanja kulture v situacijah pomanjkanja skupne pripadnosti« (Rathje 2010). Ta kratka in jedrnata definicija izpostavlja ključne vidike našega pristopa ter poudarja samoučinkovitost posameznikov. Medkulturne kompetence lahko razumemo tudi kot model kompetenc. V tem okviru je najprej smiselno graditi kulturno znanje, ki ga spremljajo sposobnosti opazovanja, refleksije in menjave perspektive. Na tej osnovi se razvijajo veščine, kot so komunikacija ali toleranca do dvomnosti. Pri tem kulturo in medkulturne kompetence vedno razumemo tudi v strukturnem kontekstu, ki ga zaznamujejo diskriminacija in izključevanje.

Če povzamemo: ta razprava kaže, da je delo z raznolikimi ciljnim skupinami osrednji element tega pristopa. Način nagovarjanja udeležencev, prostori njihovega srečevanja, zasnova usposabljanja in teme, ki se pri tem odpirajo, so med seboj tesno prepleteni. To poglavje ponuja usmeritve, kako se izogniti protislovjem med temi razsežnostmi in jih namesto tega uporabiti tako, da se medsebojno krepijo.

4. Faze skupinske dinamike

Procesno usmerjeni pristopi pomagajo zagotoviti, da je usposabljanje relevantno za poklicno ali zasebno življenje udeležencev in da se lahko po zaključku usposabljanja prenese v njihovo vsakdanje življenje. Osredotočajo se na proces učenja in ne zgolj na njegov rezultat. Temeljna predpostavka, da imajo »moteči elementi prednost«, se dosledno upošteva, kar pomeni, da imajo impulzi udeležencev prednost pred vnaprej določenim programom seminarja. Včasih ta pristop zmanjša število tem, ki jih je mogoče obravnavati v bolj strukturiranem in ciljno usmerjenem pristopu. Vendar pa se teme, ki udeležence dejansko zadevajo in jih zanimajo, bolje zaznajo in obravnavajo. Zato so te vsebine pogosto bolj relevantne za vsakdanje življenje udeležencev.

Nekaj vprašanj za nadaljnji razmislek pri usposabljanjih:

- Kako lahko kot trener načrtujem usposabljanje čim bolj fleksibilno, da lahko sledim procesu? Kakšen je moj načrt A, B in C?
- Kaj lahko storim, da ostanem miren, ko imajo »moteči elementi prednost«? Kako se lahko naučim motnje sprejemati in se udeležencem, ki jih izrazijo, hvaležno odzvati z besedami: »Hvala za impulz«?

Procesno usmerjen pristop lahko v skupini ustvari občutek, da smo vsi enaki, da imamo podobne potrebe in probleme ter, da jih poskušamo skupaj preseči. Lahko vzpostavi občutek pripadnosti širši skupini podobno mislečih, kar je lahko zelo močno doživetje in pomaga pri soočanju z zahtevnimi temami.

Hkrati pa je to za trenerje tudi tvegan pristop, saj lahko skupinska dinamika postane tako močna, da prevzame nadzor. Zato se moramo zavedati logike skupinske dinamike, da jo lahko produktivno uporabimo, pustimo procesu, da se razvija v lastnem tempu, hkrati pa ga povežemo z vsebinami, ki jih želimo obravnavati.

Obstajajo klasični načini razdelitve skupinskih procesov na faze (Stahl 2017). Ti so še posebej relevantni za usposabljanja, daljša od enega dne.

A Oblikovanje (*Forming*)

V tej fazi je večina članov pozitivnih in vljudnih. Nekateri so zaskrbljeni, ker še ne razumejo povsem, za kaj gre pri usposabljanju, drugi pa so preprosto navdušeni nad nalogo, ki je pred njimi.

Kot facilitator imate v tej fazi izrazito vlogo, saj vloge in odgovornosti članov še niso jasne. Prevzeti morate odgovornost in zagotoviti orientacijo. V tej fazi se izogibajte ironiji ali šalam ter bodite jasni glede ciljev in nalog. S svojim vedenjem in delovanjem ste model orientacije. Implicitno in eksplicitno postavljate pravila za udeležence. Zagotovite dovolj priložnosti, da se člani med seboj spoznajo in vzpostavijo neposreden stik z vsemi drugimi. Ta faza lahko traja nekaj časa, saj ljudje začnejo sodelovati in se spoznavati.

B Viharjenje (Storming)

Nato skupina preide v fazo viharjenja, kjer posamezniki začnejo preizkušati meje, postavljene v fazi formiranja. To je faza, v kateri mnoge skupine odpovejo, vendar je nujna, če želimo doseči visoko kakovost sodelovanja. Viharjenje se pogosto začne ob konfliktih med različnimi delovnimi slogi članov. Ljudje delujejo različno iz različnih razlogov, a če te razlike povzročijo nepredvidene težave, lahko pride do frustracij. Viharjenje se lahko pojavi tudi, ko člani izzivajo vašo avtoriteto ali tekmujejo za položaje, ko se vloge jasneje oblikujejo. Če način izvedbe usposabljanja (odprt proces in participacija) ni jasno opredeljen, se lahko nekateri počutijo preobremenjene ali nelagodno. Pojavijo se lahko dvomi o smiselnosti ciljev in odpor do procesa.

Člani, ki vztrajajo pri nalogah, lahko doživljajo stres, saj še nimajo podpore vzpostavljenih procesov ali močnih odnosov. Kot facilitator morate to fazo podpreti z večjim poudarkom na odnosih v skupini. Smiselno je odpreti razpravo o skupinski dinamiki, nasloviti skrite in odprte konflikte ter omogočiti prevzemanje skupne odgovornosti. To je priložnost, da temo demokracije in antidemokratskih sloganov neposredno povežete z dogajanjem v skupini. Skupina deluje kot majhen »laboratorij demokracije«, ki odraža širše družbene procese. Tudi vi kot facilitator ste lahko del konflikta, zato je koristno delati v vodstveni ekipi. Vprašajte člane, kaj potrebujejo, in skupaj razpravljajte o naslednjih korakih. V ospredje se znova postavi temeljno vprašanje: »Kako želimo živeti skupaj v Evropi?«

C Normiranje (Norming)

Skupina postopoma preide v fazo normiranja. To je trenutek, ko udeleženci začnejo razreševati svoje razlike, ceniti močne strani drugih in sprejemati vašo avtoriteto kot facilitatorja. Medsebojni odnosi se krepijo, udeleženci si pomagajo in si dajejo konstruktivne povratne informacije. Poveča se zavezanost skupnim ciljem, pravila postanejo jasna in sprejeta kot pomembna za skupno življenje. Pogosto prihaja do prekrivanja faz viharjenja in normiranja.

Vloga facilitatorja je, da se postopoma umika, hkrati pa zagotavlja okvir za učenje in razvoj skupine. Občasno prehaja na metaraven, naslavlja način sodelovanja in omogoča refleksijo procesov in rezultatov. Odgovornost se postopoma prenaša na udeležence.

D Delovanje (Performing)

Skupina doseže fazo delovanja (performing), ko se zdi, da usposabljanje poteka skoraj samo od sebe. Strukture in procesi, ki so bili vzpostavljeni, to dobro podpirajo. V tej fazi je prijetno biti del skupine, prihod ali odhod posameznikov pa ne moti njenega delovanja. Različnost ni več razumljena kot grožnja temveč kot vir ustvarjalnosti. To fazo lahko zato razumemo kot tisto, v kateri demokracija in evropske vrednote zaživijo v praksi. Hkrati postane jasno, da demokracija ni (le) abstrakten model ali končni rezultat, temveč jo je treba z vsako skupino vedno znova soustvarjati. Prav tako se pokaže, da je skupno delo in življenje na način, ki je sam po sebi zgled raznolike družbe, dolg in zahteven proces.

Vloga facilitatorja se v tej fazi postopoma spreminja v vlogo člana skupine. Kolikor je mogoče, ostaja v ozadju in s tem omogoča, da skupina samostojno uresničuje lastne projekte. Učenje poteka vzajemno in na ravni enakovrednosti.

E Faza prekinitve (Adjourning)

Veliko skupin sčasoma doseže tudi to fazo. Za udeležence, ki so z drugimi razvili tesne delovne odnose, je ta faza lahko zahtevna, zlasti kadar se njihova prihodnost po zaključku usposabljanja zdi negotova. V ospredje se znova postavlja vsakdanje življenje, intenzivno obdobje usposabljanja pa se izteka. Zato je pomembno, da je ta faza pravočasno in zavestno oblikovana, da se zanjo nameni dovolj prostora za skupne dejavnosti ter za razvijanje pogledov in perspektiv za čas po zaključku procesa.

V tej fazi je vloga facilitatorja predvsem v zagotavljanju časa in prostora za refleksijo ter pogled nazaj na prehojeno pot. Delo s simboli ali zgodbami je primeren način za sidranje in utrjevanje naučenega ter doseženega, tako na ravni procesov kot rezultatov.

5. Človeška interakcija: komunikacija in povratne informacije

Soočanje z antidemokratskimi slogani se izkaže za veliko več kot zgolj tehniko, strategijo ali metodo. Če se želimo s tem pojavom resno ukvarjati, moramo pogledati, kako kot ljudje med seboj komuniciramo na način, ki omogoča razumevanje. To hkrati pomeni, da moramo pogledati tudi vase, v lastne slepe pege, v morebitne »male populiste« v nas samih, ki so prepričani o svoji moralni večvrednosti. Če antidemokratske slogane obravnavamo strukturno, se moramo soočiti tudi s samimi seboj in z lastno umeščenostjo v demokracijo v krizi.

Oblikovanje sporočil

Ko razmišljamo o komunikaciji, jo pogosto razumemo kot prenos informacij od pošiljatelja k prejemniku. Oblikujemo paket sporočila, ki naj bi do prejemnika prišel natanko tako, kot smo si zamislili:

Številni komunikacijski modeli so usmerjeni v izboljševanje naše verbalne ali neverbalne komunikacije, da bi sporočilo »bolje prispelo« do sogovornika. Veliko pozornosti se namenja urjenju naše »komunikacijske izvedbe«, torej temu, kako drugemu čim bolj jasno povedati, kaj želimo (in zakaj naj bi bili naši argumenti boljši). To je lahko eden pomembnih vidikov komunikacije. Kljub temu ima prejemnik sporočila vedno svobodo, da sliši in razume to, kar želi.

Na ta način je vsako sporočilo »konstrukcija realnosti«, prejemnik pa to, kar sliši, vedno znova rekonstruira v skladu s svojo lastno realnostjo. S tega vidika se zdi skoraj presenetljivo, da se sploh lahko razumemo. Način, kako sporočamo, in način, kako poslušamo, sta vedno odvisna od naše perspektive, vrednotnega sistema in biografskih notranjih izkušenj ter kriz in vprašanj, ki jih nosimo v sebi. Iste besede lahko za različne ljudi pomenijo zelo različne stvari. Sporočilo potuje iz ene realnosti v drugo ali iz ene konstrukcije realnosti v drugo konstrukcijo realnosti. Pomembnejše od sporočila »samega po sebi« (če sploh obstaja neodvisno od nas) je to, kako s komunikacijo ravnamo kot pošiljatelji in kot prejemniki.

Štiri ravni komunikacije

Friedemann Schulz von Thun (Schulz von Thun 2008; za temeljna dela glej Schulz von Thun 2023) je razvil komunikacijski model, ki osvetljuje različne ravni sporočanja tako pri govorjenju kot pri poslušanju. Model pomaga bolje razumeti, kaj se dogaja v komunikaciji, ter odpira različne možnosti, da se zavestno odločimo, na katere vidike komunikacije želimo biti pozorni.

Zlasti stavki, ki se zdijo »nevtralni« in »stvarni« ter so zelo pogosti v odnosih med sodelavci, pogosto vsebujejo več skritih sporočil, na primer pozive in sporočila o odnosu. Prav zato, ker so ta sporočila skrita, jih govorec zlahka zanika (»Zakaj? Saj sem samo rekel/-a, da ...!«). Takšna manipulativna dinamika vodi v razdraženost med vpletenimi. Pozivanje k temu, naj se osredotočimo zgolj na dejstva, praviloma ne razreši dejanskega konflikta. Nesporazumi in posledični konflikti so pogosto rezultat nejasne komunikacije ali t. i. »velikih ušes«.

Na splošno je koristno, da v komunikaciji zavestno pošiljamo več samorazkrivajočih sporočil ter jasnih pozivov. Naslednji primer ponazarja takšen model. Občasno je smiselno analizirati, kaj slišimo, in si razjasniti, kaj pravzaprav želimo povedati, tako da se zavestno odločimo, s katerim »ušesom« poslušamo in po katerem »kanalu« pošiljamo svoje odgovore. Na ta način se lahko odločimo, ali bomo osnovni problem odkrito naslovili ali pa ga zavestno prezrli.

POŠILJATELJ (Realnost 1)

Sloj samoodkrivanja Kar razkrivam o sebi, na primer motive, čustva in vrednote
»Pri tej hitrosti se ne počutim udobno.«

Sloj zadeve Vsebuje

izjave, ki so dejstva

»Avto vozi s hitrostjo 50 km/h.«

SPOROČILO

»Dosegli smo omejitve hitrosti.«

Sloj pritožbe vsebuje željo ali ukaz za ukrepanje »Upočasni!«

Razmerje Izraža, kaj mislim o

tebi in odnosu med nama

»Ne zaupam tvojemu načinu vožnje /

si slab voznik / potrebuješ mojo pomoč.«

PREJEMNIK (Realnost 2)

Zlasti v razpravah o antidemokratskih sloganih med dvema oseba se pogosto (tako pri poslušanju kot pri sporočanju) pojavlja naslednje razmerje na ravni odnosa, ki ga je mogoče strniti v en stavek:

»Jaz imam prav – ti nimaš.«

To je razmerje moči med večvrednostjo in manjvrednostjo. Najprej je treba to razmerje narediti vidno, ga sprejeti ali popraviti, da sploh lahko vzpostavimo enakovredno raven.

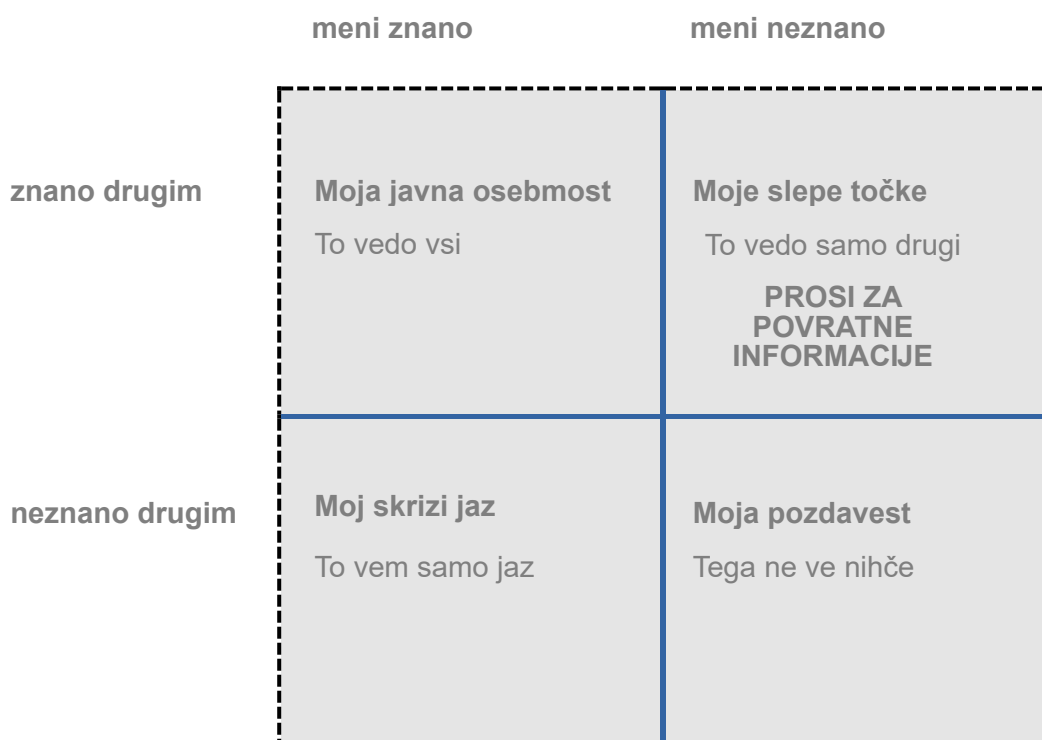
Šele nato je mogoče govoriti o dejstvih, argumentih in podobno.

Zato zgolj racionalni diskurz ne zadostuje za vzpostavljanje kakovostne komunikacije. Predpostavka, da bodo dejstva, argumenti in boljša izobrazba sami po sebi vodili v boljšo družbo, je napačna. V ozadju številnih težav demokratičnega sobivanja so pogosto občutki, da nismo sprejeti, da smo zapostavljeni ali da ne šteje, kdo smo. To je treba nasloviti, kar zahteva odpiranje sogovorniku (samorazkrivanje), prevzemanje odgovornosti (jasni pozivi) in osredotočenost na čustva (odnos).

Povratne informacije

Povratne informacije so način zavestnega izboljševanja komunikacijskih procesov. Pomembne so za nas same in za druge, saj si nismo povsem transparentni.

Joharijevo okno (po Josephu Luftu in Harryju Inghamu) je uporaben koncept za razumevanje, kako nam lahko povratne informacije pomagajo postati bolj odprti s pomočjo drugih. Prikazuje različna področja »jaza« in kaže, kje so možni razvojni koraki ter kako povratne informacije in samorazkrivanje prispevajo k večji avtentičnosti, do drugih in do sebe.

Povratne informacije omogočajo razumevanje lastnega vpliva na druge. Tako se lahko bolje zavedamo samih sebe in razvijemo podporen ter strpen način komuniciranja v konfliktnih situacijah. Pogosto pa se povratne informacije zlorabljajo kot prikrita oblika kritike. V takšnih primerih se dejstvena raven povezuje z ravno odnosa: pošiljatelj na videz govori o vsebini, v resnici pa kritizira osebo na ravni odnosa.

To ni povratna informacija. Dejstva so v ozadju in pogosto služijo kot nadomestek za pogum, da bi se zares soočili z odnosi kot ljudje. Sprememba se lahko zgodi le v meni in v drugih, iz lastne motivacije. Namen povratnih informacij je ponudba za prepoznavanje slepih peg in razumevanje lastnega učinka. Povratna informacija zato ni (le) tehnika: na prostovoljni osnovi lahko skupina ali organizacija razvije odprto in avtentično kulturo povratnih informacij, ki omogoča boljše soočanje s težkimi situacijami in več možnosti za delovanje v konfliktih.

Osnovna pravila

- Povratne informacije so ponujene ali zaprošene. V obeh primerih lahko povratne informacije delujejo le na prostovoljni osnovi.
- Dajanje povratnih informacij se začne z delitvijo mojega osebnega mnenja (NE: »drugi so opazili, da si...«, »vsi so opazili, da...«).
- Najprej delim najpomembnejše informacije. Hkrati se sam/a odločim, kaj želim deliti in kaj obdržati zase (spoštovanje tabujev in intimnosti).
- Ob prejemanju povratne informacije se ne branim, temveč zgolj poslušam.
- Sam/a se odločam, če bom in kakšne posledice bom sprejel/a glede na to, kar sem slišal/a.

Koraki za povratne informacije

Za povratne informacije lahko zaprosimo ali jih damo; lahko potekajo v skupini, med posamezniki, v zasebnem ali javnem prostoru. Zahtevajo zaupanja vredno in do neke mere intimno vzdušje, hkrati pa krepijo notranje zaupanje v skupini, kadar želi ta delovati v skupnosti. Povratne informacije lahko vsebujejo kritiko in so lahko zelo poglobljene, vendar njihova osnovna drža ostaja spoštovanje človeškega življenja v njegovi omejenosti in lepoti.

Pri uporabi povratnih informacij je treba zaporedno upoštevati naslednje korake:

1. Samorazkrivanje

»To je tisto, kar opažam v zvezi s teboj. Tako zaznavam tvoje ravnanje.«

2. Odnos

»Ob teh zaznavah se v meni sprožajo naslednja čustva, tako se ob tem počutim.«

3. Poziv

»To je želja, ki jo imam zate, nekaj, kar bi morda lahko upošteval/a na svoji nadaljnji poti.«

4. Prostor za odziv druge osebe

V kontekstu antidemokratskih sloganov to zaporedje omogoča, da druga oseba doživi spoštovanje, empatijo in avtentičnost (Rogers 1977) kot povabilo k izmenjavi na enakovredni ravni. Namesto da bi skušali drugega spremeniti, se najprej odpremo sami in ponudimo vpogled v lasten vrednostni sistem in dojemanje sveta. Povratna informacija pokaže, da za kakovostno, na človeka usmerjeno komunikacijo ne potrebujemo nujno dejstev ali argumentov. Bistveno je vzpostavljanje odnosa in deljenje skupnega sveta.

Povzemimo: ta analiza kaže na omejitve soočanja z virtualnimi, anonimnimi ali z algoritmi oziroma stroji generiranimi slogani na družbenih omrežjih. V takšnem okolju je zelo težko vzpostaviti odnos zaupanja, posamični poskusi oblikovanja protinarativov pa imajo le zelo omejen učinek.

6. Naš pogled na človeka

Na temeljni ravni se moramo vedno znova spraševati, kaj pomeni biti aktiven državljan, ki želi prispevati k družbenim spremembam. Na kakšni podlagi to počnemo? Kakšna implicitna predstava o človeku usmerja naš aktivizem? Pogosto imamo – bolj ali manj zavestno – določen model tega, kaj je bistvo človeka. Te predstave je treba narediti vidne in jih odpreti za razpravo.

V nadaljevanju so predstavljeni štirje temeljni modeli razumevanja človeka. Vsakega od njih je mogoče v timu trenerjev preizkusiti tudi z manjšo dejavnostjo. S tem se lahko približamo skupnemu razumevanju temeljnih predpostavk družbenega aktivizma in možnosti sprememb pri ljudeh.

Metoda

Naslednji pregled predstavite na plakatu (flipchartu), ga razložite z besedilom spodaj in posamezne modele preizkusite s kratkimi dejavnostmi v praksi.

1. Model značaja

Različni ljudje imajo različne značaje, ki so »po naravi« razmeroma stabilni.

Te razlike lahko skupaj analiziramo in ljudem pomagamo, da najdejo svoj individualni in produktivni prispevek k družbi.

2. Model delovanja

Človek je kot prazen USB ključek.

Lahko ga usposabljam in nanj »zapisujemo« različne vsebine. Slabe stvari lahko izbrišemo. Odločiti se moramo, kaj je »dobro«, in v skladu s tem usposabljam čim več ljudi.

3. Konstruktivistični model

Imamo notranji zemljevid biografskih izkušenj, ki nam kaže, po katerih poteh se gibljemo.

Ljudje naj se srečujejo s svojimi različnimi notranjimi zemljevidi in razpravljajo o tem, kako lahko skupaj razširijo možnosti za skupno, mirno potovanje po poteh družbe.

4. Sistemski model.

Človek obstaja le kot del struktur, ki ga obdajajo.

Skupaj lahko reflektiramo razmerja moči in skupinsko dinamiko ter poskušamo oblikovati »skupnost prakse«, ki presega individualne interese in aspiracije.

Filozofski modeli razumevanja človeka

Na zelo temeljni ravni je pomembno, da se znova in znova vprašamo, kakšno predstavo ali teorijo imamo o učenju. Kako se skozi učenje spreminjajo posamezniki in kako družba kot celota? Kakšen je pri tem lasten prispevek ljudi in kakšen je vpliv zunanjih dejavnikov? Spodaj predstavljeni modeli seveda nikoli ne obstajajo v »čisti« obliki, a jih zaradi analitičnih razlogov vseeno ločujemo. Prikazujejo osnovne različice razumevanja človeka in učenja, ob tem pa si lahko predstavljamo tudi dodatne modele, kot na primer »duhovnega« (transcendenca kot bistvo) ali »ekološkega« (povezanost s prihodnjimi generacijami kot bistvo).

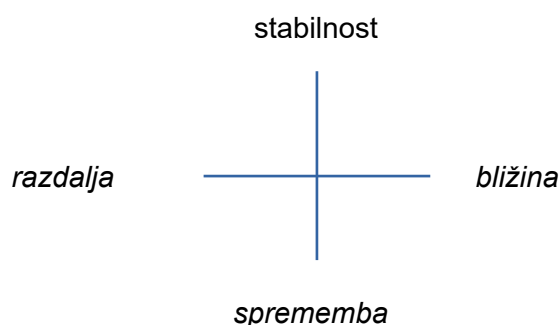
Za razumevanje modelov lahko pripravimo sledečo aktivnost: na začetku udeleženci zbirajo reke in pregovore o učenju iz različnih kultur ter iz lastnega otroštva. Te »modrosti pregovorov« v manjših skupinah razvrstijo glede na zelo različne predstave o učenju. Na koncu jih je mogoče povezati s štirimi osnovnimi modeli.

1. *Model značaja*

V skladu s tem modelom ima vsak človek bolj ali manj stabilen značaj, ki predstavlja njegovo bistvo. Ta predstava sega vse do antične Grčije, kjer so verjeli, da ima vsak človek v sebi mešanico različnih telesnih tekočin, na podlagi katerih so razlikovali tipe osebnosti, kot so flegmatik, cinik, melanholik ali histerik. Zanimivo je, da so te značilnosti pogosto opisane negativno in se nanašajo na patološke poteze (za sodobno različico, ki se še vedno uporablja v psihologiji, glej Riemann 1961). Kljub temu je ta model globoko zakoreninjen tudi danes, na primer pri prijavih na delovna mesta, ko se ocenjuje, ali se nekdo »ujema« s timom, pri psiholoških testih ali pri iskanju »pravega mesta« v zasebnem in poklicnem življenju glede na osebnost. Tudi v usposabljanjih se pojavljajo opisi udeležencev z uporabo »živalskih značajev« (na primer žirafa, želva, ki se umakne ob konflikth, zajec, ki ga nikoli ne moreš ujeti ...). Ta model sicer lahko trenerjem nudi orientacijo in udeležencem omogoča analizo ter refleksijo o tem, kdo so. Hkrati pa je problematičen, saj je lahko statičen in posameznike omejuje v njihovi svobodi, da se radikalno spreminjajo ali razvijajo.

Dejavnost 1

Za predstavitev tega modela lahko uporabimo 'Riemannov/Thomannov kvadrat' (Thomann et al. 1988), ki opisuje pozitivne splošne težnje, ki jih vsi v določeni meri delimo, obenem pa odpira možnosti za produktivno delo s tem modelom. Na plakat se nariše vodoravna črta, pri čemer en konec predstavlja »distanco«, drugi pa »bližino«. Udeleženci to črto narišejo tudi sami in se spontano umestijo nanjo glede na to, ali v življenju na splošno bolj dajejo prednost distanci ali bližini. Nato se čez prvo črto nariše še navpična črta, tako da nastane križ. Konca te črte predstavljata »stabilnost« in »spremembo«. Tudi tokrat se vsak udeleženec umesti na črto glede na lastno doživljanje. Kombinacija obeh črt tako za vsakega udeleženca tvori konkreten položaj. Nato vsi skupaj vstanejo in se v prostoru postavijo na mesta, kjer so te črte tudi fizično označene. Na ta način nastane »analiza skupine«, v kateri postanejo vidni različni značajski profili. V nadaljevanju je mogoče kritično razmisliti, ali je takšna sestava skupine ugodna, ali morda določeni profili manjkajo – ali pa je to vprašanje pravzaprav nepomembno. Pri tem modelu je pomembno poudariti, da je vanj vgrajena tudi prožnost: zelo pogosto je naš notranji ideal ali neuresničena želja prav nasprotje tega, kar živimo v »resničnem življenju«. Udeleženci lahko zato razmišljajo tudi o tem, ali v sebi zaznavajo glasove ali hrepenenja, ki bi jih, če bi lahko, vodila v drugačno držo ali ravnanje.

2. Model delovanja

Ta model je »nasprotje« modelu značaja. Izhaja iz predpostavke, da je bistvo človeka podobno praznemu računalniškemu pomnilniku brez vsebine; nanj lahko le zunanji dražljaji »zapišejo« vsebine, hkrati pa lahko prejšnje zapise tudi izbrišejo. Način, kako se ljudje odzivajo, je torej odvisen od tega, kaj je bilo nanje »zapisano«. Po tem razumevanju ne obstajajo dobri ali slabi značaji; kadar se srečujemo s sovraštvom, nestrpnostjo ali izključevanjem, je naloga trenerjev, da izbrišejo stare »programe« in z intenzivnim učenjem vpeljejo nove dražljaje, s katerimi naj bi gradili bolj strpno družbo.

Ta model ima svoje korenine v vse večjem uspehu naravoslovnih znanosti in njihovi zmožnosti nadzora nad svetom. Behaviorizem (Skinner 1976) je poskušal razviti različne vizije »utopij«, v katerih bi ljudje lahko mirno živeli skupaj. Model je prisoten tudi v politični teoriji, ko je Thomas Hobbes v delu Leviathan (Hobbes 1668/2010) posameznike v družbi razumel kot telesa, ki se gibljejo po zakonih fizike. Da bi se izognili kaosu, je treba te gibe premišljeno uravnovežiti, kar naj zagotovi »Leviathan« kot razsvetljeni diktator, ki skrbi za delovanje družbe.

To že nakazuje temeljne težave tega pristopa: pretiran nadzor in odsotnost osebne svobode, saj naj bi posamezniki sledili zunanjim dražljajem in navodilom »strokovnjakov«. Kljub temu ta model pogosto najdemo v izobraževalnih programih in programih usposabljanja, ki močno verjamejo v spreminjanje vedenja brez hkratnega dela na notranjih držah. Seveda pa je treba priznati, da delo z novimi modeli in metodami zahteva tudi določeno mero treninga in vaje.

Dejavnost 2

Skupina stoji v krogu. Ena oseba začne šteti, nadaljuje naslednja in tako naprej v krogu. Kadar se pojavi število, ki vsebuje števko »3« (na primer 3, 13, 23, 30 ...) ali je deljivo s 3 (6, 9, 12, 15 ...), oseba namesto števila ne izreče številke, temveč reče »bum«. Skupina potrebuje nekaj časa in vaje, da lahko tekoče pride do števila 30. Nato sledi refleksija o tem, kako pomembno je lahko učenje in urjenje, hkrati pa se kritično zastavi vprašanje, ali je bistvo državljskega aktivizma res v tem, da sledimo pravilom, ki jih postavljajo drugi, in se jih zgolj učimo izvajati.

3. *Konstruktivistični model*

Ta model je novejšega izvora in ga lahko razumemo kot kombinacijo prejšnjih dveh, vendar hkrati pomeni radikalen premik. Izhaja iz predpostavke, da človeško delovanje ne temelji na stalnem jedru temveč na načinih dojemanja sveta, ki se razvijajo kot odziv na potrebe po preživetju. To potrjujejo tudi biološke ugotovitve pri živalih, ki zaznavajo svoje okolje na način, ki je za njihovo vrsto najbolj uporaben. Ne gre torej za vprašanje dobrega ali slabega, temveč za vprašanje, kaj je koristno za preživetje in kaj ne.

Na svojih življenjskih poteh razvijemo »notranje zemljevide«, ki nam dajejo orientacijo, hkrati pa nas opozarjajo na nevarne poti ali območja. Ti zemljevidi so lahko pri različnih ljudeh zelo različni. Za nekatere je na primer konflikt pot, ki omogoča napredek in razvoj, za druge pa nevarna reka, v katero se ne sme vstopiti, ker lahko človeka odnese. Ti zemljevidi so biografsko pridobljeni, ni jih mogoče preprosto izbrisati, lahko pa jih obogatimo z novimi možnostmi.

Za usposabljanja ta model pomeni opuščanje zunanjega ekspertnega znanja ali prepričanja o obstoju ene same »resnice«. Namesto tega so udeleženci povabljeni, da se soočijo z različnimi notranjimi zemljevidi in da jih raznolikost svetov, s katerimi se srečujejo, produktivno vznemiri. Kakovost procesa postane pomembnejša od rezultata. Sčasoma lahko skupaj raziskujejo, kakšna je »logika« drugega, ter razvijajo nove in skupne poti delovanja. Ta model je tesno povezan z idejo »radikalne demokracije«, ki nima fiksnih temeljev ali bistva, temveč je izpostavljena konfliktu in razpravi (Mouffe 1992).

Ena od kritik tega modela je, da je lahko »relativističen« in ne ponuja jasne orientacije: kdo nam pove, katera pot je prava? Poleg tega je lahko slep za obstoječa strukturna razmerja moči in diskriminacijo, ki v tem individualiziranem modelu niso dovolj upoštevani (podobno kot v prejšnjih modelih). Kljub temu se dobro ujema z našim pristopom državljskega aktivizma in idejo »demokracije, ki prihaja« (z zagotovljenimi presenečenji), ki se lahko uresničuje le v svobodi in samoodgovornosti, ob stalnem upoštevanju realnosti »drugega« in ne zgolj sebe.

Dejavnost 3

Udeleženci so povabljeni, da vsak zase narišejo majhnega psa in risbe ne pokažejo sosedu. Nato list prepognejo in ga pospravijo. V parih udeleženci nato skupaj držijo en svinčnik in brez pogovarjanja skupaj narišejo psa. Risbe se nato predstavijo celotni skupini.

V refleksiji postane jasno, da so se srečale različne predstave o tem, kako pes izgleda. Včasih se je uveljavila predstava dominantnejšega partnerja, včasih pa so na papirju nastale nove, nenavadne ali zelo kreativne podobe. To ponazarja, da lahko pri tem modelu nastajajo novi in nepredvideni rezultati, hkrati pa je možen tudi kaos in izguba orientacije zaradi prevelike mere vznemirjenja. Skupina lahko razmisli, v katerih drugih situacijah med usposabljanjem so se srečevale različne konstrukcije in kdaj je bilo to produktivno ter kdaj problematično.

4. Sistemski model

Ta model, ki je prav tako razmeroma novejšega izvora, izhaja iz spoznanja o medsebojni odvisnosti pojavov na svetu. Ljudje ne obstajamo kot ločeni posamezniki, ki bi jih bilo mogoče preprosto seštevati. Družine, institucije, družbe, politične stranke in celo tehnično kompleksni sistemi sčasoma razvijejo lastno realnost. Te realnosti ni mogoče analizirati linearno kot skupek vzrokov, ki izhajajo iz posameznikov, ki sistem sestavljajo. Klasičen primer so razvojni projekti, pri katerih sistemski učinki povzročijo negativne posledice, čeprav imajo vsi akterji najboljše namene. Eden takšnih primerov je uvedba solarnih svetilk oziroma peči v afriški vasi, da bi ženskam omogočili kuhanje ponoči. Posledično so se ženske še bolj izolirale, saj niso več skupaj hodile po drva, kjer so se prej srečevale, si izmenjevale novice in gradile močne socialne vezi.

Preneseno na področje usposabljanj to pomeni, da v prostoru niso prisotni zgolj posamezniki, temveč predstavniki različnih sistemov, hkrati pa skupina sama sčasoma oblikuje lasten sistem s svojo skupinsko dinamiko (Stahl 2017). Radikalno povedano to pomeni, da na primer pogosta zamujanja udeležencev ali moteče vedenje posameznika niso nujno lastnosti teh oseb, temveč kažejo na simptome delovanja sistema kot celote.

Tu je tudi prostor za zaznavanje in refleksijo razmerij moči. Poleg individualne ravni vsi pripadamo tudi različnim skupinam moči. Ko se v usposabljanju odpre določena tema, je pomembno to upoštevati. Na primer: svoboda izbire med družinskim življenjem in delom je v naših družbah za moške in ženske zelo različna. Moški lahko ti dve področji pogosto lažje usklajujejo, medtem ko močna družbena pričakovanja glede skrbstvenih vlog ženskam to bistveno otežujejo, četudi je ta svoboda formalno zagotovljena vsem.

Za usposabljanja to pomeni, da lahko skupina razvije strpnost le, če se ta vprašanja skozi čas razjasnjujejo. Konflikti glede razmerij moči in neizrečenih norm so bistveni del učnega procesa. Strpnosti in demokracije ni mogoče neposredno ali individualistično »učiti«, temveč se razvijata kot del produktivnega procesa znotraj sistema.

Ta model je lahko predmet kritike, saj naj bi odpravljal individualno odgovornost in jo prenašal na logiko sistema. Če sistem sledi zgolj lastni logiki, postane za trenerja težko intervenirati ali postavljati impulze, ki bi »zagotavljali« napredek vseh. Kljub temu pa nas ta pristop lahko na pozitiven način naredi bolj skromne glede naših predstav o tem, kako neposredno lahko »spreminjamo svet«.

Dejavnost 4

Skupina se razporedi v dve vrsti, obrnjeni druga proti drugi. Vsi iztegnejo po en prst vsake roke, tako da skupaj oblikujejo nekakšno dolgo »platformo«. Na prste se položi daljša palica. Naloga skupine je, da vsi ves čas ohranjajo stik prstov s palico in jo skupaj položijo na tla.

V večini primerov se zgodi ravno nasprotno: palica se začne dvigovati, še posebej takrat, ko trener znova in znova poudarja, da morajo vsi prsti ostati v stiku s palico. Sistem tako proizvede učinek, ki je nasproten namenu naloge, pri čemer ni mogoče posamezno obtožiti nikogar za neuspeh. Skupina lahko nato razmišlja o drugih situacijah v usposabljanju, kjer so se pojavili podobni sistemski učinki.

Razmislek

Kot povzetek predstavljenih modelov lahko ugotovimo, da ima vsak svojo vrednost, vendar jasno dajemo prednost zadnjima dvema. Ta dva namreč v ospredje postavljata učenje od drugega, poudarjata stalno nastajajoče procese in ostajata odprta za obravnavo razmerij moči. Skupaj zagotavljata razumevanje, da državljanski aktivizem, tako kot življenje samo, ni nekaj, kar bi bilo mogoče nadzorovati, temveč je poskus vedno znova iskati nove in ustvarjalne načine mirnega sobivanja v različnosti.

Za doseganje tega je pogosto potrebno usposabljanje, pri čemer se lahko ob poglobljenem medsebojnem spoznavanju pokažejo različne značajske lastnosti. kljub temu pa je treba ohraniti odprtost za spremembe na osebni in sistemski ravni.

7. Živahna spletna usposabljanja

Priložnosti in zahteve

Od pandemije Covid-19 so spletna usposabljanja postala standardna možnost v številnih izobraževalnih kontekstih. Sodelovanje udeležencev iz različnih delov sveta, spontana mreženja, nove možnosti vizualizacije, dokumentiranja in osebnega povezovanja kažejo, da spletna usposabljanja postajajo sestavni del izobraževalnega prostora.

Zlasti pri usposabljanjih, ki trajajo več dni ali so razdeljena na več delov, se lahko razvijejo nove oblike domačnosti in bližine. Čeprav se ne srečujemo fizično in drug drugega ne zaznavamo telesno, se tudi ne srečujemo v nevtralnem javnem »tretjem prostoru«, temveč se povezujemo, pogosto v zasebnem okolju, ki lahko postane pomemben del naše skupne izkušnje in dela.

Kot optimalno se je izkazalo število udeležencev med 10 in 12, saj je pri tem številu še vedno mogoče slediti odzivom tudi med spontanimi in morebiti intenzivnimi razpravami. Pri večjih skupinah je priporočljivo več dela v manjših skupinah, da se razbremenijo in bolje pripravijo plenarne razprave. Trajanje usposabljanja lahko sega od treh ur do treh dni. Format, na primer od 9.30 do 16.00, omogočajo krajši odmor za kosilo, pri daljših dnevih pa je smiselno predvideti tudi do dve uri odmora, saj za večino udeležencev vsakdanje obveznosti potekajo naprej. Glede na ciljno skupino so možni tudi večtedenski formati, na primer pet tednov zapored v jutranjem ali večernem času. Pri daljših serijah usposabljanj je priporočljivo načrtovati vsaj eno ali dve individualni srečanja moderatorja z vsakim udeležencem posebej.

Na voljo je veliko različnih tehničnih sistemov za videokonference in podpornih orodij, ki jih je mogoče uporabiti pri spletnih usposabljanjih. Na tem mestu se ne bomo spuščali v podrobnosti, temveč bomo navedli nekaj splošnih zahtev za živahna spletna usposabljanja. Nekatere od teh elementov je mogoče smiselno vključiti tudi v izvedbe v živo, saj omogočajo hitro sodelovanje z uporabo pametnih telefonov.

Video

Sistem za videokonference mora zagotavljati dobro kakovost zvoka, ki se je izkazala za bistveno pomembnejšo od popolne slike. Na voljo morajo biti enostavne možnosti za delo v manjših skupinah, za klepet ter tudi osnovne funkcije risanja in dokumentiranja. V mednarodnem kontekstu je lahko koristno tudi samodejno pisno prevajanje za zmanjševanje ovir pri dostopnosti. Konferenčno sobo je priporočljivo odpreti vsaj 30 minut pred uradnim začetkom usposabljanja in udeležence aktivno povabiti k neformalnim izmenjavam. Že v tem času je mogoče odpreti sobe za manjše skupine, v katerih se lahko zgodaj prispeli udeleženci bolj zasebno povežejo in izmenjajo prve vtise. (Dober primer: zoom.us)

Novi načini interakcije

Danes obstajajo številne tehnične rešitve, ki razrahljajo togost mreže videokonferenčnih »ploščic« in omogočajo veliko bolj prožno ter intuitivno gibanje v prostoru. V takšnih sistemih se udeleženci s svojo podobo premikajo po virtualnem prostoru z ozadjem, ki ga je mogoče poljubno oblikovati. Ko se približajo drugim, jih slišijo glasneje in se lahko neposredno pogovarjajo v samostojno oblikovanih skupinah.

To omogoča enostavno vključevanje neformalnih pogovorov in izmenjav zunaj uradnega prostora usposabljanja kot dodatne ravni interakcije.

Mreženje in dokumentiranje

Ker pri spletnih usposabljanjih odpadejo neformalni trenutki ob vstopu v prostor ali klepeti med odmori, je priporočljivo uporabiti orodje, v katerem se lahko udeleženci že pred začetkom usposabljanja predstavijo s fotografijo, videom in kratkimi zapisi. Povezavo do platforme z vnaprej pripravljenim prostorom za prispevek vsakega udeleženca lahko pošljete pred začetkom.

Na istem mestu je mogoče vzpostaviti tudi »parkirišče« za letake, povezave do projektov in slike, s čimer se poveča privlačnost usposabljanja z vidika videza in občutka. Rezultate usposabljanja je mogoče dokumentirati in jih dopolnjevati z zaščito z geslom.

Ustvarjalne aktivnosti

Pri izkustvenih dejavnostih lahko udeležencem omogočite menjavo platforme v manjših skupinah. Ponudite jim orodje, ki deluje kot nekakšno igrišče, v katerem lahko premikajo elemente, rišejo in vizualno sodelujejo. Pomembno je, da omogoča skupno delo in dokumentiranje rezultatov. Dobra orodja zagotavljajo prožnost v procesu in pri obdelavi rezultatov.

Ugotavljanje potreb

Zlasti pri spletnih usposabljanjih je zaznavanje sprememb razpoloženja in stopnje vključenosti udeležencev omejeno. Z ustreznimi orodji lahko udeleženci anonimno delijo svoje potrebe, želje, odprta vprašanja in teme, ki jih želijo obravnavati. Te prispevke je mogoče združevati in jih uporabiti tudi za dokumentiranje doseženega.

Sprotna povratna informacija

Pri pisnem podajanju povratnih informacij spletna orodja omogočajo takojšnjo vizualizacijo prispevkov vseh udeležencev, hkrati pa tudi medsebojno interakcijo in komentiranje. Orodje je mogoče vnaprej pripraviti in strukturirati z vodilnimi vprašanji ter ga uporabiti kot pregleden način spremljanja procesa in dokumentiranja.

Krepitev interakcije in čustev

Spletna usposabljanja, ki so zavezana demokratičnemu sodelovanju, participaciji, osebni odgovornosti in procesni naravnosti, naj upoštevajo naslednje napotke. Ti niso mišljeni kot tehnična navodila, temveč odražajo temeljno držo spoštovanja do samostojnosti udeležencev. Tak pristop omogoča skupno učno pot, ki bogati in navdihuje vse vključene.

1. *Predstavite se kot trener!*

Virtualna usposabljanja so po eni strani oddaljena, po drugi strani pa pogosto omogočajo vpogled v zasebna okolja. Prevzemite pobudo in na začetku usposabljanja z udeleženci delite nekaj o svojem okolju, da boste prepoznani kot oseba, ne le kot vloga. Izogibajte se označenim ali »lepim« tehničnim ozadjem v konferenčnih sistemih. Uporabite nekaj oprijemljivega za umeščanje sebe v prostor, na primer skodelico kave, svečo, sliko na mizi ali podoben predmet. V ta namen lahko uporabite tudi drugo kamero.

Udeležence povabite na (vizualno) potovanje po dejanskem prostoru usposabljanja, vrtu, prostoru za oddih ali svojem domačem okolju. S tem ustvarite širši prostor onkraj pogleda kamere in omogočite boljši občutek umeščenosti.

2. *Vedno začnite z zelo majhnimi skupinami!*

Že na začetku virtualnega usposabljanja pošljite jasne signale, da sta v ospredju interakcija in izmenjava. Izogibajte se klasičnim predstavitvenim krogom, ki so na spletu še bolj naporni kot v živo. Namesto tega povabite udeležence v 3–5 zaporednih parov ali trojk, kjer v kratkih, 2–3 minutnih pogovorih predstavijo sebe, delijo osebno misel o temi usposabljanja, dogodek iz vsakdanjega življenja ali svoj razlog za udeležbo. Čeprav je to neposredno »soočenje« z drugimi sprva lahko nekoliko toga, vseeno ustvari številna osebna sidra znotraj skupine.

Po tej izmenjavi je smiselno, da udeleženci hkrati v klepet zapišejo ključne misli o temah in ljudeh, namesto da bi sledil klasičen krog predstavitev.

3. *Klepetajte ustvarjalno!*

Izogibajte se osnovni drži tipa: »Vprašanja prosim zapišite v klepet.« Tak pristop ustvarja razdaljo med moderatorjem in udeleženci. Namesto tega uporabite klepet za hitre in ustvarjalne uvode, na primer: »Predstavite se v klepetu s tremi števkami med 1 in 20« (»Imam 4 otroke, živim v vasi z 1 umetnikom in preselil/-a sem se 7-krat.«)

Klepet lahko uporabite tudi za zbiranje asociacij ali pregovorov na določeno temo, na primer:

»Kateri pregovori vam pridejo na misel ob besedi učenje?« ali »Kateri pridevniki vam pridejo na misel ob besedi varnost?«

Dovolite tudi zasebne klepete med udeleženci. Prav tam se razvijajo osebni, »skrivni« in stranski pogovori, ki bi sicer potekali v neformalnih prostorih med odmori. Tudi tam jih kot trener/-ka ne bi nadzorovali, zato to hkrati sporoča zaupanje in omogoča samostojnost v spletnem usposabljanju.

4. *Ustvarite nekaj skupaj!*

Izkoristite možnosti simbolnega ali grafičnega virtualnega ustvarjanja za krepitev občutka skupnosti v skupini. Če vsi v petih minutah skupaj narišejo rojstnodnevni šopek za slavljenca, najlepšo korona masko ali kraj hrepenenja za naslednje počitnice, hitro nastanejo spontani, nenavadni in čustveni izdelki, ki ostanejo v spominu.

Pomembno je izbrati nalogo, ki se osebno dotakne vseh in jih poveže, ne pa abstraktne naloge, kot so običajne »vaje« (npr. »Narišite demokracijo«).

Takšne podobe omogočajo ponovni simbolni vstop ob naslednjem spletnem srečanju, ustvarjajo čustvena sidra v dokumentaciji ali pa jih je mogoče natisniti in poslati udeležencem.

5. *Uporabite analogni svet!*

Spletna usposabljanja potekajo v resničnem svetu. Kjer je le mogoče, uporabite to oprijemljivost skupaj z udeleženci. Predstavitveni ali evalvacijski krogi z uporabo predmeta iz lastnega okolja posredujejo osebne informacije in naredijo udeležence bolj »otipljive«.

Lahko zbirate pojme ali razpoloženja iz usposabljanja in povabite udeležence, da za vsakega izberejo predmet, ali jih prosite, da v eni minuti ustvarijo predmet iz papirja. Namesto obsežnih predstavitev s prosojnicami je pogosto prijetneje pisati na list ali tablo za sabo, se premakniti in zapustiti statičnost videokonference.

Rezultate dela lahko udeleženci zapišejo, kot simbole upodobijo na papirju ter jih pokažejo kameri, vi pa jih lahko razporedite po tleh in prikažete z drugo kamero. Preprosta možnost je tudi, da se pari odpravijo na kratek sprehod, se med hojo pogovarjajo po telefonu in se nato fizično »vrnejo« v skupino.

6. *Zvok vklopljen! Kamera vklopljena! Lasten pogled (Self-view) izklopljen!*

V manjših skupinah do približno 20 oseb z večino sistemov ni več nujno izklapljati mikrofонов. Ugašanje namreč pogosto ustvarja občutek konference, kjer je treba zaprositi za besedo. Izogibajte se takšni drži in povabite udeležence, da imajo mikrofone vključene ter spodbujajte spontano vključevanje v pogovor. Če pride do zmede, se vedno najde rešitev – ključni izziv pa je tako ali tako vzpostaviti živahno razpravo.

Samoumevno naj bo, da so kamere med usposabljanjem vključene. Pogosta praksa izklapljanja kamer med odmori ni nujna – povabite udeležence, naj kamere ostanejo vključene tudi takrat. To sporoča, da smo še vedno »prisotni« in omogoča spontano nastajanje neformalnih pogovorov.

Nekateri sistemi omogočajo izklop lastnega pogleda (»self-view«). Spodbudite udeležence, naj to preizkusijo, da se ne bodo ves čas počutili kot pred ogledalom, temveč bodo lažje zaznavali druge brez pretirane osredotočenosti nase.

7. *Umaknite se v ozadje!*

Izklop zvoka in/ali slike je lahko za vas kot moderatorja včasih koristen način za krepitev interakcije znotraj skupine in za preprečevanje pretirane osredotočenosti na vodenje. Ko v plenumu odprete prostor za interakcijo, lahko zavestno poveste, da se simbolno umikate iz kroga, poslušate, vendar niste prisotni z zvokom in/ali sliko. S tem skupina prevzame več osebne odgovornosti za obravnavo svojih tem.

Enako velja za refleksijske procese v celotni skupini po delu v manjših skupinah. Zlasti v virtualnem prostoru ljudje pogosto čakajo, da jih trener »pokliče«. Določite obdobje 5–15 minut kot odprti čas za refleksijo skupine, izklopите zvok in/ali sliko ali se umaknite na rob kadra, poslušajte ter sproti razvrščajte niti razprave, ki jih boste kasneje lahko prevzeli. Vedno znova prenašajte odgovornost na udeležence, da si med seboj dajejo prostor in besedo ter tako ne zapadejo v klasičen seznam govorcev.

To velja tudi za prehode iz manjših skupin nazaj v 'skupni prostor'. Namesto strogega tehničnega časovnega nadzora lahko (kolikor okvir usposabljanja to dopušča) omogočite svobodno vračanje v plenum. Druge možnosti za ustvarjanje »mehkih prehodov«, pri katerih moderator ne dominira, so, da se člani manjših skupin med seboj obiskujejo, da moderator obišče skupine, ali da se nekdo iz skupine, ki se je že vrnila, pridruži skupini, ki še dela.

8. *Vizualizirajte raznolikost perspektiv in čustev!*

Še manj kot pri neposrednih srečanjih je v virtualnem prostoru mogoče spontano zaznati različna mnenja, poglede in čustva. Zato so potrebni zavestni posegi, ki to naredijo vidno, tudi zunaj vaj.

V večjih skupinah so uporabna anketna orodja za anonimno odpiranje spornih vprašanj in tem, ki jih je nato mogoče produktivno obravnavati naprej. V manjših skupinah je zelo preprosta in jasna možnost preimenovanje lastnega imena v sistemu: pri vprašanju, kot je »kako zadovoljni ste z ...«, vsi udeleženci za svoje ime zapišejo številko od 0 do 10. Večja odstopanja, nezadovoljstvo in čustva, ki presegajo vaje, postanejo takoj vidna in jih je mogoče tudi obravnavati.

Vprašanja, kot so »kakšne barve si danes?«, »katera vrednota je trenutno osrednja v tvojem življenju?«, »kje bi si zdaj želel/-a biti?«, je mogoče hitro vizualizirati ob ali namesto imena. Pri skupinskem delu je smiselno, da udeleženci ob vrnitvi v 'skupni prostor' za svoje ime zapišejo tudi številko ali ime svoje delovne skupine, da ostane raznolikost pregledna.

9. *Pika na i – udeležencem vnaprej pošljite presenečenje!*

Pri usposabljanjih v živo vedno obstajajo fizični trenutki skupnosti: kroži škatla čokolade, ljudje skupaj pijejo kavo, razdeljujejo se gradiva ali brošure, ob slovesu se podarijo manjša darila z logotipi ...

Če imate možnost, udeležencem vnaprej pošljite »paket presenečenja« z opombo: »Odprite šele med spletnim usposabljanjem!«. Vsebuje lahko materiale, sladkarije ali kaj, kar je povezano s temo usposabljanja. paket je lahko enak za vse ali, še bolj prefinjeno, vsebuje različne stvari. Delovna gradiva in vsebinske naloge za to niso najbolj primerne; za to raje izkoristite samo spletno usposabljanje.

Med spletnim usposabljanjem lahko pakete skupaj odprete, jih pokažete drug drugemu in morda celo skupaj pojedete prigrizek ali nadaljujete naslednji sklop s kavo v novi skodelici pred zaslonom.

D Ozadje razširjanja pristopa: usposabljanje trenerjev

Biti trener je več kot le branje dejavnosti in njihovo izvajanje v skladu z opisi in s pomočjo delovnih listov; biti trener je tudi več kot le posredovanje dejavnosti in konceptov delavnic, ki ste jih sami izkusili. Biti trener pomeni predvsem veliko razmišljanja o lastnem biografskem razvoju, odnosu do ljudi, izobraževanju (poučevanju in učenju) in delu s skupinami v posebnih izobraževalnih prostorih. Vse to pomeni, da si pripravljen na odprt proces pogleda vase, pridobivanja povratnih informacij in konstruktivne kritike od kolegov ter da postaneš vsestranski v tem, da v vsakem danem izobraževalnem trenutku s ciljno skupino narediš najboljše. Z drugimi besedami: odpovedovanje vnaprej pripravljenim konceptom, načrtom in dejavnostim v imenu tistih, ki so prisotni, je prav tako pomembno kot imeti široko paleto izobraževalnih »orodij«.

Zato priporočamo, da celovito usposabljanje izobraževalcev vključuje naslednje štiri dele; kot vedno bodo v resnici obstajali dobri razlogi za prilagajanje in izbiro med njimi.

Celovit koncept usposabljanja trenerjev (multiplikatorjev)

A Spoznavanje programa, njegovega koncepta in dejavnosti

Kot bodoči izobraževalec se morate seznaniti in kot udeleženec izkusiti celoten obseg izobraževalnega programa. Glede na obseg lahko to traja en vikend ali cel teden; da se vključite tudi v dinamiko skupine in proces osebnega sodelovanja z drugimi.

B Preizkušanje dejavnosti in poglobitev samorefleksije

V drugem delu morate preizkusiti vodenje zlasti procesno usmerjenih dejavnosti v zaščitenem prostoru skupine. Namesto tega lahko morda spremljate izkušene trenerje v praksi in preizkusite nekatere manjše dele. Pomembnejši vidik je tu samorefleksija: kaj je zame kakovost? Kako lahko oblikujem cenjene prostore za krepitev in sodelovanje? Kako se lahko učim od svojih kolegov? Naslednji del se posebej osredotoča na te vidike in ponuja praktične dejavnosti za to. Glede na raven teoretičnega poglobljanja lahko uporabite tudi dele tega dokumenta – tiste, ki se nanašajo na družbenopolitično in didaktično ozadje.

C Redno mreženje in coaching

Po pridobitvi nekaj praktičnih izkušenj priporočamo redna (spletna) srečanja s skupino trenerjev za medsebojni coaching in svetovanje. Izmenjujemo si lahko zahtevne situacije in ganljive »vrhunce«, kar stabilizira kakovost usposabljanj za vse. Za to ponujamo shemo „coaching s strani kolegov“ v sedmih korakih.

D Demokratično vrednotenje

Ko se oblikuje stabilna mreža izobraževalcev, je po približno enem letu morda čas za razmislek in natančnejše spremljanje kakovosti kot celote. Vendar pa vrednotenje v celovitem smislu ne sme biti le dodatna obveznost, ki jo je mogoče izogniti, ampak mora postati del skupne izobraževalne izkušnje. Zato smo razvili pristop demokratičnega vrednotenja, ki lahko pomaga osredotočiti se na „uporabo“ namesto na abstraktno znanstveno „resnico“.

1. Merila kakovosti za profesionalne trenerje

Na mednarodni konferenci so se zbrali predstavniki različnih pristopov in projektov argumentacijskih usposabljanj. V participativnem procesu so bili dorečeni kriteriji kakovosti za trenerje (Boeser / Wenzel 2019). V strnjeni obliki so bili oblikovani štirje standardi kakovosti, ki naj služijo kot usmeritev za profesionalni razvoj trenerjev; podprti so bili z navedki iz intervjujev z eksperti.

1. Facilitatorji/trenerji se kritično soočajo z družbenimi in političnimi trendi. Razpolagajo z metodološkimi, vodstvenimi in socialnimi spretnostmi ter z avtentičnostjo, humorjem in umirjenostjo.
2. Zavzemajo se za pluralistično demokracijo in človekove pravice. Ves čas ostajajo samokritični (tudi glede lastnega dela kot trenerji) ter so pripravljeni na stalni strokovni razvoj in nadaljnje izobraževanje.
3. Zastopajo načelo »odprte kode« (open source) in so zato pripravljeni deliti gradiva ter omogočati hospitacije pri usposabljanjih.
4. Priporočljivo je usposabljanje multiplikatorjev.

Vsebinske razsežnosti nadaljnega usposabljanja trenerjev

Priporočamo razširjanje kompetenc trenerjev z delom na naslednjih temah oziroma z dodatnimi usposabljanji na področjih:

- nenasilna komunikacija,
- sovraštvo, usmerjeno proti različnim skupinam,
- rasizem v jeziku,
- vpliv družbenih predsodkov in razmerij moči,
- avtoritarne strukture.

Pričakovanja do trenerjev / metodologija

Brez dogmatizma, a z zavedanjem ...

- lastne politične drže, ki je ne prenašajo v usposabljanje,
- lastnih privilegijev (npr. perspektive bele večine),
- nerešljivih dilem demokracije.

Vsaka sodelujoča skupina potrebuje poseben nabor metod in empatičnih interakcij, prilagojen njihovem predznanju (npr. predsodkom, politični participaciji), stopnji izobrazbe, pogumu, politični odtujenosti ali utrujenosti, zadržanosti oziroma pripravljenosti na soočanje s konfliktom.

Pogosto je za razpravo bolj razumljivo in spodbudno, če trener ali trenerka prizna lastne negotovosti (npr. lastne napake, predsodke in vrzeli v znanju).

2. Oblikovanje prostorov opolnomočenja

Naslednji kviz lahko služi kot praktična senzibilizacija za trenerje, da v usposabljanjih o soočanju z antidemokratskimi slogani celostno vključujejo elemente opolnomočenja (za več informacij o tem, kako opolnomočenje vključevati v državljansko vzgojo v času strukturnih travm in ogroženega duševnega zdravja glej VIA Bayern 2024 ter primerjaj poglavji A3 in C3 v tem zvezku).

Metoda

1. Ste facilitator/-ka delavnice in skupaj s sofacilitatorjem/-ko pripravljate usposabljanje o antidemokratskih sloganih. Eden od partnerjev se trenutno sooča z izzivi, ki ga močno omejujejo (izkušnje nasilja, naravne nesreče, bolezni, družbenih pretresov ipd.). Sporoči, da on in njegova ekipa trenutno nimajo prave kapacitete za izvajanje usposabljanja. Kako boste ravnali?

- Partnerja vprašate, kaj trenutno potrebuje, in seminar prilagodite njegovim potrebam. Prav v takšnih situacijah je mogoče opolnomočenje dejansko izkusiti. Ta izkušnja ne bo pomembna le za partnerja, temveč tudi kot konkreten primer opolnomočenja v praksi za vse udeležence.
- Imate že pripravljen program in odgovorni ste financerju. Žal se boste morali odpovedati sodelovanju partnerja in seminar izvesti brez njega.
- Partnerja skušate prepričati, naj vseeno sodeluje. Če še vedno ne želi, uporabite svojo moč in nanj izvajate pritisk.

Refleksija

Odvisno je od okoliščin. Lahko se zgodi, da ste kot facilitator/-ka postavljeni v razmere, ki dopuščajo le malo fleksibilnosti. Prvi odgovor je seveda tisti, ki najbolj jasno opolnomoča vse vpletene ter deluje procesno usmerjeno in participativno. Svetujemo, da – če imate to možnost – z odgovornimi ponovno odprete razpravo o možnih manevrskih prostorih; pogosto je mogoče več, kot se sprva zdi. Tretja možnost je z vidika opolnomočenja napačna. Moč, ki jo imate, je treba uporabljati zavestno, utemeljeno in v dobro vseh v kontekstu opolnomočenja, ne pa brez razloga, kot v tem primeru.

2. Ste facilitator/-ka delavnice in razvijate strukturo delavnice. Ker ste glede določenih tem negotovi, želite vključiti strokovno znanje. Koga povabite kot govorca?

- Sami ste strokovnjak/-inja in pripravite predstavitev v PowerPointu s strokovnimi slikami in besedili.
- Povabite glavnega govorca o antidemokratskih sloganih.
- Dogodek pripravite skupaj z udeleženci. Udeležencem ponudite možnost, da predstavijo svoje izkušnje in znanja ter jih pri tem spodbujate in podpirate.

Refleksija

Najbolj opolnomočujoča možnost je seveda tretja. V tem primeru govorci sami doživijo opolnomočenje in ga s tem naredijo oprijemljivega tudi za druge udeležence. Ta možnost je najbolj participativna, hkrati pa tudi časovno najbolj zahtevna. Zanj je treba zagotoviti dovolj časa in tudi finančna sredstva za ustrezno nadomestilo govorcev. Predavanja v prvem in drugem primeru ponavljajo precej neopolnomočujoče strukture tipa »strokovnjak pove, kaj je prav, mi pa poslušamo«. V okoljih, kjer je na voljo malo časa za pripravo delavnic ali kjer gre predvsem za prenos kognitivnega znanja, je to seveda lahko upravičeno. Kljub temu želimo poudariti, da opolnomočenje nikoli ne deluje zgolj na kognitivni ravni, zato vas vabimo, da tudi v predavanja vključujete čustvene in akcijsko usmerjene elemente.

3. Načrtujete časovni potek usposabljanja o antidemokracijskih sloganih. Kako se lotite načrtovanja?

- posamezne dele usposabljanja natančno načrtujete in skrbite, da se časovni okvirji med procesom dosledno upoštevajo;
- povsod načrtujete časovne rezerve, da se lahko odzivite na aktualne procese; načrtujete zelo natančno, hkrati pa ostajate vedno odprti za pobude udeležencev.

Refleksija

Procesna usmerjenost zahteva fleksibilnost. Seveda mora biti delavnica dobro in natančno načrtovana. Po našem mnenju je pri vodenju odprtih, procesno usmerjenih usposabljanj na temo demokracije ključno, da ostajamo prilagodljivi, da načrtujemo časovne rezerve, imamo pripravljene različice A, B in C, se odzivamo na pobude, potrebe in prispevke udeležencev ter zanje tudi zavestno načrtujemo čas. To zahteva tudi dobro usklajevanje s sovoditelji, ki morajo biti sposobni delovati s podobno stopnjo fleksibilnosti.

4. Vodite večdnevno usposabljanje. Med kosilom prvega dne vam mlad udeleženec pove, da je hiphop plesalec, da že vrsto let dela kot učitelj in da ga je hiphop zelo opolnomočil. Ta udeleženec nima izkušenj kot trener na področju državljanske vzgoje.

- z udeležencem se poglobljeno pogovorite in mu poveste, da vas je njegova zgodba zelo nagovorila;
- ob koncu dneva udeleženca na kratko predstavite in druge udeležence povabite, da se zvečer od njega učijo hiphopa;
- udeleženca spodbudite, da v okviru usposabljanja izvede kratek hiphop tečaj.

Refleksija

Tudi tukaj je treba presoditi, kaj je v danem kontekstu mogoče. Vse možnosti so izraz priznanja. Najbolj opolnomočujoča, na vire usmerjena in participativna možnost je seveda tretja. V tej različici so udeleženceve kompetence vzete tako resno, da lahko skoraj deluje na ravni enakovrednosti. Moč seminarja se v tem trenutku na participativen način začasno prenese nanj.

Po naših izkušnjah so udeleženci pogosto zelo presenečeni, ko jim ponudimo primerljive priložnosti, in pri prevzemu facilitacije za kratek čas pogosto potrebujejo dodatno podporo. Smiselno je ponuditi tudi kratek pogovor o njihovi vlogi in prispevku. Podobne procese smo že večkrat spremljali in lahko poročamo, da se pogosto razvijejo presenetljivi, izjemni in zelo opolnomočujoči procesi ter rezultati. Iz tega lahko izhajajo tudi povezave s kreativnim soočanjem z antidemokratskimi slogani, ki nudijo konkretne navdihe in dodatno motivacijo.

5. Iščete so-voditelja oziroma so-facilitatorja za svoje usposabljanje. Katera merila uporabite pri izbiri?

- So-facilitator mora dobro poznati pristop usposabljanja ter njegove vsebine, tako teoretično kot praktično.
- S seboj vzamem svojo najboljšo prijateljico, saj se z njo počutim varno.
- S so-facilitatorjem moram imeti dober odnos: odnos, ki temelji na spoštovanju, senzibilnosti in opolnomočenju.

Refleksija

Vse navedene kriterije je seveda treba upoštevati. Pomembno je, da se kot trener ali trenerka počutite varno. Ali je vaš najboljši prijatelj ali prijateljica tudi kompetentna za konkretno nalogo, pa je treba preveriti. So-voditelj ali so-voditeljica mora seveda imeti ustrezno znanje o temah, povezanih z antidemokratskimi slogani. Z našega vidika pa je posebej pomembno, da imamo s so-voditelji dober odnos oziroma vez. Prvič zato, ker lahko tak odnos služi kot zgled varne povezanosti. Drugič pa zato, ker velja rek »riba smrdi pri glavi« – če voditelji delavnice med seboj ravnaajo spoštljivo, senzibilno in opolnomočujoče, s tem ustvarijo okvir, v katerem bodo tudi udeleženci ravnali podobno. Odnosi med voditelji so zato bistveni za odnose vseh oseb v usposabljanju. Če pride do konfliktov z udeleženci ali med njimi, bi morali voditelji kritično preveriti, ali je to morda povezano tudi s konflikti v voditeljski ekipi. Veliko vlagamo v dobre odnose med izvajalci in delavnic ne izvajamo, če so konflikti v ekipi voditeljev preveliki, saj želimo s tem zaščititi udeležence.

6. Po usposabljanju vas nekdo obtoži, da seminarja niste dobro vodili, da očitno niste bili pripravljeni, ker so včasih udeleženci prevzeli pobudo in je bilo vse skupaj le otročje, zabava in igra z malo vsebine. Kaj se je zgodilo in kako ravnate?

- Pristop opolnomočenja očitno ne deluje. Ne bom ga več uporabljal/-a.
- Udeleženci niso razumeli, kaj se je dogajalo na usposabljanju. Bolje jim moram razložiti.
- Udeleženec je siten in ni razumel bistva. Ni treba jemati vsake kritike resno.

Refleksija

Po našem mnenju bi morali biti opolnomočujoči seminarji zabavni, igrivi in udeležencem pustiti lahek, morda celo vesel občutek. Ali smo sploh vajeni seminarjev doživljati na tak način? Ali ne velja pogosto prepričanje, da mora biti seminar, ki ga jemljemo resno, tudi »naporen« – z dolgim sedenjem, zapletenimi vsebinami in predstavitvami v PowerPointu? Prepričani smo, da učenje poteka še bolje, če ga spremljata veselje in navdušenje, zlasti kadar vključuje tudi čustveno in akcijsko raven. Iz naših

Izkušenj pa izhaja, da je treba udeležence ves čas jemati s seboj in koncept pojasnjevati že od samega začetka. Pogosto po vsaki vaji razložimo, kakšen učni korak je bil v njej prisoten. To udeležencem daje nekakšno dovoljenje, da v učenju uživajo, hkrati pa dobijo povratno informacijo o tem, kaj so se naučili. Ko to uspe, pogosto slišimo odzive, kot so: »O, dan je že mimo, kakšna škoda!« ali »Nisem si mislil/-a, da se lahko v enem dnevu toliko naučim in da je to lahko tako zabavno!«

3. Coaching in svetovanje

Namesto poskusov odpravljanja obstoječih problemov se trenerji v spodnjih dveh dejavnostih učijo, kako v praksi usposabljanj probleme preoblikovati v osebne izzive.

Problemi se predstavijo v skupini, pri čemer se uporabijo viri skupine kolegov in kolegic za celostno analizo osebnega izziva ter za razvoj različnih možnih pogledov za prihodnost. Takšni pogledi, razviti na podlagi enega konkretnega primera, pogosto pomagajo tudi drugim, da pri svojem delu na delavnicah naredijo korak naprej.

Metoda

1. Trenerjem predstavite razliko med problemi in osebnimi izzivi ter jo vizualizirajte na plakatu (flipchartu).

Pogosto zahtevne situacije v svojem delu opredeljujemo kot problem, ki ga je treba rešiti. Govor o problemih pomeni zunanjo perspektivo: nekaj »tam zunaj« je treba popraviti. S tem je pogosto povezan pogled na svet, ki temelji na pomanjkanju in tudi predpostavka, da je mogoče problem tehnično in linearno rešiti.

Prvi korak je, da probleme, ki jih zaznavamo pri svojih usposabljanjih, preoblikujemo v osebne izzive. Osebni izzivi:

- so odprta vprašanja,
- vsebujejo besedo »jaz ...«,
- so oblikovani s pozitivnim potencialom za prihodnost,
- jih lahko (vsaj delno) naslavlja oseba, ki ima ta izziv,
- se nanašajo na vrednote in osebno držo.

Primer: Nekdo lahko problem opiše takole: »Problem je, da udeležencem ni mar in da ne prihajajo pravočasno.« Takšna formulacija ni ravno spodbudna in vodi v smer nadzora in sankcij.

Preoblikovanje v osebni izziv bi lahko zvenelo takole: »Želim izboljšati svoje načine motiviranja in navdihovanja udeležencev, da bi tudi sami prevzeli odgovornost za uspeh delavnice.«

Na ta način izziv zveni bolj ustvarjalno in odpira prostor za novo prihodnost ter nove ideje.

2. Oblikujte pare, v katerih udeleženci zberejo osebne izzive, ki bodo izhodišče za kolegialni coaching. Vsak par naj razmisli o osebnih izzivih, ki jih želi prinesiti v skupino. Partnerja si v paru pomagata, da vsak zase oblikuje svoj osebni izziv (izziva ne oblikujeta skupaj).

Ti izzivi so lahko:

- konkretne zahtevne situacije v usposabljanju,
- vprašanja, povezana z lastno vlogo ali odločitvami, ki jih je treba sprejeti,
- splošna, tudi teoretična vprašanja, povezana z izvajanjem usposabljanj o antidemokratskih sloganih.

Različica metode

Za bolj poglobljeno pripravo na oblikovanje osebnih izzivov udeležence povabimo, da narišejo sliko ali simbol težave, s katero se soočajo. Ob skupnem ogledu slike nato skupaj razvijejo formulacijo posameznega osebnega izziva.

1. Udeležence prosite, naj za svoj osebni izziv poiščejo udaren »časopisni naslov« ali »naslov filma« ter nato individualno razdelajo svoj osebni izziv v skladu z zgoraj navedenimi kriteriji.
2. Izzive razvrstite na tablo in poskusite oblikovati skupne naslove za različne skupine izzivov. Skupaj z udeleženci se odločite, s katerim izzivom boste začeli. Pomembno je, da začnete s konkretnim osebnim izzivom ene osebe in ne s splošnimi izzivi. Ko obdelate en konkreten primer, drugi udeleženci pogosto že sami najdejo nove perspektive za svoje podobne primere.
3. Udeležencem na plakatu predstavite naslednjih sedem korakov kolegialnega coachinga (Rabenstein et al. 2001) in jih pustite vidne skozi nadaljnje korake. Pojasnite, da ta metoda uporablja vire in izkušnje kolegov namesto zunanjega strokovnega znanja. Posebej uporabna je v kontekstu nevladnih organizacij, kjer ni na voljo profesionalne ali institucionalizirane zunanje podpore.

Nato povabite osebo, ki je predstavila primer, da sede poleg vas, okoli nje pa oblikujete »coaching skupino« s približno 4–5 udeleženci v ločenem krogu ter moderirajte teh sedem korakov.

Refleksija

Metodo reflektirajte skupaj z udeleženci in jih povabite, da razmislijo in delijo, kje bi lahko kolegijski coaching v prihodnje uporabili za obravnavo primerov znotraj svojih projektov.

Kolegialni coaching – sedem korakov

Naslednjih sedem korakov je treba razložiti, preden metodo začnemo izvajati. Pojasnila v ležečem tisku niso namenjena vizualizaciji, temveč služijo kot opora izvajalcu pri razlagi metode.

1. Predstavitev osebnega izziva s konkretnim primerom s strani nosilca primera

Nosilec primera govori izvajalcu/trenerju, skupina za coaching zgolj posluša.

2. Asociacije skupine za coaching:

»To me spominja na ...«, »ko to slišim, pomislim ...«, »ob tem čutim ...«

Ta korak pokaže nosilcu primera, da ni sam/-a; izziv se razširi na širšo skupino ljudi, kar krepi občutek deljenja izkušenj. V skupini za coaching ni razprave, temveč le deljenje podobnih izkušenj.

3. Postavljanje pojasnjevalnih vprašanj s strani skupine za coaching

Brez razprave z nosilcem primera; cilj je zgolj razjasniti situacijo.

4. Zrcaljenje s strani skupine za coaching

a) »Jaz kot nosilec primera v tej situaciji čutim, mislim ...«

b) »Jaz kot oseba, ki je prav tako vključena v situacijo (član ekipe, vodja, prijatelj, druga stran v konfliktu ...), čutim, mislim ...«

Gre za menjavo perspektive, ki nosilcu primera omogoča, da sliši svoj glas in tudi »glasove drugih«, ki jih situacija zadeva.

5. Povratna informacija nosilca primera:

»To je zame pravilno«, »to je zame novo in zanimivo«, »to se razlikuje od mojega doživljanja ...«

Nosilec primera deli svoje odzive, s čimer ovrednoti prispevke skupine in pokaže, kako ti delujejo kot vir podpore.

6. Zbiranje ustvarjalnih idej in možnih rešitev za prihodnost s strani skupine za coaching

Izvajalec zapiše vsako idejo brez cenzure. Ideje lahko prispevajo vsi – tudi izvajalec in opazovalci zunaj ožje skupine za coaching.

7. Povratna informacija nosilca primera o idejah:

»To je uporabno«, »to sem že poskusil/-a«, »tega ne bom naredil/-a ...«

Izvajalec z zeleno barvo označi ideje, ki so uporabne, in tako izpostavi nove možne poti za soočanje z osebnim izzivom v prihodnje.

E Ozadje kakovosti: demokratična evalvacija

1. Kakovost – standardi in dileme

Obstaja veliko različnih razumevanj in tudi nesporazumov o tem, kaj bi lahko bilo usposabljanje za odziv na protidemokratske slogane. Mednarodna konferenca je zbrala predstavnike različnih pristopov in projektov v tem kontekstu. V participativnem procesu je bilo obravnavano vprašanje „standardizacije“ in meril kakovosti (Boeser / Wenzel 2019). Poleg tega so bili intervjuvani avtorji praks, znanstveniki in institucije s področja državljanske vzgoje, ki so prispevali svoje poglede na profesionalizacijo državljanske vzgoje na tem področju. Glavni rezultati so predstavljeni tukaj in predstavljajo smernice za naš pristop k usposabljanju.

Izraz »standardi kakovosti« je bil izhodišče za obravnavanje raznolikih razvojnih trendov na področju usposabljanja za argumentacijo. To takoj sproži temeljno razpravo, ki je neločljivo povezana z vsako profesionalizacijo, zlasti na področju izobraževanja: v kolikšni meri standardizacija vodi k *poenotenju*, ki ne upošteva več nujnosti procesne in predmetne usmerjenosti v političnem izobraževanju? Ali ozki standardi dejansko ne izključujejo tistega, kar politično izobraževanje predstavlja: nenehno spreminjajočega se pristopa k ciljnim skupinam, situacijam in spreminjajočim se družbenim zahtevam? To je bilo izraženo tudi v intervjujih z razvijalci, strankami in avtorji:

Po drugi strani pa bi lahko raznolikost ponudb, pristopov in metodoloških elementov vodila k *samovoljnosti* in razvodenelosti bistva „usposabljanja za argumentacijo proti pogovorom v gostilnah“. Ali bi se ponudbe lahko uporabljale na tako samovoljen način, da bi izgubile zahtevo političnega izobraževanja samega? Ali ni potrebna določena „varnost pričakovanja“, da se zagotovi podobno bistvo za stranke in udeležence, zlasti glede naslova usposabljanja?

Kakšen je torej pravi način profesionalizacije?

Morda je že samo vprašanje, kaj je »pravilen način«, napaka. Klaus-Peter Hufer navaja: »Demokratična kultura vključuje tudi pogovore o spornih temah in pripravljenost za konflikt«. Če naj to velja tudi za profesionalizacijo treninga argumentacije, gre manj za pravi način in bolj za raziskovanje področij napetosti in zoževanje področja na način, ki na eni strani omogoča raznolikost, na drugi pa omogoča oblikovanje skupnih standardov. Zavedanje teh področij napetosti in razmišljanje o njih lahko vodi do profesionalnega odnosa, ki se zaveda dileme lastnega stališča, hkrati pa je odprt za nove impulze.

Tako postane jasno, da razprava o kakovosti na eni strani tvega absolutizacijo posameznih vrednot, kot so raznolikost, standardizacija ter prepir o njih, na drugi strani pa ponuja priložnost za razmislek o produktivnih področjih napetosti in prepoznavanje dileme. In to je tudi prispevek k demokratični kulturi diskurza.

Tudi za samo usposabljanje za argumentacijo obstajajo nerazrešljiva področja napetosti: na eni strani zastopamo normativno zahtevo »proti« obliki diskurza, ki postaja absolutna; na drugi strani pa sami ne smemo nastopati z enako moralno aroganco in vsemogočnostjo, kot jo očitamo tistim, ki izražajo protidemokratske slogane. To se je ponavljalo tudi v raziskavi in intervjujih.

To zadeva jedro demokracije same: kako zagotoviti svobodo tistim, ki izražajo mnenja, ki nam niso všeč, ne da bi pri tem spodkopali demokracijo samo? Zato mora tudi sam proces usposabljanja odražati to napetost in se z njo produktivno spoprijeti z njim. Ne gre za usposabljanje „o“ protidemokratskih sloganih, ampak za izkušnjo kolektivnega procesa v zaščitenem prostoru, v katerem je mogoče raziskovati nove načine sobivanja.

2. Kazalniki uspešnosti

Splošni pristop usposabljanja, ki se ukvarja z antidemokratskimi slogani, je mogoče strniti v tri vidike, ki so bili združeni v jedro in podprti s citati iz intervjujev na terenu:

1. Priznavanje raznolikosti

Priznано je, da je dopuščanje raznolikosti – tudi neprijetne raznolikosti – del bistva demokracije in eden od njenih zaščitnih ukrepov.

2. Nujnost kritične samorefleksije

Izziv obravnavanja raznolikosti se pojavi za vsakogar in je vedno predmet kritične refleksije. To velja zlasti za izobraževalce, ki morajo odgovorno nenehno preverjati svoja stališča in vrednote, da bi ohranili enakopravnost v izobraževanju.

3. Zaščita demokratičnih standardov

Obstoječe temeljne pravice in temelji človekovih pravic je treba spoštovati in braniti v smislu radikalne demokracije.

Na podlagi mednarodne razprave in ob upoštevanju obstoječih programov v partnerskih državah se zdi primerno, da usposabljanja podpirajo naslednjih sedem ciljev.

1. „Spodbujanje demokracije v Evropi“ ustvarja prostore za srečanja in razumevanje, ki omogočajo kritiko izjav na eni strani in spoštovanje ljudi na drugi.
2. Približevanje drug drugemu z razumevanjem je predpogoj za produktivno ukvarjanje s problematičnimi izjavami. Ozaveščanje o ozadju takih izjav in njihovem „zakaj“ je ključnega pomena za sodelovanje v razpravi, ki ljudi jemlje resno, vendar ne pušča stališč nespornih.
3. Usposabljanja ozaveščajo o političnih stališčih, prepričanjih, ljudeh in svetovnih nazorih sebe in drugih, da bi lahko zavzeli utemeljeno stališče.
4. Usposabljanja tako omogočajo razpravo o tem, kako želimo živeti skupaj v demokraciji zdaj in v prihodnosti. Spoštljiva razprava kot oblika skupnega učenja omogoča iskanje skupnih odgovorov in skupnih rešitev.

6. Usposabljanja tiste, ki so »prepričani o dobrem«, večkrat in produktivno izzovejo glede njihovih slepih točk in predsodkov ter jih spodbujajo k samorefleksiji.
7. Civilna pogumnost se spodbuja z razmišljanjem o komunikacijskih strategijah in tehnikah. Te strategije in tehnike, kot tudi izrecno spodbujanje zavedanja o dilemah, ki so neločljivo povezane z demokracijo, olajšujejo prepoznavanje in dialog o kompleksnosti različnih vrednot in stališč.

Človekove pravice in demokracija so osnova delavnic. Ta temeljna vrednota krepi udeležence v njihovem političnem udejstvovanju. Ozaveščanje o strukturni diskriminaciji je enako pomembno kot aktivno vključevanje in vključevanje tistih, ki so prizadeti zaradi diskriminacije, v seminarje. Poleg pomena varnih prostorov za izražanje državljanske poguma obstajajo tudi oblike, ki namerno omogočajo dialog med nasprotniki v okviru političnega izobraževanja. Impulzi za spremembe se postavljajo v smislu emancipacijskega izobraževalnega dela, ki ljudem omogoča, da dvignejo svoj glas proti omejevanju in razvrednotenju. To ponuja tudi priložnost, da se osvobodijo lastnih omejujočih načinov mišljenja in predsodkov.

Hkrati je pomembno upoštevati omejitve usposabljanja v zvezi z antidemokratskimi slogani: kot so pokazale analize v delih A in B tega zvezka, je v ozadju antidemokratskih sloganov globoka zgodovinska, strukturna in tudi institucionalna diskriminacija. Usposabljanje lahko v tem kontekstu odpre oči in spodbudi razpravo. Vendar pa samo po sebi ne bo moglo odpraviti teh strukturnih pojavov.

3. Vrednotenje kot demokratični impulz

„Zdaj še vrednotenje – kot da že nimamo dovolj dela!“

Mnogi poznajo ta občutek dodatnega bremena in s tem povezano potrebo po opravičevanju pred zunanjim merilom. Nadzor nad lastnim delom se zdi ogrožen, zunanji „sodnik“ preverja in dvomi o lastnih dejanjih, ki so zapletena in pogosto protislovna, zlasti na medkulturnem področju, ter opozarja na pomanjkljivosti, ne da bi poznal prizadevanja vsakdanjega življenja.

Hkrati je vrednotenje kot samoocenjevanje znano iz manjših raziskav, raziskav o zadovoljstvu ciljnih skupin in individualnih intervjujev – izhodišče so tu znane metode. To je pogosto poskus izpolnitve domnevno klasične zahteve po »znanstvenosti«, ki je povezana z nevtralnostjo in objektivnostjo – hkrati pa obstaja nelagodno občutek, ali so zbrani podatki dovolj izčrpn, ali so lastne zaključke ustrezne in ali izjave niso (lepo) obarvane s prijetnim vzdušjem.

Vrednotenje se doživlja kot polje napetosti med vsakdanjim pragmatizmom in grožnjo. Kako lahko vrednotenje postane motivirajoča sestavina lastnih projektov in procesov? Kako lahko vrednotenje konstruktivno prispeva k lastnim praktičnim ukrepom v kontekstu medkulturnosti, migracij in struktur diskriminacije? Kako se lahko vrednotenje razume kot demokratični proces pogajanj? Kaj bi bila »demokratična evalvacija« in kakšen je njen osnovni pristop, ki presega konkretne metode? Kenneth Howe to opredeli takole: »Metodologije izobraževalnih raziskav ni mogoče ocenjevati ločeno od njihovega odnosa do demokratičnih ciljev.« (Howe 2003, str. 11)

Osnova za to so **štiri osnovna načela demokratičnega vrednotenja**

1. Ocena – Demokratična evalvacija se osredotoča na vire in potencial lastnega dela. Osnovno vprašanje, usmerjeno v preteklost, »Kaj je doslej šlo narobe?«, postane osnovno vprašanje, usmerjeno v prihodnost: »Kaj nam pomaga in koristi pri oblikovanju prihodnosti?« Pomembno je tudi ustvariti okvir za ankete in zbiranje podatkov, ki temelji na oceni.

2. Sodelovanje – participativna evalvacija se oddalji od domnevno »nevtalne« zunanje perspektive in se odpre za perspektive tistih ciljnih skupin, ki so bile prej izključene iz takih procesov.

Te se iz »ponudnikov podatkov« preoblikujejo v enakovredne udeležence v celotnem procesu ocenjevanja. Ocena rezultatov ocenjevanja tako postane tudi medkulturni pogajalski proces.

3. Bližina vsakdanjemu življenju – procesi vrednotenja so zasnovani tako, da so bolj usmerjeni v ciljne skupine. Interaktivni značaj delavnic ter ilustrativni, narativni in simbolični elementi lahko omogočijo novo razumevanje »zbiranja podatkov«. To pomeni tudi, da proces ocenjevanja vedno vključuje elemente skupnega razmišljanja o samem vrednotenju.

4. Strukturne spremembe – v kontekstu struktur diskriminacije demokratična evalvacija pomeni jasno politično pozicioniranje, ki kot zavesten poseg okrepi tudi glasove in pozicije tistih, ki so bili prej izključeni iz diskurza na družbeni ravni. V evalvacijskem procesu se bolj verjetno postavljajo pod vprašaj perspektive večinske družbe, ki se opredeljujejo kot »normalne«, kot tiste, ki so bile prej same po sebi nevidne.

Na splošno je za utrditev zgoraj opisanih načel kot osnovnega organizacijskega odnosa potrebna dolgoročna in široka vzpostavitev kulture demokratičnega vrednotenja. Včasih pa so na začetku koristni in smiselni manjši koraki, ki gredo z roko v roki z opisanim osnovnim odnosom.

4. Sedem korakov demokratičnega vrednotenja

V nadaljevanju je v sedmih korakih opisan procesno usmerjen metodološki pristop k demokratičnem vrednotenju.

Postopek temelji na tristopenjskem pristopu „vključevanja, dialoga in pogajanj“ (House et al. 2000) na eni strani in modelu organizacijskega razvoja „cenilnega raziskovanja“ (Cooperrider et al. 2008) na drugi strani. Jasno je, da demokratično vrednotenje temelji na interdisciplinarnih pristopih k raziskovanju ocenjevanja in na akcijsko usmerjenih pristopih k spremembam.

Poudarek je na „formativni evalvaciji“, tj. nenehnem razmišljanju o lastnih dejanjih, da bi jih izboljšali v prihodnosti. Ne gre za knjigo receptov najboljših metod, ampak za njihovo vključitev v splošno razumevanje evalvacije, ki je koristno in motivira vse vpletene – takrat bodo tudi znane in preizkušene metode prinesle več rezultatov.

Najprej pregled takšnega procesa vrednotenja predstavlja ključna vprašanja, ki lahko evalvacijski skupini pomagajo, da se na začetku orientira v projektu. V smislu „kulture evalvacije“ je pomembno, da se začne z manjšimi začetnimi koraki iz celotnega procesa in nato postopoma gradi na pozitivnih izkušnjah te vrste, da se razvije bolj celovita evalvacija.

Vključevanje: pojasnitev ciljev

1. Začetni kontekst in začetno vprašanje

Kdo je sprožil vrednotenje?

Kakšni so možni nameni tega? Kdo se mora s tem ukvarjati?

2. Vključevanje zainteresiranih strani. Opredelitev teme vrednotenja

Kdo naj podpira in izvaja demokratični proces vrednotenja?

Kdo je vključen, kdo je (namerno) izključen? Kaj konkretno je treba preiskati? Katere povezave in simbole povezujemo z evalvacijo?

Kakšne cilje in merila uspešnosti smo že oblikovali?

3. Delavnica za zainteresirane strani:

Oblikovanje evalvacije z različnih perspektiv Kaj dejansko mislimo z uspehom?

Kaj je naše skupno ocenjevalno vprašanje?

Katera merila, kazalniki in metode želimo uporabiti?

Dialog – skupne raziskave

4. Raziskava obstoječih prednosti, virov in vizij

Kaj v našem projektu že deluje? Kaj nas motivira, da delujemo profesionalno? Kateri so ključni dejavniki za naš uspeh?

Kako si lahko predstavljamo celovito uresničevanje uspeha v našem projektu? Kakšna je vizija optimalne prihodnosti za naše profesionalno delo?

Kako lahko predstavimo rezultate različnim zainteresiranim stranem?

5. Sistematičen pregled raziskav

Kako lahko sistematiziramo podatke tako, da vse zainteresirane strani vidijo dodano vrednost? Katere alternative pisni predstavitvi lahko ponudimo?

Pogajanja – skupaj oblikujemo prihodnost

6. Delavnica za zainteresirane strani: Vrednotenje rezultatov

Kakšni so različni pogledi na rezultate? Kateri dejavniki uspeha naših ukrepov so prepoznavni?

Kakšne „provokativne izjave o prihodnosti“ lahko iz tega izpeljemo? Kakšne koristi imamo za naše strokovno delo?

Kakšne konkretne ukrepe nameravamo sprejeti?

7. Priprava poročila o vrednotenju

Kakšno dodano vrednost prepoznavamo v interaktivnem procesu vrednotenja? Kaj smo se naučili iz procesa vrednotenja?

Kakšna je največja korist vrednotenja za našo prihodnost? Kako lahko to predstavimo drugim?

1. Začetni kontekst in začetno vprašanje/naloga

Vrednotenje se redko začne kot samoumevno, na primer kot letni odmik ali ponavljajoči se sestanki ekipe. Pozitivna stran je, da se vrednotenje zahteva in začne, da se vidi kakovost in sproži spremembe.

Negativna stran je, da se vrednotenje instrumentalizira, da se legitimirajo in znanstveno utemeljijo spremembe, ki so že bile uvedene. Vse to je treba pojasniti in razjasniti, v kolikšni meri je treba upoštevati spodbudo za vrednotenje in za koga je pomembna. Gre za zunanjo legitimacijo dela, ki v bistvu ne zanima tistih, ki so vključeni v organizacijo? Gre za zagotavljanje delovnih mest?

Gre za dokazovanje pomanjkljivosti? Gre za odprto motivacijo za učenje novih stvari o sebi in svojem delu? Ali se udeleženci želijo vključiti v demokratičen proces razmišljanja?

Že sam začetek evalvacije določa sprejemljivost ali odpor do takšnega projekta in zahteva natančno načrtovanje. V tem koraku se združijo tisti, ki želijo preučiti svoje poklicno delovanje.

To je lahko koordinacijska skupina ali kolegij, strokovni oddelek, skupina izobraževalcev in predvsem ljudje, ki jih evalvacija zadeva.

Na tej točki je treba tudi premisliti, ali je v kontekstu (močnih) hierarhij smiselno in mogoče proces oblikovati in moderirati sam v smislu samoocenjevanja ali pa se zdi bolj koristno zunanje moderiranje v smislu zunanjega vrednotenja.

2. Vključevanje zainteresiranih strani

Na tej točki je treba razmisliti, kdo so „zainteresirane strani“ – tj. tisti, ki jih vrednotenje zadeva ali so vključeni vanjo. Vsi ti ljudje imajo pravico do vključitve v proces. Začetek je zelo občutljiv, zlasti na medkulturnem področju. Od samega začetka je treba poskrbeti za proaktivno vključevanje tistih, ki niso na visokih hierarhičnih položajih v organizaciji, ali celo tistih iz migracijskega konteksta, ki nimajo varne organizacijske povezave. Njihovi prvi vtisi o evalvacijskem procesu, njihove skrbi in priporočila so odločilni za poznejšo sprejetost v širšem kontekstu. Zlasti tisti, ki so doživeli diskriminacijo, ki so sistematično izključeni iz projekta in/ali tisti, ki aktivno kritizirajo projekt, bi morali biti osebno povabljeni, da prispevajo svoje mnenje. Ko je identificirana ustrezna reprezentativna skupina zainteresiranih strani, je treba skupaj razmisliti, katere druge zainteresirane strani obstajajo – pa tudi, koga je treba izključiti iz nadaljnjega evalvacijskega procesa zaradi virov ali strateških razlogov. Te odločitve je treba pregledno predstaviti v naknadnem evalvacijskem poročilu.

V okviru priprav se opredeli tudi tema vrednotenja, katere besedilo mora biti posebej pomembno za zadevno skupino. Pogosto je na začetku vrednotenja, na primer z vidika donatorjev, vodilna tema „učinkovitost“. V skupini zainteresiranih strani pa lahko postane jasno, da to za mnoge druge ni prednostna naloga.

Tema je zelo pomembna, zato je treba najti skupno nit vrednotenja, ki je pomembna za vse ali večino ljudi. Poleg tega se vrednotenje pogosto nagibajo k temam, ki so zelo splošne, obsežne in zaradi visokih zahtev težko uresničljive z obstoječimi viri. Jasno opredeljena in konkretna tema, ki jo je mogoče enostavno vključiti v delo organizacije in jo upravljati z razpoložljivimi sredstvi, je osnovni pogoj za nadaljnji proces. Pri izbiri teme vrednotenja v demokratičnem ocenjevanju je treba izogibati se tudi »enostranskemu razmišljanju«, ki predpostavlja, da ena stran (ciljna skupina) zagotavlja podatke drugi strani (ponudnik).

3. Delavnica za zainteresirane strani

Kot metodični pristop se priporočajo „delavnice za zainteresirane strani“, na katerih skupina 5–10 pomembnih udeležencev z interaktivnimi metodami obravnava izvajanje evalvacije. Obravnavajo podobe v svojih glavah in tihe predpostavke glede evalvacije ter skupaj razmišljajo o njih, da bi razvili motivirajoč začetek. Pri tem se lahko uporabijo simboli, konstelacije in prizori. Vprašanje uspešnosti lastnih dejanj se obravnava z različnih perspektiv in skupaj se opredeli vprašanje evalvacije.

Ta korak se osredotoča na razlike v oceni uspešnosti med zainteresiranimi stranmi in je lahko že zelo intenziven proces pojasnjevanja, vendar je temeljni pogoj za omogočanje ocen zbranih podatkov, ki jih podpirajo vsi, in za kasnejše izpeljavo ukrepov, ki so pomembni za ukrepanje. Skupina zainteresiranih strani je odgovorna za nadaljnji proces vrednotenja in se sestaja na ključnih prelomnicah, da pojasni naslednje korake. V interaktivnem delavniškem okolju skupaj opredeli ključna

merila, ki so pomembna v zvezi z vprašanjem vrednotenja, opredeli kazalnike uspešnosti v vsakem primeru in šele nato razmisli, katere znane ali nove metode vrednotenja bi bile koristne za izvedbo. Dogovori se, katere skupine zainteresiranih strani je treba anketirati in v kakšnem obsegu.

4. Raziskava obstoječih prednosti, virov in vizij

V tem koraku ugotovimo, kdaj so se skupine deležnikov, ki jih je treba anketirati, počutile živahne in zavzete v svojem delovnem okolju, kdaj so bile motivirane v svojem poklicnem delovanju in so čutile veliko energije. Kot metodološki element so se izkazale vrednostno usmerjene in osebne »cenilne intervjuje«, ki omogočajo vsakdanje usmerjeno in pripovedno izmenjavo v zvezi z evalvacijskim vprašanjem. V idealnem primeru se tovrstno zbiranje podatkov izvaja tudi v obliki delavnice z raznoliko skupino udeležencev, da se omogoči čim višja raven osebne osredotočenosti in interakcije. Intervjuji se razvijajo skupaj s skupino deležnikov na podlagi teme evalvacije. Poseben poudarek med temi intervjuji je na zaznavanju pozitivnega. Vprašanja vsebujejo cenilne, potrdilne in spodbudne elemente.

Obravnavajo se osebni uspehi in prednosti, situacije in dogodki v delovnem kontekstu pa se vidijo v drugačni luči. Najboljše zgodbe, metafore in konkretne izkušnje se nato predstavijo v majhnih skupinah in skupaj strnijo v vrednote in dejavnike uspeha, ki kažejo, kako lahko delo v okviru zadevnega projekta temelji na soglasju. Vse razlike in konflikti, ki se pojavijo, morajo biti imenovani in izrecno zabeleženi – postanejo pomembni pri interpretaciji in ocenjevanju podatkov. V tem koraku se zbirajo in strnijo zgodbe, izkušnje in čustva, ki se vizualizirajo ali izrazijo in skupaj dokumentirajo.

Z integracijo podatkov v zvezi z različnimi vrednotami se ustvari skupna podlaga, ki je sprejemljiva za vse. To je proces, v katerem se prvotni poudarek ne nanaša na objektivna dejstva ali dane podatke, ampak na intervjuvance in njihove konkretne izkušnje in sposobnosti, ki vodijo njihovo delovanje. Ti so gonilna sila ocenjevanja, zagotavljajo motivacijo in tvorijo podlago za nadaljnje izvajanje rezultatov.

Na podlagi preteklosti, ki se odraža v slišanih zgodbah, se ustvarjajo vizije prihodnosti, ki so v svoji formulaciji opredeljene kot sedanjost. Te vizije temeljijo na vrednotah sedanjosti in tako ostajajo zakoreninjene v realnosti. So kvazi razširitve dejavnikov uspeha. Vizije, ki so formulirane kot sedanjost, se lahko nanašajo na takojšnje spremembe ali na naslednjih pet do 25 let. Oblikovanje vizije je ustvarjalen in estetski proces, v katerem se uporabljajo različne metode, kot so slikanje, kolaži, gledališče, časopisni članki ali pisma.

Medtem ko so v konvencionalnem pristopu vizije pogosto potisnjene v ozadje zaradi osredotočenosti na probleme ali se izgubijo v utopiji, se tu zelo zavestno osredotočamo na ustvarjalne in estetske elemente, ki spodbujajo domišljijo in lahko tako pokažejo nove in včasih neobičajne poti, ki so lahko izvedljive. Na tej točki demokratično ocenjevanje postane neposreden gonilnik sprememb v sedanjosti, saj ustvarja sidra za prihodnost, celo med zbiranjem podatkov.

To se doživlja kot zelo motivirajoč proces, saj dialogično načelo izvajanja evalvacije predstavlja takojšnjo dodano vrednost.

Predstavljeni postopek raziskave poskuša ostati dosleden, participativen, cenjen in blizu vsakdanjega življenja. Seveda je vedno mogoče izbrati klasične elemente vprašalnika ali individualnih intervjujev – odločilni dejavnik je, da so te metode vključene v tukaj opisani proces in zasidrane tako, da so koristne za udeležence in se ne doživljajo kot neprebojni objekti.

5. Sistematičen pregled raziskav

Glavne osebe, odgovorne za evalvacijo, vizualizirane rezultate raziskav vključijo v sistematični kontekst. Poskrbeti je treba, da je ta strnitev koristna za različne osebe, vključene v evalvacijo. Poleg pisnih povzetkov so lahko odvisno od področja dela koristni tudi ustvarjalni ali umetniški elementi, da se ustvari živahna in diferencirana kvalitativna slika tega, kar se raziskuje. Tukaj postane jasno, da ima demokratična evalvacija bistveno drugačno razumevanje »podatkov« kot kvantitativni, na dejstvih temelječi pristop. Manj gre za »resnico« tega, kar je bilo zbrano, in bolj za predstavitev koristi za projekt kot celoto. Pomembno je, da se podatki sistematizirajo tako, da imajo korist za različne zainteresirane strani: tiste, ki so vključene v projekt, tiste, na katere vpliva, in tudi kritike projekta. Konkretno korist pomeni: Podatki mi nekaj pomenijo, ker sem sam sodeloval pri razvoju vprašanj – seveda vedno z trenji, razlikami in nasprotujočimi izzivi iz različnih perspektiv.

6. Delavnica za zainteresirane strani: Vrednotenje rezultatov

Skupina zainteresiranih strani, ki se je sestala na začetku procesa, se ponovno zbere na delavnici in skupaj pregleda rezultate. Rezultati evalvacije nikoli ne govorijo sami zase, zlasti z demokratičnega vidika; tu različne perspektive na iste rezultate kažejo različne ocene, tehtanje posameznih rezultatov in nejasnosti, ki obstajajo. Najprej se iz rezultatov skupaj razvijejo „dejavniki uspeha“, tj. potencial lastnega dela v zvezi z evalvacijskim vprašanjem. Ti tvorijo smernice, ki skupaj strnijo motivirajoče vidike lastnega dela. Iz njih se izpeljejo „provokativne izjave o prihodnosti“, ki so koristne za lastno delo udeležencev.

Tako kot v sami raziskavi je cilj prevajanje motivirajoče ideje za prihodnost in njenega oblikovanja v konkretne ideje za ukrepanje. Skupina zainteresiranih strani se dosledno osredotoča na to, kar demokratična evalvacija razkriva kot dodano vrednost za lastno vsakodnevno delovanje, in se dogovori o ukrepih za izvajanje.

7. Priprava poročila o evalvaciji

Celoten proces vrednotenja je treba dokumentirati čim podrobneje. Na koncu osrednja skupina vpletenih in prizadetih v pisni obliki pripravi poročilo o ocenjevanju. Glavni cilj poročila o ocenjevanju je spodbuditi uporabo, koristi in s tem izvajanje rezultatov vrednotenja. Poročilo ni objektivna predstavitev znanstvene resnice, ampak rezultat povezovanja različnih perspektiv na lastno strokovno delovanje in predstavitev možnosti za optimizacijo. Zato vsebuje tudi predstavitev interaktivnega ocenjevalnega procesa in njegove dodane vrednosti, idealno z vizualnimi elementi in citati, ki ustvarjajo živahen vtis o tem, kaj se je zgodilo med ocenjevanjem kot procesom. Vsebina ocenjevalnega poročila mora biti v smislu skupnega preglednega postopka posredovana vsem, ki so vključeni v ocenjevanje. Tudi tu je treba na medkulturnem področju paziti, da se to opravi v obliki, ki je usmerjena v potrebe vpletenih.

Zaključek: Demokratično vrednotenje kot dogodek

Kakovost se lahko meri s skupnim procesom demokratičnega vrednotenja. Njena izvedba pa ni omejena na tehnično uporabo ali upoštevanje določenih pravil. Kakovost se kaže v procesu konkretnega oblikovanja. Zato ni na voljo kot recept – je dogodek v interakciji konkretnih kontekstov

z institucijami, programi in posamezniki. Zato je potrebno dolgoročno in široko vzpostavljanje kulture demokratičnega ocenjevanja, ki nenehno najde nove stične točke, se medsebojno podpira v posameznih projektih in je tako zakoreninjena v zavesti družbe. Kakovost ni stvar ali pečat, ki se lahko podeli po opravljenem vrednotenju, ampak skupno in nenehno novo demokratično prizadevanje za obravnavanje različnih perspektiv.

Priloga

Slovar Izrazov

Zagovorništvo

Zagovorništvo je oblika poskusa vplivanja na politične, gospodarske ali socialne odločitve. Pogosto se oblikujejo skupine, ki zagovarjajo skupno stvar, da bi pridobile javno pozornost, vplivale na javno mnenje in spremenile zakonodajo. Zadeva je pogosto povezana z izboljšanjem položaja šibkejših skupin v družbi, kot so otroci, ženske, migranti ali nezakoniti delavci, ker imajo te skupine pogosto težave pri uveljavljanju svojega mnenja, zato je zagovorništvo pomembno sredstvo mnogih nevladnih organizacij v civilni družbi, da govorijo v njihovem imenu. Na ta način je zagovorništvo povezano z odgovornostjo, da se izreče proti diskriminaciji in si prizadeva za vključujočo družbo. Razlikuje se od lobiranja, ki je pogosto povezano z osebnimi interesi in ima za cilj povečanje privilegijev.

Ocenjevalno raziskovanje

Ocenjevalno raziskovanje je pristop k organizacijskim spremembam in učenju iz Združenih držav Amerike. Od 80. let 20. stoletja se uporablja po vsem svetu v podjetjih, upravah, šolah in socialnih institucijah. Temelji na dveh osnovnih predpostavkah: a. Vsak človek, vsaka ekipa in vsaka organizacija ima velik potencial. Ta potencial je lahko viden ali pa ga je treba odkleniti. V vsakem primeru se potencial izkoristi za okrepitev pozitivnih sprememb. b. Posamezniki in skupine se razvijajo v smeri svojega fokusa: če analizirajo pomanjkljivosti in napake, lahko to povzroči frustracijo in nezaupanje. Če pa svoj fokus preusmerijo na motivacijo in talente, lahko to privede do navdiha in kreativnih novih vizij. Ocenjevalno vprašanje ni le metodologija, ampak tudi odnos. To je zelo pomemben element za državljansko vzgojo: cilj demokracije je mogoče doseči le, če trenerji in udeleženci verjamejo v to, kar so že dosegli, v to, kar jih motivira, in v to, kar jim daje energijo, da skupaj prispevajo k konstruktivni prihodnosti.

Odnos

Na področju usposabljanja se uporablja veliko različnih metod, dejavnosti in gradiv. Pogosto jih vidimo kot »orodjarne«, ki lahko izboljšajo spodbujanje in učenje. Orodja se lahko uporabljajo na različne načine: previdno ali destruktivno, delijo se ali se hranijo zase, uporabljajo se le, ko je to potrebno, ali pa se uporabljajo v vsakem trenutku. To kaže, da so orodja povezana z nečim drugim: v ospredje stopa odnos do vloge trenerja, do tega, kako se trener povezuje z udeleženci kot ljudmi. Ta odnos se odraža v številnih vrednotah, ki vodijo medosebni proces poučevanja in učenja. Dobri odnos kot trener zahteva izkušnje, nenehno razmišljanje o lastni osebnosti in sposobnost povezovanja lastne poklicne vloge z vrednotami lastnega vsakdanjega življenja.

Kapitalizem

Kot gospodarski sistem temelji kapitalizem na zasebni lastnini in kapitalu; po svoji naravi si prizadeva za čim večji dobiček in zato potrebuje nenehno gospodarsko rast. Ta struktura vodi do konkurence med podjetji, državami in posamezniki. To konkurenco je mogoče regulirati, da se zagotovi socialna enakost, ali pa se prepusti prostemu trgu, da se regulira sam. Kapitalizem ima globoke strukturne

učinke na to, kako živimo skupaj. Prevladovanje kapitalizma vodi do ekonomizacije področij, kot so kultura, religija, oskrba in medosebni odnosi. Ker se osredotoča na konkurenco in dobiček, je eden od virov individualizacije in izključevalnih tendenc do tistih, ki veljajo za šibkejši in ne morejo v celoti sodelovati v gospodarski konkurenci.

Kompetenca

Kompetenca je v zadnjem času v mnogih izobraževalnih kontekstih nadomestila »znanje«. Leta 2005 je OECD (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) opredelila ključne kompetence za demokratične družbe v 21. stoletju, kot so interakcija, sodelovanje, obvladovanje konfliktov in sposobnost oblikovanja življenjskih načrtov. Od leta 2006 se Evropska unija osredotoča na kompetence kot formalno in neformalno učenje: Kompetence niso odvisne od vloška, ampak nam povedo, kako lahko posamezniki po procesu učenja delujejo „samostojno in odgovorno“. Zato dajejo veliko zaupanja v individualno in kolektivno svobodo delovanja.

Konflikt in dilema

V raznoliki družbi so konflikti nekaj običajnega. Nastanejo, ko se različne tradicije, norme in vrednote spopadejo v situacijah, v katerih je treba sprejeti odločitve. Zelo pogosto se različne strani v konfliktih počutijo, da imajo „prav“, druge pa „narobe“. Konflikti se lahko stopnjujejo do ravni medsebojnega uničevanja. Hkrati pa so konflikti lahko dobri trenutki za učenje v državljanski vzgoji: medsebojno priznavanje različnih pogledov na življenje in različnih biografskih izkušenj lahko vodi k sprejemanju drugih.

Če se to doseže, se konflikti pogosto obravnavajo kot dileme, ki jih ni mogoče rešiti z argumenti ali bojem. Dileme v raznoliki družbi kažejo, da je treba odločitve uravnotežiti med različnimi enako sprejemljivimi možnostmi. To zahteva sodelovanje in hkrati kaže, zakaj je sprejemanje (političnih) odločitev zelo težka naloga.

Kultura

Kulturo je mogoče razumeti na dva bistveno različna načina. Prvič, lahko jo razumemo kot statičen in opisni pojem, ki kulturni odtis posameznika razume kot nekaj fiksne, kar določa njegovo ravnanje. Na ta način se pogosto opisujejo etnične in nacionalne kulture – zlasti kadar se branijo pred zunanjimi vplivi ali celo uničenjem. To je v nasprotju z razumevanjem, ki kulturo vidi kot kompleksni, družbeno ustvarjeni („konstruirani“) in dinamični pojav. Kulturni odtisi lahko izvirajo iz različnih virov, vključno s pripadnostjo organizacijski kulturi (npr. profitni/neprofitni/državni, majhni/veliki podjetji), profesionalni kulturi (npr. tehnologiji, IT, socialni pedagogiki) ali etničnim kulturam. Ta koncept kulture sprejema raznolikost in mešanje kultur kot bistveno za moderno družbo.

Demokracija

Demokracija je velik in večplasten pojem. Za večino ljudi je to oblika vladavine z deljeno oblastjo in ustavo, ki temelji na človekovih pravicah. Poleg tega je demokracija priznanje, da je demokracija

neprekinjen proces, ki se nikoli ne konča in se mora vedno odzivati na nove izzive. Demokracija je priznanje, da se volitve lahko izgubijo in da je opozicija pomemben in sestavni del demokracije. To pomeni tudi, da vlada odločitve se lahko na splošno revidirajo, ko opozicija pride na oblast. Da bi lahko „živel“ demokracijo v političnem prostoru, potrebujemo močan okvir brezpogojnih človekovih pravic, ki preprečuje uničenje demokracije s strani tistih, ki demokracijo obravnavajo kot grožnjo.

Zato vsaka zdrava demokracija potrebuje trdne strukture vključujočega upravljanja, da se vse etnične in verske skupnosti počutijo priznane in spoštovane ter lahko sodelujejo v vseh procesih interakcije in odločanja.

Raznolikost

Raznolikost se nanaša na razlike med posamezniki in skupinami v družbi. Te razlike lahko temeljijo na različnih značilnostih, kot so etnično poreklo, starost, spol, vera, fizične sposobnosti, duševno zdravje ali družbeno-ekonomsko ozadje. Mnoge od teh razlik niso „nevtralne“ v smislu različnih možnosti, ampak so povezane z izkušnjami privilegijev ali diskriminacije v družbi. Sprejemanje raznolikosti je povezano z odprtim in dinamičnim razumevanjem kulture ter zagovarjanjem tistih, ki so šibkejši. Nasprotno pa predstavniki kulturne asimilacije želijo zmanjšati raznolikost v imenu fiksne in statičnega razumevanja kulture.

Diskriminacija

Diskriminacija je nepravilno ali pristransko obravnavanje posameznikov ali skupin na podlagi določenih značilnosti, kot so rasa, etnična pripadnost, spol, starost, vera, invalidnost, spolna usmerjenost ali socioekonomski status. Vključuje dejanja, politike ali vedenja, ki ustvarjajo neenakosti za nekatere, medtem ko dajejo prednost drugim, kar pogosto vodi do neenakosti in izključenosti. Diskriminacija se lahko pojavi na individualni, institucionalni ali sistemski ravni. Diskriminacija je pogosto povezana z neenakostjo moči – izhaja iz neravnovesja moči in ga ohranja. Diskriminacija pogosto odraža in utrjuje obstoječe strukture moči, daje prednost dominantnim skupinam, druge pa marginalizira.

Čustva in občutki

Čustva so univerzalna človeška občutja. Čustva, kot so jeza, osamljenost, strah in ljubezen, so univerzalna in so zato pomembna v kontekstu učenja: gradijo mostove med ljudmi in lahko veliko bolje utrdijo učno vsebino kot analitično znanje. Interaktivno in na izkušnjah temelječe učenje spodbuja srečanja med učenci, ki se med seboj dojemajo kot človeška bitja z različnimi čustvi, kar pa vodi k medsebojni empatiji. Razmišljanje o lastnih čustvih je pomemben del učnega procesa, da jih lahko ločimo od občutkov, ki so bolj subjektivni in lahko pristranski.

Občutki pa so individualno okvirjanje in ocenjevanje čustev. Z drugimi besedami, so bolj subjektivni in lahko pristranski v primerjavi s čustvi. Primer: čustvo strahu, ko migranti vstopijo v družbo, lahko okvirjajo občutki nezaupanja in nespoštovanja. Za učne procese je pomembno razmišljati o osebnih občutkih – zlasti tistih, ki so v nasprotju z drugimi –, da prideš do osnovnih čustev in jih uporabiš kot osnovo za medsebojno razumevanje.

Upravljanje

Upravljanje je povzetek institucij, zakonov in procesov skupine, institucije ali države. Manjše skupine pogosto uporabljajo neformalne strukture za lažje upravljanje, medtem ko večji organi potrebujejo formalizirane rutine, da se zagotovi, da so interakcije, odnosi in dinamika moči stabilizirani na zanesljiv način. Vlada države je v glavnem odgovorna za „dobro upravljanje“, ki upošteva rutine. Hkrati mora biti vlada odprta za izboljšave, ko postanejo vidna neravnovesja, diskriminacija ali neformalne „norme“, kot je korupcija. Upravljanje nas opominja, da demokracija ni le formalni ali tehnični proces, ampak mora biti napolnjena z zaupanjem – zaupanjem v delovanje institucij in odgovornostjo za skupno dobro.

Človekove pravice

„Vsi ljudje so rojeni svobodni in enaki v dostojanstvu in pravicah.“ Člen 1 Splošne deklaracije človekovih pravic iz leta 1949 je nastal iz uničujoče izkušnje druge svetovne vojne. Ta deklaracija je okvir, ki ga je ustvaril človek, za obravnavanje raznolikosti vrednot in zagotavljanje okvira, ki temelji na človekovem dostojanstvu. Sčasoma so bili pripravljene dodatni dokumenti ZN o socialno-ekonomskih in kulturnih pravicah, pravicah otrok in pravicah delavcev migrantov, ki dopolnjujejo prvotno deklaracijo in zapolnjujejo njene vrzeli.

V islamskem svetu je bila izražena kritika, da ta deklaracija temelji na zahodnem konceptu individualizma, ki ločuje ljudi od kolektivnega in tudi transcendentalnega reda. Posledično je bila leta 1990 v Kairu sprejeta Kairska deklaracija o človekovih pravicah v islamu (CDHRI), deklaracija držav članic Organizacije islamske konference. Poleg tega je Svet lige arabskih držav leta 2004 sprejel Arabsko listino o človekovih pravicah, ki jo je Irak ratificiral leta 2013. Te arabske konvencije so bile kritizirane, ker določajo eno samo vero kot vir človekovih pravic in ker ne spoštujejo v celoti enakosti moških in žensk.

Vključevanje / vključenost

Vključevanje je nov izraz, ki se intenzivno uporablja od sprejetja Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov leta 2006. Opredelitev „invalidnosti“ po ZN daleč presega klasično razumevanje tega izraza: „Spoštovanje prirojene dostojanstva, individualne avtonomije, vključno s svobodo lastnih odločitev, in neodvisnosti oseb.“ To je jasna sprememba odgovornosti – stran od posameznika, proti potrebi po okviru institucij, objektov in procesov, ki so zasnovani tako, da lahko vsak človek enakopravno sodeluje na isti ravni.

V kontekstu demokracije vključevanje pomeni združevanje ljudi različnih etničnih, verskih in socialnih ozadij, da se oblikuje skupna identiteta. Pogosto to identiteto vnaprej določijo tisti, ki imajo zgodovinsko kvantitativno ali kvalitativno večino. To neravnovesje lahko integracijo spremeni v asimilacijo manjšin, kar povzroča proteste in konflikte.

Razdraženost

Razdraženost je neprijetna izkušnja, zato jo lahko zavračamo. Če na to gledamo drugače, je razdraženost povezana z učnim procesom, ki vodi k avtonomiji in odgovornosti. T. i. „pedagogika razdraženosti“ učenje obravnava kot zapuščanje svoje cone udobja in raziskovanje novih perspektiv in možnosti za ukrepanje.

Na področju državljanske vzgoje je razdraženost pomembna, saj nam omogoča, da svojo perspektivo povežemo s perspektivo drugih članov družbe – zlasti tistih, ki imajo manj privilegijev ali so žrtve diskriminacije.

Razdraženost je tudi način, da se udeležencem prepreči delitev sveta na „prav“ in „narobe“ ali „dobro“ in „slabo“. Razdraženost vodi do spoznanja, da v družbi obstaja veliko vrednostnih dilem, ki jih ne bo mogoče rešiti z „boljšimi argumenti“; namesto tega bodo dileme rešili odgovorni državljani, ki so pripravljeni se z njimi soočiti in sprejeti odločitve, ki bodo koristne za vse.

Znanje

Znanje temelji na dejstvih, na tem, kar se šteje za pravilno ali napačno. Ocene, katero znanje je dobro in katero slabo, so odvisne tudi od kolektivnih odločitev in se s časom spreminjajo. Zato se znanje sčasoma lahko različno dojema. Znanje se pogosto uporablja kot vir zunanjih informacij v šolah ali na univerzah, ki učiteljem in učencem zagotavlja usmeritev in stabilnost. Njegova slabost je, da preprečuje kritično in ustvarjalno mišljenje – za to potrebujemo kompetence, tj. preusmeritev pozornosti na rezultat samega procesa učenja.

Migracija

Premik ljudi z ene lokacije na drugo, bodisi znotraj države (notranja migracija) bodisi prek meja (mednarodna migracija), pogosto zaradi razlogov, kot so gospodarske priložnosti, konflikti, izobraževanje ali spremembe okolja. V državljanski vzgoji se migracija proučuje, da bi razumeli njene vzroke, vplive ter pravice in odgovornosti migrantov, s čimer se spodbuja empatija, vključevanje in razprave o globalni pravičnosti in človekovih pravicah. Kapitalizem spodbuja in oblikuje migracije s svojim povpraševanjem po delovni sili, ustvarjanjem gospodarskih razlik in vplivom na migracijske politike, medtem ko migranti igrajo ključno vlogo pri ohranjanju kapitalističnih gospodarstev.

Izključevanje

Izključevanje je proces, v katerem se identiteta posameznika ali skupine okrepi z označevanjem drugih kot manjvrednih, kriminalcev ali pokvarjenih. To označevanje se lahko izvaja med etničnimi skupinami in ima zato rasistične konotacije; lahko temelji na spolu, pri čemer se ženske izključijo kot pomembne prispevke k družbi; lahko temelji na bogastvu, zdravju ali političnem mnenju. To pomeni, da drugačenost ne pomeni le priznavanja razlik, ampak je bolj zanikanje enakopravnosti drugih kot subjektov z enakimi pravicami do sodelovanja. „Drugi“ je pogosto objektiviziran kot sovražnik, proti kateremu se je treba boriti.

Populisti in avtoritarni režimi uporabljajo koncept drugačenja v kombinaciji z vzbujanjem negativnih čustev proti etnično drugačnim skupinam, tujemu vplivu na narod in tudi „pokvarjenim elitam“, ki jih je treba zamenjati. Izključevanje družbi preprečuje, da bi raznolikost videla kot vir za sobivanje in ustvarjalni razvoj države. Izključevanje temelji na logiki „mi proti njim“, dualnosti brez drugih možnosti.

Sodelovanje

Sodelovanje ima različne ravni. Sodelovanje se začne z obveščanjem in poslušanjem o določenih vprašanjih. Močnejše oblike sodelovanja omogočajo izbiro različnih možnosti ali celo sodelovanje pri odločanju. Celovito sodelovanje omogoča vključevanje že v procese načrtovanja in prevzemanje skupne odgovornosti za družbene procese in odločitve. Sodelovanje je pomembno, če želimo doseči sprejemanje in identifikacijo z demokracijo. V vsakem primeru je treba odločiti, katera raven je smiselna, pri čemer je treba uravnotežiti dolge procese s pragmatično potrebo po hitrejšim ukrepanjem. Pomembna vprašanja je treba obravnavati v kontekstu demokracije:

- Kdo naj bi bil izključen iz sodelovanja (ne-državljeni, zaporniki, duševno bolni, osebe, mlajše od x let, itd.)?
- Kakšne ovire obstajajo za določene skupine, ki želijo sodelovati, kdo je politično izključen?
- Kako je mogoče premagati okvirne okoliščine, kot so varnostni pomisleki in korupcija, da se zagotovi sodelovanje tistim, ki to želijo?
- Koliko ljudi lahko aktivno zavrne sodelovanje, ne da bi ogrozilo celoten koncept demokracije?

Moč

Moč se pogosto obravnava kot negativen pojem, vendar moč ni nujno represivna, prepovedujoča ali izključujoča (čeprav je lahko vse to): moč je lahko tudi pozitivna. Francoski filozof Michel Foucault pravi: »Enkrat za vselej moramo prenehati opisovati učinke moči v negativnih izrazih: da 'izključuje', 'zatira', 'cenzurira', 'abstrahira', 'maskarira', 'skriva'. Dejansko moč ustvarja; ustvarja realnost; ustvarja področja predmetov in rituale resnice. Posameznik in znanje, ki ga lahko pridobimo o njem, sodita v to ustvarjanje« (Foucault 1997, str. 194). Moč se torej lahko uporablja v bolj pozitivnem smislu, in sicer v smislu moči, ki prinaša želeno spremembo v osebnem življenju ali v strukturah, ki nas obdajajo.

Privilegij

Privilegiji se nanašajo na nezaslužene prednosti, pravice ali ugodnosti, dodeljene posameznikom ali skupinam na podlagi določenih značilnosti, kot so rasa, spol, razred, narodnost, spolna usmerjenost ali sposobnosti. Te prednosti so pogosto sistemske, globoko zakoreninjene v družbenih strukturah in niso splošno dostopne vsem. Državljska vzgoja spodbuja priznavanje in kritično preučevanje privilegijev, da se spodbudi empatija, enakost in socialna pravičnost. Z razumevanjem privilegijev lahko posamezniki delajo na odpravi sistemskih ovir in spodbujanju vključujočih politik.

Sposobnosti

Sposobnosti so pogosto povezane s tehnikami in orodji. Omogočajo ukrepanje (npr. tehnike, s katerimi lahko poslikate hišo, popravite avto ali po meri ušijete hlače z uporabo orodij, kot so čopič, izvijač in šivalni stroj). Nahajajo se lahko med znanjem in kompetenco. V kontekstu državljanske vzgoje se uporablja izraz „državljske veščine“. Ponujajo se usposabljanja o državljanskih veščinah, kot so komunikacija, predstavitev, vodenje ekipe in vodenje projektov, da se državljanom pomaga uresničiti njihove ideje o demokraciji. Veščine je treba redno vaditi in interaktivno uporabljati, da postanejo učinkovite. Če se uporabljajo v tehničnem ali instrumentalnem smislu, veščine dušijo pristno odgovornost in avtonomijo. To se lahko učinkovito uravnoteži z osredotočanjem na kompetence.

Vrednote

Vrednote dajejo človeškemu življenju smisel in pomen. So notranji kompas za orientacijo in so pogosto zakoreninjene v biografiji. Na zelo eksistencialni in univerzalni ravni sta vrednoti individualne samoodločnosti in socialne vpetosti sta dva pola, ki morata biti dobro uravnotežena. V sedanjem razumevanju državljanske vzgoje izobraževalne ustanove svoj poudarek preusmerjajo s stališč, argumentov in dejstev na vrednote. Z enako resnim obravnavanjem vsakega učenca in enakopravno razpravo o napetostih in konfliktih se vrednote izrecno in otipljivo izrazijo. Hkratno delo z različnimi vrednotami pomeni sprejeti, da se lahko med seboj nasprotujejo in tako povzročajo napetosti in dileme – saj je to naravni del življenja v raznoliki družbi. Pomeni tudi nenehno delo na osebnih odnosih in razmišljanje o biografskih vzorcih.

Bibliografija

- Action Aid in Openpolis. (2024). Poročilo – Predvidljiv neuspeh: centri v Italiji – 2023 Alinsky, Saul (1971). Pravila za radikalce. Pragmatični priročnik za realistične radikalce. New York
- Amnesty International Italia (2018). Poročilo: Barometer sovraštva med italijanskimi političnimi volitvami. Roma Applebaum, Anne (2024). Autocracy, Inc. Diktatorji, ki želijo vladati svetu. New York
- Arendt, Hannah (1967): Vita activa ali O aktivnem življenju. London
- Arnstein, Sherry R. Arnstein (1969). A Ladder of Citizen Participation, v Journal of the American Planning Association, letnik 35, št. 4, julij 1969, str. 216–224
- Associazione 21 Luglio (2023). Vie di uscita: comunità rom negli insediamenti formali e informali in Italia (Izhodi: romske skupnosti v formalnih in neformalnih naseljih v Italiji). Raporto 2023
- Auernheimer, Georg (2013). Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität (Medkulturna kompetenca in pedagoška profesionalnost). Wiesbaden
- Beck, Ulrich (1986). Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne (Družba tveganja. Na poti k novi modernosti). Frankfurt a.M.
- Berger, Peter L. / Berger, Brigitte / Kellner, Hansfried (1987). Das Unbehagen in der Modernität (Nelagodje modernosti). Frankfurt a.M. in New York
- Bertelsmann Stiftung (BST) / Bertelsmann Forschungsgruppe Politik (ur.) (2002): Eine Welt der Vielfalt Moderationshandbuch (Svet raznolikosti – priročnik za moderatorje). Prilagodila Piontek, Regina
- / Ulrich, Susanne Ulrich / Weber, Angelika / Wenzel, Florian. Gütersloh
- Boeser, Christian / Wenzel Florian (2019). Qualitätsstandards für „Argumentationstrainings gegen Stammtischparolen“ (Kakovostni standardi za „treenje argumentacije proti protidemokratskim sloganom“ Ljudje, stališča in perspektive). Personen, Positionen & Perspektiven. München
- Boeser, Christian / Wenzel, Florian (2022). Lange Nacht der Demokratie. Begegnung, Inspiration und Reflexion im öffentlichen Raum (Dolga noč demokracije. Srečanje, navdih in razmislek v javnem prostoru). Ulm
- Boeser, Christian (2023). Streitförderer. Warum wir sie brauchen. Wie sie einer werden (Sporni pokrovitelji. Zakaj jih potrebujemo. Kako postati eden izmed njih). Ulm
- Boeser, Christian (2025). Streitförderer für Demokratie (Sponzorji sporov za demokracijo). Ulm
- Boger, Mai-Anh (2016): Trilema antirasizma. V: Dada, Anum / Kushal, Shweta (ur.). Whiteness Interrogated. Oxford.
- Cataldi, Matteo (2024). Populistične stranke? Bolj neo-konfliktne. Pridobljeno iz Centro Italiano Studi Elettorali: Matteo Cataldi, Populistične stranke?
- Piuttosto „neo-confliuttuali“, Centro Italiano Studi Elettorali
- CEDEFOP (Evropski center za razvoj poklicnega usposabljanja) (2008). Sprememba perspektive v smeri učnih rezultatov. Razvoj konceptov, politike in prakse v Evropi. Luksemburg

Cepin, Matej / Belc Sabina / Šeme-Bonizzi, Marija / Straniero, Alice / Todorova, Diana / Farkas, Zsuzsanna / Keršmanc, Andreja Snoj, Povalej, Eva / Brodnjak, Sanja Obaha (2025). Težke teme. Opolnomočenje mladih za dialog. Ljubljana

Komisija Evropskih skupnosti (2006). Izvajanje lizbonskega programa Skupnosti. Predlog priporočila Evropskega parlamenta in Evropskega sveta o vzpostavitvi evropskega okvira kvalifikacij za vseživljenjsko učenje. Bruselj

Cooperrider, David L. / Whitney, Diana / Stavros, Jacqueline M. (2008). Priročnik za cenilno raziskovanje: Prvi v seriji delovnih zvezkov AI za voditelje sprememb. 2.izdaja. Chicago

Cotugno, Ferdinando (2024). Trattori, negazionisti, populist: il fronte anti-ambientalista di cui dovremmo preoccuparci. Pridobljeno iz Lucy sulla Cultura: <https://lucysullacultura.com/trattori-negazionisti-populisti-il-fronte-anti-ambientalista-di-cui-dovremmo-preoccuparci/>

Decker, Oliver / Kiess, Johannes / Heller, Ayline / Brähler, Elmar (ur.) (2024). Vereint im Ressentiment: Autoritäre Dynamiken und rechtsextreme Einstellungen (Združeni v zameri: avtoritarne dinamike in skrajno desničarska stališča). Gießen

Derrida, Jacques (2006). Politika prijateljstva. London

Derrida, Jacques (2005). Rogues. Dva eseja o razumu. Stanford

Deutscher LandFrauenverband e.V. (dlv) (ur.) (2020). Weil es auf uns ankommt. Über den demokratischen Umgang mit Populismus. Ein Argumentationsleitfaden (Ker je odvisno od nas. O demokratičnem ravnanju s populizmom. Priročnik za argumentacijo). Avtorji: Boeser, Christian / Wenzel / Florian. Berlin

Dewey, John (1916). Demokracija in izobraževanje. London

EIU (Economit Intelligence Unit) (2023). Democracy Index 2023. London. Dostopno na: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>

Evropska komisija (2016). Kodeks ravnanja EU za boj proti nezakonitemu sovražnemu govoru na spletu. Dostopno na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en

Fisher, Roger / Ury, William (2012). Getting to Yes. Pogajanja za sporazum brez popuščanja. New York.

Foroutan, Naika (2019). Die postmigrantische Gesellschaft: Ein Versprechen der pluralen Demokratie (Postmigrantska družba: obljuba pluralne demokracije). Bielefeld

Foucault, Michel (1997). Disciplina in kaznovanje. Rojstvo zapora. London Grawe, Klaus (2004). Nevropsihoterapija. Goettingen

Grossmann, Karin / Grossmann, Klaus E. (2023). Bindungen – das Gefüge psychischer Sicherheit (Vezi – povezava psihološke varnosti). 9.izdaja. Stuttgart

Hackstein, Nils / Kuhla, Katrin / Meindl, Meral (2022). Einführung in politische und interkulturelle Bildung (Uvod v politično in medkulturno izobraževanje), v: OUTWARD BOUND gGmbH (2022). Vielfalt erleben (Doživljanje raznolikosti). Schwangau

- Heitmeyer, Wilhelm (2024). Avtoritarne skušnjave in desničarska grožnja. Kriza kapitalističnih družb v negotovi prihodnosti. Cham
- Himmelman, Gerhard (2006). Leitbild Demokratie-Erziehung (Vodilno načelo demokratičnega izobraževanja). Schwalbach/Ts.
- Hobbes, Thomas (1668/2010). Leviathan: Or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civill, ur. Ian Shapiro. New Haven
- Hofstede, Geert (1991): Kulture in organizacije: programska oprema uma. London Hoggan-Kloubert, Tetyana / Mabrey, Paul E. / Hoggan, Chad (ur.) (2023).
- Transformativno državljansko izobraževanje v demokratičnih družbah. East Lansing, Michigan
- House, Ernest R. / Howe, Kenneth R. (2000). Deliberativna demokratična evalvacija. V: Nove smernice za evalvacijo. Posebna izdaja: Evalvacija kot demokratični proces: spodbujanje vključevanja, dialoga in deliberacije. Letnik 2000, številka 85
- Howe, Kenneth R. (2003). Premostitev metodoloških razlik. K demokratičnemu izobraževalnemu raziskovanju. London
- Hufer, Klaus-Peter (2016): Argumentationstraining gegen Stammtischparolen. Materialien und Anleitungen für Bildungsarbeit und Selbstlernen (Usposabljanje za argumentacijo proti sloganom. Gradivo in navodila za izobraževalno delo in samostojno učenje), 10.izdaja, Schwalbach / Ts.
- Hufer, Klaus-Peter (2017): Argumente gegen Parolen und Populismus (Argumenti proti sloganom in populizmu), Schwalbach / Ts.
- Hufer, Klaus-Peter (2018). Neue Rechte, altes Denken. Ideologie und Kernbegriffe (Nova desnica, staro mišljenje. Ideologija in ključni pojmi). Weinheim
- Hufer, Klaus-Peter (2019): Argumente am Stammtisch – Erfolgreich gegen Parolen, Palaver und Populismus (Argumenti za mizo rednih gostov – uspešno nasprotovanje sloganom, praznim besedam in populizmu), 8.izdaja, Schwalbach / Ts.
- Hufer, Klaus-Peter (2022). Wenn die Worte fehlen – Argumente gegen Stammtischparolen (Ko besede odpovejo – Argumente proti sloganom za mizo rednih gostov). Deutscher VolkshochschulVerband. Dostopno na: <https://www.volkshochschule.de/medien/downloads/verbandswelt/projekte/praevention-und-gesellschaftlicher-zusammenhalt/dvv-pgz-artikelserie.pdf>
- Hufer, Klaus-Peter / Trumann, Jana (2023). Wirkung politischer Erwachsenenbildung. Präventionsmöglichkeiten am Beispiel der Bildungsarbeit gegen Rechtsextremismus (Vpliv državljanske vzgoje za odrasle. Možnosti za preventivno delo na primeru izobraževalnega dela proti desničarskemu ekstremizmu). Bonn
- Hufer, Klaus-Peter (2024). Mut zur Demokratie. Nicht zuschauen, sondern handeln (Pogum za demokracijo. Ne stojte ob strani, ampak ukrepajte). Frankfurt/Main
- Il Post (2024). Il caso della scuola di Pioltello che chiuderà per la fine del Ramadan (Primer šole v Pioltellu, ki bo zaprta ob koncu ramadana). Pridobljeno iz Il Post: <https://www.ilpost.it/2024/03/19/scuola-pioltello-chiusa-fine-ramadan/>
- IPSOS in Area Studi Legacoop. (2023). Poročilo Fragilità Italia

IQ Fachstelle Interkulturelle Kompetenzentwicklung und Antidiskriminierung, c/o VIA Bayern e. V. (ur.) (2021). Evaluation als demokratischer Veränderungsimpuls (Ocena kot demokratični impulz za spremembe) (Ocena 1. Osnove / 2. Izvajanje / 3. Metode). Avtor: Florian Wenzel. München

IQ Fachstelle Interkulturelle Kompetenzentwicklung und Antidiskriminierung, c/o VIA Bayern e. V. (ur.) (2018). Begriffe – Glossar – Definitionen (Izrazi, slovar, opredelitve). München

Kuhla, Katrin (2017). Warum interkulturelle und politische Bildung? (Zakaj medkulturno in državljansko izobraževanje?). V: Das Culturatorium. Interkulturelle Bildung durch Improvisationstheater (Kulturatorij. Medkulturno izobraževanje prek improvizacijskega gledališča). VIA Bayern. München

Landeszentrale für politische Bildung Nordrhein-Westfalen (LpB NRW) (ur.) (2024). Delavnica „Mein Europa und ich!“ (Delavnica „Moja Evropa in jaz“). Düsseldorf

Levine, Peter (2013). Mi smo tisti, na katere smo čakali. Obljuba državljanske prenove v Ameriki. New York

Lewandowsky, S., Kempe, V., Armaos, K., Hahn, U., Abels, C. M., Wibisono, S., Louis, W., Sah, S., Pagel, C., Jankowicz, N., DiResta, R., Markolin, P., Schönemann, H., Hertwig, R., Crull, H., Mauer, B., Holford, D., Lopez-Lopez, E., & Cook, J. (2025). Priročnik proti avtokraciji: vodnik za znanstvenike za obvladovanje demokratičnega nazadovanja. Zenodo.

Lipset, Seymour Martin (1959). Politični človek. Družbene osnove politike. London

McKnight, John (2013). Osnovni vodnik po organizaciji skupnosti ABCD. Na voljo na: <https://abcdinstitute.org/>

Maroshek-Klarmann, Uki (2001). Miteinander – Erfahrungen mit 'Betzavta' (Skupaj – izkušnje z „Betzavta“). Prilagodili Ulrich, Susanne / Henschel Thomas R. / Oswald, Eva. Gütersloh

Maroshek-Klarmann, Uki / Rabi Saber (2015). Mehr als eine Demokratie. Sieben verschiedene Demokratieformen verstehen und erleben – 73 Übungen nach der 'Betzavta'-Methode (Več kot ena demokracija. Razumevanje in doživljanje sedmih različnih oblik demokracije – 73 dejavnosti po metodi „Betzavta“). Prilagodili Ulrich, Simbeck, Silvia / Wenzel, Florian. Gütersloh

Marx, Karl / Engels, Frederick (1848). Manifest komunistične stranke. Dostopno na: <https://www.marxists.org/admin/books/manifesto/Manifesto.pdf>

Mau, Steffen / Lux, Thomas / Westheuser, Linus (2023). Triggerpunkte. Konsens und Konflikt in der Gegenwartsgesellschaft (Sprožilne točke – soglasje in konflikt v sodobni družbi).

Frankfurt na Majni

Mehr Demokratie e.V. (ur.) (2022). Polarisierung in Krisen überwinden. Ein Forschungsprojekt zu Trauma und Demokratie mit über 350 Bürger:innen. (Premagovanje polarizacije v krizah. Raziskovalni projekt o travmi z več kot 350 državljani). Berlin

Mouffe, Chantal (ur.) (1992). Dimenzije radikalne demokracije: pluralizem, državljanstvo, skupnost. London

Müller, Jan-Werner (2016). Was ist Populismus? Ein Essay (Kaj je populizem? Esej). Berlin

Müller, Jan-Werner (2021). Freiheit, Gleichheit, Ungewissheit. Wie schafft man Demokratie? (Svoboda, enakost, negotovost. Kako ustvariti demokracijo?). Berlin

- Napoletano, Anna (2023). Populismo al potere: nuovi scenari e sfide alla democrazia liberale. Intervista a Daniele Albertazzi (Populizem na oblasti: novi scenariji in izzivi liberalni demokraciji. Intervju z Danielom Albertazzijem). Rivista Pandora
- OECD (ur.) (2002). Opredelitev in izbor kompetenc (DeSeCo): Teoretični in konceptualni temelji. Neuchatel
- OECD (ur.) (2005). Opredelitev in izbor ključnih kompetenc. Povzetek. Neuchatel
- Pajnik, Mojca / Schwiertz, Helge / Della Porta, Donatella / Bernhardt, Franz / Ribač, Marko (ur.) (2025). Okvirjanje solidarnosti v času večkratnih kriz: družbeni gibanji v evropskih mestih. Cham
- Pontranfolfo, Stefania (2020). La produzione dell'antiziganismo nei discorsi politici dell'Italia contemporanea (Proizvodnja proticiganskega razpoloženja v političnih diskurzih sodobne Italije), Vol.6 n.1. Antropologia Publica
- Powercube (ur.) (2009). Power Pack. Razumevanje moči za družbene spremembe. Dostopno na: www.powercube.net
- Rabenstein, Reinhold / Reichel, Rene (2001). Kreativno svetovanje: metode in strategije za kreativno svetovanje, coaching in supervizijo. Aachen
- Rancière, Jacques (1998). Nesoglasje: politika in filozofija. Minneapolis
- Rathje, Stefanie (2010). Was ist eigentlich Interkulturelle Kompetenz? (Kaj sploh je medkulturna kompetenca?). Coburg
- Reckwitz, Andreas (2018). Die Gesellschaft der Singularitäten (Družba singularnosti). 6.izdaja. Berlin
- Riemann, Fritz (1961). Grundformen der Angst (Osnovne oblike anksioznosti). München
- Rogers, Carl (1977). On becoming a person. Pogled terapevta na psihoterapijo. London
- Schneider-Landolf, Mina / Zitterbarth, Walter (ur.) (2017). Priročnik za tematsko usmerjeno interakcijo (TCI). Goettingen
- Schröer, Hubertus / Szukitsch, Yvonne (2016). Kommunales Integrationsmanagement (Občinsko upravljanje integracije). München
- Schulz von Thun, Friedemann (2008). Šest orodij za jasno komunikacijo. Hamburgski pristop v angleškem jeziku. Hamburg
- Schulz von Thun, Friedemann (2023). Miteinander Reden 1-4. (Pogovor med seboj). Hamburg
- Schwartz, Shalom H. (2012). Pregled Schwartzove teorije osnovnih vrednot. Spletna literatura o psihologiji in kulturi, 2(1)
- Seberich, Michael / Wenzel, Florian (ur.) (2001). Moč jezika. Gütersloh
- Senninger, Tom (2000): Abenteuer leiten, in Abenteuer lernen: Methodenset zur Planung und Leitung kooperativer Lerngemeinschaften für Training und Teamentwicklung in Schule, Jugendarbeit und Betrieb (Vodenje pustolovščin, učenje iz pustolovščin: Nabor metod za načrtovanje in spodbujanje sodelovalnih učnih skupnosti za usposabljanje in razvoj timov v šolah, mladinskem delu in podjetjih). Münster

Siegel, Stefan T., / Troxler, Eliane / Daumiller, Martin H. (2025). „We don't need no thought control”: Dealing with faculty members spreading conspiracy theories. Higher Education. <https://doi.org/10.1007/s10734-025-01500-5>

Skinner, B.F. (1976). O behaviorizmu. London.

Stahl, Eberhard (2017). Dynamik in Gruppen: Handbuch der Gruppenleitung (Dinamika v skupinah: priročnik za vodenje skupin). Weinheim

Thomann, Christoph / Schulz von Thun, Friedemann (1988). Klärungshilfe 1: Handbuch für Therapeuten, Gesprächshelfer und Moderatoren in schwierigen Gesprächen (Pomoč pri pojasnjevanju 1: Priročnik za terapevte, pomočnike pri dialogu in moderatorje v težkih pogovorih). Hamburg.

Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali - UNAR. (2024). Nacionalna strategija za enakost, vključevanje in sodelovanje Romov in Sintov, 22. maj 2024. Retrieved from UNAR: https://www.unar.it/portale/documents/20125/113907/National_Roma_and_Sinti_strategy_2021-2030_EN_def.pdf/04285b59-26e5-d6e6-2d7e-6663fa976038?t=1654690689225

Ulrich, Susanne (sodelovanje Heckel, Jürgen / Oswald, Eva / Rappenglück, Stefan / Wenzel, Florian M.) (2006). Achtung (+) Toleranz. Wege demokratischer Konfliktregelung (Pozornost (+) Toleranca. Načini demokratičnega reševanja konfliktov). Gütersloh

Ulrich, Susanne / Wenzel, Florian (v sodelovanju z Winter, Doerthe / Simbeck, Silvia / Rendle, Eva) (2006). Jezik – moč – demokracija. Državlјanska vzgoja v družbi priseljencev. Schwalbach/Ts.

VIA Bayern (ur.) (2024). Online-Kurs: Was stärkt uns? Traumasensible Demokratiebildung (Spletni tečaj: Kaj nas krepi? Izobraževanje o demokraciji, ki upošteva travme), dostopno na: www.vielfalt-gestalten.de. München

Vohra, Anchal (2023). Italija ima zdaj teorijo zarote kot nacionalno politiko. V: Zunanja politika

Wenger, Etienne / McDermott, Richard / Snyder, William (2002): Gojenje skupnosti prakse: vodnik za upravljanje znanja. Boston

Wenzel, Florian (2009): Demokratische Evaluation. Ein beteiligungsorientierter und wertschätzender Ansatz (Demokratična evalvacija. Pristop, usmerjen v sodelovanje in spoštovanje), v: Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft ÖZB 3/2009 (Politische Bildung revisited), str. 309–323

Wenzel, Florian / Landes, Judith / Boeser, Christian (2009): Appreciative Inquiry. V: Mörfchen, Annette / Tolkendorf, Markus Tolkendorf (ur.) (2009). Lernort Gemeinde. Ein neues Format der Erwachsenenbildung. Bielefeld, str. 185–194

Wenzel, Florian / Boeser, Christian (2022). Dorfgespräch. Ein Beitrag zur Demokratieentwicklung im ländlichen Raum (Pogovor v vasi. Prispevek k razvoju demokracije na podeželju). 2. izdaja. Bonn

Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) (2022). Evropski okvir ukrepov WHO za duševno zdravje 2021–2025. Kopenhagen

Zick, Andreas / Küpper, Beate / Berghan, Wilhelm (2018). Verlorene Mitte – Feindselige Zustände. Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland 2018 (Izgubljeni srednji sloj – sovražne razmere. Desničarsko ekstremistična stališča v Nemčiji 2018). Bonn

Zick, Andreas / Küpper, Beate / Mocros, Nico (2023). Die distanzierte Mitte. Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2022/23 (Oddaljeni srednji sloj. Desničarsko ekstremistična in demokracijo ogrožajoča stališča v Nemčiji 2022/2023). Bonn